

เครื่องราชอิสริยาภรณ์กับความเปลี่ยนแปลงของระบบเกียรตินิยม

ในสังคมไทย (พ.ศ. 2394 - 2484)

ROYAL ORDERS AND CHANGES OF THE HONOURS SYSTEM

IN THAI SOCIETY, 1851 - 1941 A.D.

เอกลักษณ์ ลอยศักดิ์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

2566

เครื่องราชอิสริยาภรณ์กับความเปลี่ยนแปลงของระบบเกียรตินิยม
ในสังคมไทย (พ.ศ. 2394 - 2484)

เอกลักษณ์ ลอยศักดิ์

ปริญญานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ปีการศึกษา 2566
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ROYAL ORDERS AND CHANGES OF THE HONOURS SYSTEM
IN THAI SOCIETY, 1851 - 1941 A.D.

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of MASTER OF ARTS
(History)

Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University

2023

Copyright of Srinakharinwirot University

ปริญญานิพนธ์

เรื่อง

เครื่องราชอิสริยาภรณ์กับความเปลี่ยนแปลงของระบบเกียรติยศ

ในสังคมไทย (พ.ศ. 2394 - 2484)

ของ

เอกลักษณ์ ลอยศักดิ์

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

(รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ฉัตรชัย เอกปัญญาสกุล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการสอบปากเปล่าปริญญานิพนธ์

ที่ปรึกษาหลัก

(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ดาบเพชร)

ประธาน

(รองศาสตราจารย์วุฒิชัย มูลศิลป์)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐพร ไทยจงรักษ์)

ชื่อเรื่อง	เครื่องราชอิสริยาภรณ์กับความเปลี่ยนแปลงของระบบเกียรตินิยม ในสังคมไทย (พ.ศ. 2394 - 2484)
ผู้วิจัย	เอกลักษณ์ ลอยศักดิ์
ปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
ปีการศึกษา	2566
อาจารย์ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร. ศิริพร ดาบเพชร

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ศึกษาบทบาทและความสำคัญของเครื่องราชอิสริยาภรณ์เพื่ออธิบายการก่อตัวและพัฒนาการของระบบเกียรตินิยมในสังคมไทยระหว่าง พ.ศ. 2394-2484 โดยใช้กระบวนการทางประวัติศาสตร์วิเคราะห์จากเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรอง ผลการศึกษาพบว่า ความเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของเครื่องราชอิสริยาภรณ์สามารถแสดงให้เห็นกระบวนการก่อร่างและพัฒนาการของระบบเกียรตินิยมแบบใหม่ในสังคมไทยได้ โดยมีความแตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งสามารถสะท้อนแนวความคิดของชนชั้นนำในขณะนั้นในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ เริ่มตั้งแต่พระราชดำริในการสร้างเครื่องประดับที่มีรูปลักษณ์แบบใหม่เพื่อให้เกิดความทัดเทียมกับชาติตะวันตกของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนกระทั่งมีการวางระเบียบที่ชัดเจนเกี่ยวกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในสมัยต่อมาคือ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ก่อให้เกิดความชัดเจนในเรื่องรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้และผู้รับในระบบเกียรตินิยมแบบใหม่ที่เกิดขึ้น โดยพระราชดำริในการวางระเบียบแบบแผนดังกล่าวได้ฉายภาพคุณสมบัติเรื่องสัญลักษณ์แสดงความสัมพันธ์ของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ออกมาได้อย่างชัดเจน จนทำให้ในสมัยต่อมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และในสมัยประชาธิปไตย สามารถใช้คุณสมบัติที่ชัดเจนดังกล่าวของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ดำเนินการต่าง ๆ ภายในระบบเกียรตินิยมให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการในแต่ละบริบทสถานการณ์ได้ ซึ่งเป็นการสะท้อนภาพแนวความคิดของชนชั้นนำในแต่ละขณะได้อย่างชัดเจน รวมถึงสะท้อนความสำคัญของระบบเกียรตินิยมแบบใหม่ที่เกิดขึ้นมาและสามารถปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสถานการณ์ในแต่ละช่วงเวลาจนสามารถดำรงความหมายเช่นเดิมได้แม้กระทั่งในปัจจุบัน

คำสำคัญ : เครื่องราชอิสริยาภรณ์, ระบบเกียรตินิยม, สังคมไทย

Title	ROYAL ORDERS AND CHANGES OF THE HONOURS SYSTEM IN THAI SOCIETY, 1851 - 1941 A.D.
Author	EKKALUK LOYSAK
Degree	MASTER OF ARTS
Academic Year	2023
Thesis Advisor	Associate Professor Dr. Siriporn Dabphet

This research endeavors to study roles and significances of the Thai royal orders by analyzing the primary and secondary sources in the historical approach for the purpose of explaining the formation and development of honors system in Thai society from 1851-1941 A.D. The findings reveal that the new Thai honors system has been established and developed from the alterations and development of royal Thai orders in different periods. The process of Thai honours system portrayed the aristocrats' concept demonstrated in various circumstances. For instance, King Mongkut had established new design of royal Thai orders in order to be as civilized as western countries. Subsequently, King Chulalongkorn had precisely set the protocol of the royal orders which had definitely concerned to the connection of the royal orders and recipients. Later, in the reign of King Vajiravudh, King Prajadhipok until the age of democracy, the implication of royal orders has functioned for administrative purposes depending on political context. The new protocol of royal orders illustrates the notions of Thai aristocrats and the significances of the new Thai honors system which have been altered constantly. Nevertheless, the implication and the connection of royal Thai orders had been maintained until the present day.

Keyword : Royal Orders, Honours System, Thai Society

กิตติกรรมประกาศ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความช่วยเหลือและกำลังใจจากบุคคลสำคัญหลายท่านด้วยกัน ท่านแรกคือ รศ. ดร.ศิริพร ดาบเพชร ที่กรุณาได้รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้คอยให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิด ไม่เพียงแต่ในเรื่องวิชาการเท่านั้นแต่ยังคอยเคียงข้างเชิดชูในเรื่องกระบวนการต่าง ๆ ไม่ให้ขาดตกบกพร่อง รวมถึงการให้กำลังใจในแบบของอาจารย์เองที่สามารถทำให้ผู้วิจัยมีแรงเขียนงานได้อย่างไม่น่าเชื่อ อาจารย์เป็นต้นแบบของการทำงานแบบมีวินัยมาตั้งแต่ผู้วิจัยยังศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี ถึงแม้ว่าผู้วิจัยจะซึมซับนิสัยนี้มาได้เพียงเล็กน้อย แต่ก็เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ไม่ละทิ้งหน้าที่ในการเรียนนี้ไป

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ รศ. วุฒิชัย มูลศิลป์ ที่กรุณาได้รับเป็นประธานในการสอบปากเปล่าปริญญานิพนธ์ ซึ่งนอกจากอาจารย์จะกรุณาอ่านและปรับแก้ไขให้โดยละเอียดแล้ว ยังให้ข้อคิดเห็นที่มีคุณค่าต่องานชิ้นนี้เป็นอย่างยิ่ง และ ผศ. ดร. ณัฐพร ไทยจงรักษ์ ที่นอกจากจะรับเป็นกรรมการสอบปากเปล่าแล้ว ในระหว่างศึกษาอาจารย์ยังคอยให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ทั้งในการเรียนและการทำงาน รวมถึงคอยแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และให้กำลังใจในการเขียนงานวิจัยในช่วงโค้งสุดท้าย นอกจากนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ทุกท่านนับตั้งแต่สมัยเรียนปริญญาตรีเป็นต้นมา ที่ช่วยเหลือหลอมและให้วิชาความรู้แก่ผู้วิจัยที่เป็นพื้นฐานสำคัญต่อการทำงานและการใช้ชีวิต

ผู้วิจัยขอขอบคุณ พี่ น้อง และเพื่อนร่วมงานสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากรทุกท่านทั้ง ผอ.บัว ผอ.มอญ พี่บัณฑิต พี่ฟาเบล พี่แปรม พี่จ๊อบ อุ่น ดุลย์ พี่เต๋อ น้องบอส น้องเตอร์ และที่ไม่ได้เอ่ยชื่อที่ให้คำแนะนำช่วยเหลืออย่างดีมาโดยตลอด และน้องก้อ ผู้ร่วมชะตาของปริญญาใบนี้ที่อดทนพยายามมาด้วยกันตั้งแต่วันมาสอบเข้าเรียนวันแรกจนกระทั่งถึงวันนี้ น้องก้อเป็นเด็กขยันและอดทนมาก ๆ ซึ่งทำให้พี่มีความพยายามขึ้นมาก ๆ เช่นกัน

สุดท้าย ผู้วิจัยขอขอบคุณครอบครัวทั้ง พ่อและแม่ ที่สนับสนุนและให้โอกาสทางการศึกษาแก่ผู้วิจัยเสมอมา โดยไม่เคยตั้งคำถามต่อสิ่งที่ลูกชอบหรือสนใจเลยสักครั้ง ชัยยังคอยส่งเสริมและให้กำลังใจลูกในเวลาที่เหมาะสม และท้ออยู่เสมอ ขอขอบคุณ พี่ ๆ น้อง ๆ ลุง ป้า น้า อา ทั้งฝั่งพ่อและฝั่งแม่ ที่คอยถามไถ่ด้วยความเป็นห่วงเป็นใยตลอด โดยเฉพาะอาภที่ชอบโทรมาเล่าเรื่องตลกให้ฟังบ่อย ๆ

ท้ายที่สุดจริง ๆ คงต้องขอบคุณตัวเองด้วยที่อย่างน้อยน่าจะมีความเพียรพยายาม อดทนและมีระเบียบวินัยอยู่บ้าง จนทำให้งานวิจัยฉบับนี้มีจุดเริ่มต้นมาจากงานชิ้นเล็ก ๆ สมัยเรียนปริญญาตรี วิชาระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์เมื่อสิบกว่าปีก่อนเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาได้ แม้จะไม่สมบูรณ์แบบที่สุดแต่อย่างน้อยก็เป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาในประเด็นนี้เพื่อสำหรับต่อยอดต่อไปในอนาคต

เอกลักษณ์ ลอยศักดิ์

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย	1
1.2 คำถามการวิจัย.....	7
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย.....	7
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	8
1.5 ขอบเขตของการวิจัย	8
1.6 วิธีการศึกษาวิจัย	8
1.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	9
1.8 แหล่งข้อมูล	15
บทที่ 2 เครื่องยศสู่เครื่องราชอิสริยาภรณ์	16
2.1 “เครื่องยศ” ในสมัยจารีต	16
2.1.1 ยุคจารีตกับความสัมพันธ์ในสังคมศักดินา.....	17
2.1.2 เครื่องยศที่ปรากฏในหลักฐานยุคจารีต	19
2.1.3 เครื่องยศที่ปรากฏในเอกสารสมัยหลัง.....	22
2.2 เครื่องประดับรูปแบบใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	25
2.2.1 สาเหตุและปัจจัยในการสร้างเครื่องประดับแบบใหม่	26

2.2.2 การพระราชทานเครื่องประดับสำหรับยศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	31
2.3 เครื่องราชอิสริยาภรณ์กับการวางรูปแบบระบบเกียรตินิยมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	34
2.3.1 การจัดระเบียบเครื่องราชอิสริยาภรณ์และการก่อร่างระบบเกียรตินิยมแบบใหม่	34
2.3.2 การสร้างคุณค่าและความรับรู้ในสังคมให้กับเครื่องราชอิสริยาภรณ์	40
2.3.3 การพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	46
2.4 สรุป	50
บทที่ 3 ความสืบเนื่องของระบบเกียรตินิยมแบบใหม่ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว - พ.ศ. 2475.....	51
3.1 การจัดการเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	51
3.1.1 การสืบสานธรรมเนียมเดิม	52
3.1.2 ปัญหาต่อระบบเกียรตินิยมแบบใหม่ที่ต้องเผชิญและการแก้ไขของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	55
3.1.3 การให้ความหมายของความดีความชอบของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	60
3.1.4 เครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลใหม่: สัญลักษณ์ของผู้ใกล้ชิดและทหารกล้า.....	68
3.1.4.1 “รัตนวราภรณ์” สัญลักษณ์ของผู้ใกล้ชิด.....	68
3.1.4.2 “รามารัทธิ” สัญลักษณ์ทหารกล้า	71
3.2 การพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สมัยรัชกาลที่ 7 ถึง พ.ศ. 2475	73
3.2.1 การสืบทอดแนวปฏิบัติเดิมของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	74
3.2.2 การปรับปรุงระเบียบเครื่องราชอิสริยาภรณ์เพิ่มเติมในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	76
3.3 สรุป	78

บทที่ 4 เครื่องราชอิสริยาภรณ์กับระบบเกียรติยศในระบบใหม่ (พ.ศ. 2475 - 2484)	79
4.1 สถานะของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ภายหลัง 24 มิถุนายน 2475.....	79
4.1.1 การเปลี่ยนแปลงของพระราชอำนาจภายใต้ระบบใหม่กับสิทธิธรรมของเครื่องราช อิสริยาภรณ์	79
4.1.2 ระบบใหม่กับเครื่องเกียรติยศแบบใหม่.....	84
4.2 เครื่องราชอิสริยาภรณ์ภายหลังการสละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า เจ้าอยู่หัว	88
4.2.1 พระราชอำนาจที่ถูกลดทอน	88
4.2.2 การเปลี่ยนแปลงระเบียบเครื่องราชอิสริยาภรณ์สมัยประชาธิปไตย	91
4.3 การตราพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์ใหม่ใน พ.ศ. 2484.....	96
4.3.1 พระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์ฉบับใหม่กับการเน้นย้ำระบบการปกครอง ใหม่	97
4.3.2 เครื่องราชอิสริยาภรณ์กับการรับรองระบบใหม่	100
4.4 สรุป	102
บทที่ 5 บทสรุป	103
บรรณานุกรม	107
ประวัติผู้เขียน.....	113

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย

ระบบความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นของสังคมไทยเป็นระบบที่ดำรงอยู่มาช้านานนับย้อนไปตั้งแต่สมัยอยุธยา ซึ่งมีโครงสร้างสังคมที่มีการแบ่งเป็นชนชั้นต่าง ๆ อาจจำแนกโดยกว้างได้เป็นชนชั้นผู้ปกครองและชนชั้นผู้ถูกปกครอง หรือที่ในงานศึกษาสภาพสังคมไทยของ ม.ร.ว.อศิน รพีพัฒน์ ใช้คำว่าผู้ใหญ่กับผู้น้อยหรือระบบอุปถัมภ์ ในการจัดระบบความสัมพันธ์¹ โดยมีลำดับชั้นลดหลั่นกันลงมาจากยอดสูงสุดของชนชั้นผู้ปกครองคือ พระมหากษัตริย์ ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นดังกล่าวมีการเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาตามยุคสมัย ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นที่ห่างไกลกันนั้นค่อนข้างเป็นไปได้ยาก ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นที่ปรากฏจึงอาจเด่นชัดเฉพาะชนชั้นที่มีความใกล้เคียงกัน เช่น พระมหากษัตริย์กับขุนนางชั้นสูง ขุนนางชั้นสูงกับขุนนางชั้นผู้น้อย ขุนนางชั้นผู้น้อยกับพ่อค้า คหบดี ไพร่ หรือ มุลนายกับไพร่ เป็นต้น

ความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนางนับเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่นำศึกษาในทุกยุคสมัย เนื่องจากเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสองกลุ่มที่เป็นชนชั้นปกครองทั้งคู่ ซึ่งมีความสำคัญต่อความเป็นไปของบ้านเมือง โดยความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนางในยุคจารีตนั้นผูกพันกันด้วยเรื่องของอำนาจและหน้าที่เป็นหลัก กล่าวคือ ขุนนางมีหน้าที่ปฏิบัติราชการตามพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ ส่วนพระมหากษัตริย์ก็ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสิทธิขาดในการกำกับบริหารราชการแผ่นดิน รวมถึงบำเหน็จรางวัลให้แก่ขุนนางเมื่อประกอบความดีความชอบ และลงโทษผู้ที่ประพฤติมิชอบในทางกลับกัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนางในยุคจารีตอยู่ภายใต้กรอบสำนึกของหน้าที่เป็นสำคัญ

เมื่อขุนนางปฏิบัติหน้าที่ราชการมีความดีความชอบ พระมหากษัตริย์ผู้ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการบำเหน็จรางวัล อาจพระราชทานตำแหน่งราชการอันมียศศักดิ์ตามระบบศักดินา เช่น

¹ ม.ร.ว.อศิน รพีพัฒน์. (2527). *สังคมไทยสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2416*. แปลโดย ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข และพรณี ฉัตรพลรักษ์. หน้า 128-131.

พระราชทานตำแหน่งหมื่น ชุน หลวง พระ หรือ พระยา ตามแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้ ซึ่งในการพระราชทานตำแหน่งต่าง ๆ ดังกล่าวนั้น พระมหากษัตริย์จะพระราชทานเครื่องประกอบยศหรือประกอบตำแหน่งนั้น ๆ ให้ด้วย ดังปรากฏในบันทึกของ นิโก ลาส์ แชรแวง นักเดินทางชาวฝรั่งเศสผู้ซึ่งเข้ามาพำนักในสยามสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199 - 2231) ว่า

“...โดยพระเจ้าแผ่นดินทรงมอบตำแหน่งหน้าที่ในราชการและพระราชทานนาม กรใหม่พร้อมด้วยลวม อันเป็นหีบเล็ก ๆ ทำด้วยทองคำหรือเงิน สำหรับใช้ใส่ หมากรุก...จำพวกแรกได้แก่พวกออกญา...หีบหมากของเขาทำด้วยฝีมือ ประณีตกว่าของขุนนางชั้นอื่น ๆ ...หีบหมากของพวกออกพระทำด้วยทองคำ มี ความงามน้อยกว่าของพวกออกญา...ออกหลวงเป็นผู้มีบรรดาศักดิ์ชั้นสาม ทำ หน้าที่เป็นทูตสามัญสำหรับส่งไปประเทศเล็ก ๆ หีบหมากที่ได้รับพระราชทาน นั้นทำด้วยเงิน...จำพวกออกขุนและออกหมื่น เป็นผู้มีบรรดาศักดิ์ชั้นสี่และชั้น ห้าตามลำดับ...หีบหมากพระราชทานกับขอบลอมพอกนั้นทำด้วยทองคำหรือ เงินเนื้อเกลี้ยง...”²

จะสังเกตได้ว่า เครื่องประกอบยศที่ได้รับพระราชทานทำหน้าที่เพื่อ “ประกอบยศ” หรือประกอบ ตำแหน่งที่ได้รับพระราชทานโดยแท้จริง ซึ่งสามารถระบุได้อย่างชัดเจนว่า ยศใด ตำแหน่งใด จะ ครอบครองเครื่องประกอบยศอะไรบ้างและทำมาจากวัสดุใดบ้าง

“...เราจะรู้จักความสำคัญของขุนนางเหล่านี้ในที่สาธารณะได้ ไม่เพียงจากหีบ หมากพระราชทาน จากรูปพรรณและเนื้อโลหะลอมขอบลอมพอก จากฐานะ ของเรือที่ใช้เป็นยานพาหนะ จากดาบที่คาดหรือที่มีผู้เชิญไปข้างหน้าเท่านั้น แต่ยังจะรู้ได้จากจำนวนทาสที่ติดหน้าตามหลังอีกด้วย...”³

นอกจากการพระราชทานเครื่องยศประกอบตำแหน่งตามตำแหน่งที่ได้รับพระราชทานแล้ว ขุนนาง ยังอาจได้รับพระราชทานเครื่องยศนี้จากการประกอบความดีความชอบได้อีกทางหนึ่งด้วย ดัง ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง ในบทพระไอยการกระบดศึก ความว่า

² นิโกลาส แชรแวง. (2506). ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. หน้า 110-112.

³ แหล่งเดิม. หน้า 113.

“...มาตราหนึ่ง ถ้าการพระราชสงครามยกไปก็ดี ข้าศึกยกมาถึงเมืองก็ดี แลท้าว
พญาหัวเมืองมุขมนตรีเสนาโยธามาต ผู้เป็นนายกองนายทัพบกช้างม้ารี้พลตั้ง
ดาบเขนเสโลเป็นไพน่าไม้ธนูหอกทวน เป็นปีกออกไปกลางแปลง แลนายกอง
นายทัพบกผู้ใดออกไปได้รบ และมีไชยชนะแก่ข้าศึก แลให้ยุกระบัดทัพบกกฎหมาย
มา ได้รางวัลเจียดทองเสื้อสะหนอบแลเปลี่ยนที่อื่น ฝากลูกหลานให้เลี้ยงดู
ตามบำเหน็จ ถ้าผู้ใดชนช้างชนะ บำเหน็จหมวกทองเสื้อสะหนอบทองปลาย
แขนยกขึ้นถึงนา 10000 แล้วให้รมขันคานหามทอง...”⁴

จะเห็นได้ว่าการที่พระมหากษัตริย์พระราชทานยศ ตำแหน่ง ให้แก่ผู้ได้รับพระราชทานไม่ว่าในกรณี
ใดก็ตาม จะได้รับพระราชทานเครื่องประกอบยศนั้น ๆ กำกับไปพร้อมกันด้วย

ดังนั้นเครื่องประกอบยศ หรือตำแหน่ง ดังที่กล่าวมานั้น เป็นเครื่องบอกสถานะของผู้ที่
ได้รับพระราชทานว่ามียศหรือมีตำแหน่งใดในทางราชการ ในขณะเดียวกันหลักปฏิบัติในการ
พระราชทานเครื่องยศจึงถูกเกาะเกี่ยวไว้กับตำแหน่งหรือศักดินาเป็นสำคัญนั่นเอง

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2394 - 2411) นับเป็นจุดเริ่มต้นของ
ธรรมเนียมแบบใหม่เกี่ยวกับเครื่องประกอบยศหรือตำแหน่ง เนื่องจาก “...เมื่อพระองค์ได้ทรงส่ง
เสด็จกับชาวต่างประเทศ ทรงสืบทราบว่าเป็นประเทศต่าง ๆ มีเครื่องยศสำหรับลำดับยศ อย่าง
สูงและลำดับนั้น ๆ ลงมาด้วยทำเป็นดาวและรูปต่าง ๆ ติดประดับเสื้อเป็นสำคัญตามบัญญัติใน
เมืองนั้น จึงได้ทรงพระราชดำริให้สร้างขึ้นสำหรับประเทศนี้บ้าง...”⁵ โดยในครั้งแรกทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้สร้างดาราไอยราพตสำหรับเป็นเครื่องต้นหนึ่งดวง และอีกหนึ่งดวงที่มีรายละเอียด
แผกออกไปเล็กน้อยสำหรับพระราชทานให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากนี้ได้
โปรดเกล้าฯ ให้สร้างดาราประจำตำแหน่งสำหรับตำแหน่งเสนาบดีสำคัญได้แก่ ดารารูปราชสีห์
สำหรับสมุหนายก และดารารูปคชสีห์สำหรับสมุหกลาโหม เป็นต้น

ต่อมาใน พ.ศ. 2404 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างดารารูปช้างเผือกสำหรับ “...พระราชทานแก่ผู้มี
ยศต่าง ๆ ในพระราชอาณาจักร และชาวต่างประเทศที่มีความชอบ...”⁶ จากนั้นใน พ.ศ. 2406⁷

⁴ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4. (2537). หน้า 140-141.

⁵ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2558). *ตำนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สยาม*. หน้า 24.

⁶ แหล่งเดิม. หน้า 37.

⁷ ปิฎก เบญจศก ศักราชสยาม ๑๒๒๕ ตรงกับศักราช ๑๘๖๓. ใน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุ
ภาพ. (2558). *เล่มเดิม*. หน้า 47.

จักรพรรดินโปเลียนที่ 3 แห่งฝรั่งเศสส่งเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ลีจอง ดอนเนอร์ (LEGION D'HONNEUR) ^๘ ชั้น กรองครว (GRAND CROIX) มาทูลเกล้าฯ ถวาย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างดารานพรัตน์ ลักษณะเป็นดอกจันประดับด้วยพลอย 9 ชนิด ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นต้นเค้าของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย ส่งกลับไปทูลเกล้าฯ ถวายในปีถัดมา

จากข้างต้นอาจสังเกตได้ว่า แม้ลักษณะของวัตถุที่พระราชทานจะมีการเปลี่ยนแปลงไป หากแต่จุดประสงค์หรือลักษณะในการพระราชทานในช่วงแรก ยังคงไว้ซึ่งจุดประสงค์เดิมคือ พระราชทานตามยศตามตำแหน่งเป็นสำคัญ สังเกตได้จากตราหรือตราที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นในช่วงแรกเป็นตราประจำตำแหน่งต่าง ๆ คือ ตรารูปราชสีห์และคชสีห์ จุดประสงค์เพื่อบอกตำแหน่งของขุนนางผู้นั้น ซึ่งเป็นหน้าที่เดียวกับเครื่องยศในสมัยจารีตที่ผ่านมา จนกระทั่งต่อมา มีการพระราชทานแก่ชาวต่างประเทศโดยเฉพาะเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนเมื่อครั้งได้รับการทูลเกล้าฯ ถวายมา จุดประสงค์ในการพระราชทานจึงไม่ได้เฉพาะเพื่อพระราชทานตามตำแหน่งเพียงอย่างเดียว หากแต่ปรากฏเรื่อง “ความชอบ” เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยอีกประการหนึ่ง

ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 - 2453) นับเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้เริ่มเห็นความเปลี่ยนแปลงของเครื่องยศหรือเครื่องราชอิสริยาภรณ์เพราะหน้าที่และจุดประสงค์ในการพระราชทานที่ถูกกำหนดแบบแผนขึ้นมาอย่างชัดเจน และมีรายละเอียดมากกว่าการพระราชทานตามยศและตำแหน่งแบบในสมัยที่ผ่านมา ตลอดจนมีการสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลต่าง ๆ ออกมาหลายตระกูลตลอดทั้งรัชกาล และเครื่องราชอิสริยาภรณ์แต่ละตระกูลต่างมีระเบียบข้อกำหนดที่ชัดเจนว่าสำหรับพระราชทานให้แก่คนกลุ่มใดหรือต้องมีคุณสมบัติเช่นไร ซึ่งยิ่งตอกย้ำความหลากหลายและซับซ้อนของเครื่องหมายรูปแบบใหม่ที่พันผูก “ผู้ให้” กับ “ผู้รับ” มากกว่าคำว่าหน้าที่ ยศหรือตำแหน่ง ดังความว่า

“...จะได้เป็นอย่างธรรมเนียมอันงามดี เปนเกียรติยศในแผ่นดินสยามไปสืบกาลนาน ทรงจัดขึ้นไว้สำหรับจะได้พระราชทานผู้มีความชอบมากและน้อย ไม่พระราชทานขาดเททั่วไป...ถ้าผู้ใดถึงเป็นผู้น้อยมีความชอบมาก ก็จะได้

^๘ พระนิพนธ์เรื่องตำนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สยาม ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงใช้คำว่า “แกรนด์กรอส” ซึ่งน่าจะมาจากคำว่า GRAND CROIX หรือ GRAND CROSS ดูรายละเอียดใน นิรันดร์ วิศิษฎ์สิน. (2565). พ.ศ. 2408 เครื่องราชฯ ดารานพรัตน์ และดวงตราพระบรมรูปรัชกาลที่ 4 ณ ฟองแตนโบล. (ออนไลน์).

พระราชทานอย่างสูงตามความชอบ ผู้ใหญ่ถ้ามีความชอบเล็กน้อย ก็

พระราชทานอย่างต่ำตามความชอบ...”⁹

จะเห็นได้ว่ายศหรือตำแหน่งไม่ได้เป็นหลักเกณฑ์สำคัญในการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ทรงสถาปนาขึ้นมาในครั้งนั้นเหมือนดังเช่นการพระราชทานเครื่องประกอบยศตำแหน่งดังที่เคยเป็นมาในอดีต คำว่า “ความชอบ” และ “เกียรติยศ” เริ่มปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนผ่านพระราชดำริในการสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลต่าง ๆ ซึ่งแม้การพระราชทานตามความชอบอาจปรากฏให้เห็นบ้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ก็จำกัดไว้เฉพาะกลุ่มชาวต่างชาติ แต่เพียงเท่านั้น ขุนนางไทยยังได้รับพระราชทานเครื่องประกอบยศ หรือตราแบบใหม่ ซึ่งเป็นตราประจำตำแหน่งเช่นเดิม แต่จากข้อความที่ยกมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า พระราชดำริในการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ลดทอนหลักเกณฑ์เรื่องยศและตำแหน่งลงไป แต่ได้สร้างบรรทัดฐานเรื่อง “ความชอบ” เข้ามาแทนที่

นอกจากนี้ การปฏิรูปประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้ระบบราชการเกิดการเปลี่ยนแปลงตามไปเช่นเดียวกัน อีกทั้งระบบการศึกษาสมัยใหม่ส่งผลให้ชนชั้นกลางมีโอกาสทางการศึกษามากขึ้น โอกาสในการศึกษาเล่าเรียนและการรับราชการจึงไม่ได้ถูกจำกัดไว้กับชนชั้นปกครองดังแต่ก่อนที่อาศัยการถ่ายทอดวิชาความรู้จากสายตระกูล ดังนั้นผู้ที่มาจากชนชั้นกลางที่มีการศึกษาจึงมีโอกาสนในการเข้ารับราชการ อันเป็นเหตุให้ระบบราชการขยายตัวขึ้นมากส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับข้าราชการในระบบใหม่ไม่ได้มีความใกล้ชิดเหมือนดังที่ผ่านมา¹⁰ เนื่องจากจำนวนข้าราชการที่มีเพิ่มมากขึ้นและระบบราชการสมัยใหม่ที่กระจายอำนาจการบังคับบัญชาไปยังเจ้ากรม เครื่องราชอิสริยาภรณ์จึงถูกนำมาใช้แทนสัญลักษณ์ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์และข้าราชการ คือการทำงานให้พระเจ้าแผ่นดิน เพื่อให้ข้าราชการในระบบใหม่เกิดสำนึกถึงความผูกพันกับองค์พระมหากษัตริย์ ไม่ใช่มีแต่เพียงสำนึกของการปฏิบัติงานตามหน้าที่หรือผู้บังคับบัญชาที่ใกล้ชิดกับตนแต่เพียงเท่านั้น

จากเหตุผลดังกล่าว เครื่องราชอิสริยาภรณ์จึงมีพัฒนาการเรื่อยมาตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือมีการสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลใหม่เพื่อรองรับกับกลุ่มคนที่มีคุณสมบัติแตกต่างกัน และมีการออกพระราชบัญญัติเพิ่มเติมของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูล

⁹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2558). เล่มเดิม. หน้า 87.

¹⁰ กุลลดา เกษบุญชู มีด. (2562). ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ : วิชาการรัฐไทย. หน้า 129-173.

ต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับสภาวะ เช่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453 - 2468) ทรงออกพระราชกำหนดเพิ่มเติมเมื่อ พ.ศ. 2459 เพื่อเทียบชั้นข้าราชการพลเรือนกับข้าราชการทหารในการกำหนดแบบแผนในการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์มณฑลสยาม และข้างเผือกสำหรับข้าราชการฝ่ายพลเรือน เพื่อให้มีความสอดคล้องกับการขอพระราชทานของข้าราชการฝ่ายทหาร หรือการที่ทรงสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดีเมื่อ พ.ศ. 2461 สำหรับพระราชทานแก่ข้าราชการทหารโดยเฉพาะ

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 มีการออกพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์ใหม่ทุกตระกูลใน พ.ศ. 2484 ยกเว้นเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดีที่มีการออกพระราชบัญญัติใหม่ใน พ.ศ. 2503 เพื่อเป็นการยกเลิกพระราชบัญญัติที่ประกาศไปก่อนหน้านี้ทั้งหมดรวมถึงเป็นการปรับปรุงระเบียบเครื่องราชอิสริยาภรณ์ให้สอดคล้องกับระบบการปกครองที่เปลี่ยนแปลงไป ถึงกระนั้นเนื้อความในพระราชบัญญัติฉบับใหม่ยังคงถือให้การพระราชทานเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ โดยเฉพาะเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลสำหรับพระราชทานแก่ข้าราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนนั้น จะใช้ระเบียบในการขอพระราชทานขึ้นไปและสามารถขอพระราชทานได้จนถึงขั้นสูงสุด (ชั้นสายสะพาย) ซึ่งแต่เดิมชั้นสายสะพายจะพระราชทานตามพระราชอัธยาศัยเท่านั้นไม่สามารถขอพระราชทานได้ อย่างไรก็ตามเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลอื่นที่นอกเหนือจากนี้สำหรับพระราชทานแก่ข้าราชการทหารและพลเรือน ก็ล้วนเป็นไปตามพระราชอัธยาศัยทั้งสิ้น เช่น เครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า หรือเหรียญรัตนาภรณ์ประจำรัชกาล เป็นต้น นอกจากนี้พระราชบัญญัติ พ.ศ. 2484 ยังยกเลิกรายละเอียดปลีกย่อยของเครื่องราชอิสริยาภรณ์แต่ละตระกูลออกไป เช่น รายละเอียดเกี่ยวกับสถานะของสมาชิก เป็นต้น ซึ่งหากตรวจสอบผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ประเภทนี้ก็จะอาจทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์และผู้ที่ได้รับพระราชทานในช่วงเวลานี้ได้เช่นเดียวกัน

ดังนั้นเครื่องยศที่เปลี่ยนแปลงไปจากสิ่งของแสดงยศและตำแหน่งของขุนนาง กลายเป็นสิ่งของที่เปลี่ยนแปลงไปทั้งรูปลักษณ์และความหมาย รวมถึงกฎเกณฑ์ในการพระราชทาน อันแสดงออกถึงความชอบและความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์ ในรูปแบบที่นอกเหนือจากหน้าที่ความรับผิดชอบแบบสมัยจารีต หากแต่เครื่องราชอิสริยาภรณ์ได้สร้างระบบใหม่ของความสัมพันธ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์ขึ้นมา ที่ยึดโยงคำว่า “เกียรติยศ” เข้าไว้ด้วย ทำ

ให้ข้าราชการซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีสิทธิที่จะได้รับพระราชทานเกิดความรู้สึกว่าตนมีส่วนที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสถาบันหลักของชาติ มีเกียรติและศักดิ์ศรีที่ต้องรักษาไว้ต่อไป อันเป็นความสัมพันธ์ที่อยู่ภายใต้ “ระบบเกียรตินิยม” แบบใหม่หรือระบบความสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการภายใต้ระบบราชการแบบใหม่และข้าราชการที่มาจากสามัญชนกับสถาบันพระมหากษัตริย์ที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับการสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์

“เครื่องยศ” จนถึง “เครื่องราชอิสริยาภรณ์” จึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนางหรือข้าราชการ งานวิจัยนี้จึงสนใจศึกษาเครื่องยศและเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในบริบทต่าง ๆ เช่น ประวัติความเป็นมา วัตถุประสงค์ของการสถาปนา ระเบียบแบบแผนการพระราชทาน และการลำดับเกียรติ ซึ่งอาจชี้ให้เห็นถึงแนวความคิดของชนชั้นนำที่เปลี่ยนแปลงไปในด้านต่าง ๆ ได้ ทั้ง แนวความคิดเรื่องการจัดระเบียบระบบเกียรตินิยมในสังคมขึ้นมาใหม่ หรือทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในโครงสร้างระบบเกียรตินิยมที่ดำรงอยู่ในสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และจะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจโครงสร้างของสังคมไทยโดยรวมในอีกมิติหนึ่งได้ โดยศึกษาผ่านสิ่งของที่เป็นสัญลักษณ์แทนความสำคัญของเกียรตินิยมที่ผูกพันกับสังคมไทยมาเป็นเวลาช้านานจากยุค “จารีต” สูยุคปัจจุบัน

1.2 คำถามการวิจัย

การเปลี่ยนแปลงของเครื่องแสดงเกียรตินิยมในสังคมไทยสามารถแสดงให้เห็นการเกิดขึ้นของระบบเกียรตินิยมแบบใหม่และการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ในเครือข่ายระบบเกียรตินิยมในสังคมไทยได้อย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของระบบเกียรตินิยมของไทย (พ.ศ. 2394 - 2484) ที่สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงด้านแนวคิดของชนชั้นนำและสังคมไทย ผ่านเครื่องราชอิสริยาภรณ์
2. เพื่อวิเคราะห์ความสำคัญของระบบเกียรตินิยมและความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายของระบบเกียรตินิยม ในช่วง พ.ศ. 2394 – 2484 ผ่านเครื่องราชอิสริยาภรณ์

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบความเปลี่ยนแปลงทางแนวคิดของชนชั้นนำอันส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายความสัมพันธ์ในระบบเกียรตินิยมจากยุคจารีตจนถึง พ.ศ. 2484
2. ทำให้เกิดความเข้าใจเครือข่ายความสัมพันธ์ในระบบเกียรตินิยมแบบใหม่ ซึ่งอาจนำไปอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในสังคมได้

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งศึกษาการเปลี่ยนแปลงของเครื่องแสดงเกียรตินิยมในสังคมไทยนับจากยุคจารีตจนกระทั่งมีการสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แสดงเกียรตินิยมอันมีลักษณะตามแบบตะวันตกขึ้นครั้งแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอบเขตของงานวิจัยนี้จึงเริ่มศึกษาตั้งแต่ช่วงที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงระหว่างแบบจารีตกับแบบปัจจุบันคือในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. 2394 และสิ้นสุดขอบเขตของงานวิจัยใน พ.ศ. 2484 ซึ่งเป็นปีที่มีการออกพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์ใหม่เกือบทุกตระกูลภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ และศึกษาเฉพาะเครื่องราชอิสริยาภรณ์และเหรียญราชอิสริยาภรณ์ที่ต้องได้รับพระราชทานเท่านั้น โดยไม่รวมถึงเหรียญที่ระลึกที่ออกในโอกาสสำคัญต่าง ๆ

1.6 วิธีการศึกษาวิจัย

การศึกษานี้ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) โดยใช้วิธีการวิจัยด้วยการค้นคว้าด้านเอกสารเป็นหลัก (Documentary Research) ทั้งเอกสารชั้นต้น เช่น พระราชบัญญัติ ราชกิจจานุเบกษา ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เป็นต้น และเอกสารชั้นรอง เช่น งานวิจัยต่าง ๆ หนังสือ บทความ วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ หนังสืองานศพ เป็นต้น แล้วนำเสนอด้วยการวิเคราะห์ตีความเป็นลักษณะการพรรณนาวิเคราะห์

1.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เครื่องราชอิสริยาภรณ์เป็นวัตถุอันแสดงถึงเกียรติยศที่ได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ บุคคลผู้ซึ่งได้รับพระราชทานในครั้งแรก ๆ ล้วนเป็นบุคคลที่มีสถานะสูงได้แก่ พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางระดับสูง จนต่อมาในภายหลังการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จึงแผ่ออกมาถึงบุคคล “ทุกหมู่เหล่า” ดังนั้นความเปลี่ยนแปลงของทั้งตัวรูปแบบตลอดจนกลุ่มบุคคลผู้ซึ่งได้รับพระราชทานย่อมแสดงออกให้เห็นได้ว่าบริบทในความสัมพันธ์มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตามไปด้วย และหากวิเคราะห์ถึงความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจทำให้เราทราบถึงรูปแบบความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายระบบเกียรติยศในแต่ละช่วงเวลาได้เช่นกัน

งานศึกษาเรื่อง เครื่องราชอิสริยาภรณ์กับความเปลี่ยนแปลงของระบบเกียรติยศในสังคมไทย (พ.ศ. 2394 - 2484) นี้ อาจจำแนกเอกสารและงานวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับหัวข้อออกได้เป็น 2 กลุ่มด้วยกัน ได้แก่ กลุ่มแรกคือเอกสารและงานวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับบริบทของสภาพสังคม และภาพสะท้อนการแบ่งชนชั้น เครือข่าย ระบบเกียรติยศ ในสังคมไทยในช่วงระยะเวลาที่ทำการศึกษาได้แก่ หนังสือเรื่อง *สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 – 2416* ของ ม.ร.ว.อดิน รพีพัฒน์, (2527) หนังสือเรื่อง *คำ : ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย* โดยสุวรรณา สถาอานันท์ และเนื่องน้อย บุญเนตร (บรรณาธิการ), (2542) และตำราเรียนวิชา 004470 *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย* สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ของ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ ส่วนอีกกลุ่มคืองานศึกษาเกี่ยวกับสภาพสังคมไทยเช่นเดียวกันกับงานกลุ่มแรกแต่มีการกล่าวถึงเครื่องราชอิสริยาภรณ์ว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับงานศึกษานั้น ๆ อย่างไรหรือเข้าไปสร้างปฏิสัมพันธ์เช่นไรต่อบริบทสังคมในแต่ละชิ้นงาน ได้แก่ บทความเรื่อง “เครื่องยศ : จากอดีตสู่ปัจจุบัน” (2537) บทความเรื่อง “พลวัตสถาบันพระมหากษัตริย์เชิงเครือข่าย : ข้อสังเกตว่าด้วยความเปลี่ยนแปลงของเครือข่ายชนชั้นนำไทย พ.ศ. 2495 – 2535” (2561) หนังสือเรื่อง *ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์วิวัฒนาการรัฐไทย* ของ กุลลดา เกษบุญชู มีด, (2562) และหนังสือเรื่อง *สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ การสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย” และ “ชน” ของชาวสยาม* ของ สายชล สัตยานุรักษ์, (2546)

1.7.1 งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับบริบททางสังคม

งานศึกษากลุ่มแรกมีส่วนช่วยอย่างยิ่งในการให้รายละเอียดสภาพสังคมไทยในแต่ละช่วงเวลา โดยเฉพาะช่วงเวลาแวดล้อมกับงานวิจัยชิ้นนี้ โดยส่วนหนึ่งสามารถได้ข้อสรุปเรื่องสภาพสังคมไทยที่มีการแบ่งออกเป็นกลุ่มชนชั้นและแต่ละชนชั้นก็มีการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างกันตามบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปเรื่อยมานับจากอดีต โดยงานชิ้นแรกคืองานของ ม.ร.ว. คชินทร์พัฒน์, (2527). *สังคมไทยสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2416*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. งานชิ้นนี้ศึกษาและจัดแบ่งโครงสร้างของสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยย้อนศึกษาไปตั้งแต่สมัยตอนปลายอยุธยา เพื่อให้ได้ภาพของการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของสภาพสังคมจากองค์ประกอบวิถีชีวิตดั้งเดิม ศาสนา การเมือง และเศรษฐกิจ แสดงให้เห็นสภาพสังคมไทยที่ประกอบไปด้วยชนชั้นปกครอง และได้ปกครอง ซึ่งแต่ละชนชั้นยังมีความสัมพันธ์กันทั้งในแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผ่านระบบอุปถัมภ์ที่ระบบราชการเปิดโอกาสให้เป็นเช่นนั้น อธิบายถึงการเกิดความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นรวมไปถึงการขบขันฐานะทางชนชั้นในสังคม ซึ่งเกิดจากปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ที่ผู้เขียนยกมาประกอบ

ความสำคัญของงานชิ้นนี้ต่องานวิจัยที่ผู้วิจัยต้องการจะศึกษาคือ ข้อสรุปเรื่องชนชั้นและความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นในสังคมไทยซึ่งงานชิ้นนี้นำเสนอได้อย่างตรงไปตรงมา โดยเฉพาะในเรื่องความสัมพันธ์แบบระบบอุปถัมภ์ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ที่แสดงให้เห็นว่าวิถีของสังคมไทยถูกผูกโยงไว้กับระบบความสัมพันธ์ต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน คือระบบอุปถัมภ์ที่มีผู้ใหญ่และผู้น้อย ดังเช่น ชนชั้นปกครองให้ความคุ้มครองชนชั้นใต้ปกครอง ส่วนชนชั้นใต้ปกครองก็มีหน้าที่จงรักภักดีตามความเชื่อเรื่องความกตัญญู อีกทั้งยังต้องส่งส่วยให้แก่นายด้วยเช่นกัน ดังนั้นลักษณะความสัมพันธ์เช่นนี้จึงเป็นสิ่งที่อาจสอดคล้องและนำมาอธิบายเรื่องความสัมพันธ์ในระบบเกียรติยศแบบใหม่เรื่องความสัมพันธ์แบบต่างตอบแทน แต่อาจจะแตกต่างกันในเรื่องรูปแบบที่เครื่องราชอิสริยาภรณ์อาจส่งผลในเรื่องของความรู้สึกหรือนามธรรมมากกว่าการตอบแทนโดยการคุ้มครองแบบเดิม

ความแตกต่างนอกเหนือจากเรื่องของกรอบเวลาที่ศึกษาแล้ว งานชิ้นนี้ยังอธิบายโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นโดยเหตุผลทางด้านสังคม และเศรษฐกิจในระบบแบบเดิม ซึ่งแตกต่างจากงานวิจัยของผู้วิจัยที่มุ่งศึกษาความสัมพันธ์และระบบเกียรติยศแบบใหม่ที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับ

เครื่องแสดงเกียรติยศแบบใหม่ในช่วงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และอาจจะเห็นเด่นชัดขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

งานชิ้นที่สองเป็นงานของ สุวรรณฯ สถาอนันท์ และ เนื่องน้อย บุญยเนตร (บรรณาธิการ). 2542. คำ : ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. งานชิ้นนี้ได้เรียบเรียงขึ้นโดยนักวิชาการหลายท่านและจัดพิมพ์ในรูปแบบหนังสือคล้ายสารานุกรม โดยได้แบ่งเนื้อหาตามคำสำคัญที่แตกต่างกันไป ซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกเฉพาะคำที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยชิ้นนี้ได้ทั้งสิ้น 6 คำ ได้แก่ “ผู้ใหญ่ - ผู้น้อย”, “ผู้ดี”, “เจ้านาย”, “เจ้า”, “ศักดิ์ศรี - หน้าตา” และ “บุญคุณ” โดยให้ข้อสรุปที่คล้ายคลึงกับงานชิ้นแรกเกี่ยวกับสภาพสังคมไทยที่มีความเป็นชนชั้นอันเกิดจากคติความเชื่อ วิถีชีวิต วัฒนธรรมความเป็นอยู่ ที่ก่อร่างระบบความสัมพันธ์แบบชนชั้นขึ้นในสังคมไทย การมีเจ้านาย การรู้จักบุญคุณและความกตัญญู หล่อหลอมให้เกิดสัมพันธภาพระหว่างชนชั้นที่มีความไม่เป็นทางการขึ้น อันเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ในรูปแบบต่อมา

งานชิ้นที่สามคือ ตำราเรียนวิชา 004470 ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ชื่อเรื่อง ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและการเมืองไทย โดย อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ เป็นงานที่พูดถึงความสำคัญของเศรษฐกิจที่เป็นปัจจัยหลักในการทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ภายในสังคมไทยตั้งแต่ยุคจารีตจนถึงทศวรรษ 2540 โดยชี้ให้เห็นว่าระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปโดยเฉพาะเมื่อสยามนำระบบเศรษฐกิจเข้าไปผูกกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลก เป็นเหตุปัจจัยหลักที่ทำให้สังคมผันตัวตามไปด้วย รวมถึงกลุ่มคนหรือชนชั้นผู้มีอำนาจใหม่ที่เกิดขึ้นมาภายหลังจากระบบเศรษฐกิจเปลี่ยนไป ทำให้ชนชั้นนำในระบบเก่าที่ต้องการสร้างรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ต้องสร้างความผูกพันกับกลุ่มคนต่าง ๆ เช่น ข้าราชการทั้งระบบเก่าและระบบใหม่ รวมถึงเจ้าผู้ครองนครหัวเมืองเดิมที่ต้องเสียผลประโยชน์จากการควบคุมจากส่วนกลางด้วยระบบเกียรติยศที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันโดยมีเครื่องราชอิสริยาภรณ์และเหรียญตราต่าง ๆ เป็นสื่อกลาง ซึ่งแนวคิดการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจนี้เป็นกรอบแนวคิดหนึ่งที่ใช้ศึกษางานด้านประวัติศาสตร์ที่แพร่หลายในปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับช่วงเวลาหนึ่งของงานศึกษาของผู้วิจัย ที่ต้องการมุ่งศึกษาการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นในสังคม ซึ่งในแต่ละช่วงเวลามีความแตกต่างกันไปตามสถานการณ์และปัจจัยแวดล้อมเพื่อนำมาใช้อธิบายความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของระบบเกียรติยศในแต่ละช่วงเวลา

1.7.2 งานศึกษาที่มีประเด็นเรื่องเครื่องยศและเครื่องราชอิสริยาภรณ์

งานกลุ่มที่สองได้แก่งานศึกษาสภาพสังคมไทยในช่วงเวลาต่าง ๆ แต่มีการนำประเด็นเกี่ยวกับเครื่องยศและเครื่องราชอิสริยาภรณ์มาใช้ศึกษาและอ้างอิงในงานด้วย งานชิ้นแรกได้แก่บทความของ ดวงดาว ยังสามารถ. (2537, มี.ค.). เครื่องยศ : จากอดีตสู่ปัจจุบัน. รัฐศาสตร์สาร 1(19): 49 - 57. ที่ศึกษาประวัติความเป็นมาของเครื่องยศ และพยายามวิเคราะห์แนวคิดในการพระราชทานออกมาเป็นด้านต่าง ๆ เช่น ภาพลักษณ์ของการเป็นบำเหน็จความชอบต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ว่าผู้ได้รับพระราชทานเป็นผู้ที่ผ่านการรับรองจากสถาบันสูงสุดของสังคม หรือภาพลักษณ์เรื่องการเมืองว่าผู้ที่ได้รับพระราชทานมีสถานะความสัมพันธ์ที่พิเศษกับสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นต้น ซึ่งแนวคิดดังกล่าวมุ่งเน้นอธิบายภาพลักษณ์และความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้กับผู้รับพระราชทานเครื่องยศ ซึ่งสามารถนำมาใช้อ้างอิงในงานของผู้วิจัยได้ในฐานะข้อมูลแสดงความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่าย อย่างไรก็ตาม งานศึกษาวิจัยชิ้นนี้ต้องการที่จะศึกษาระบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นมาใหม่พร้อมกับสิ่งของแสดงเกียรติยศที่เปลี่ยนแปลงไปจากจารีต งานศึกษาของดวงดาว ยังสามารถ จึงอาจใช้เป็นกรอบแนวคิดที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยชิ้นนี้ได้

งานชิ้นที่สองเป็นงานที่แสดงให้เห็นถึงสภาพสังคมที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลมาจากการที่ระบบเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลงไปในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือผลงานของ กุลลดา เกษบุญชู มีด. (2562). ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ วิวัฒนาการรัฐไทย. นนทบุรี : ฟาเดียวกัน. งานเขียนชิ้นนี้ให้คำอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงจากการที่ระบบเศรษฐกิจของไทยเข้าไปผูกพันกับระบบเศรษฐกิจโลกจนเป็นสาเหตุให้สภาพทางสังคมต้องปรับตัวตามไปด้วย มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมใหม่ เช่นการยกเลิกไพร่ ทาส รวมไปถึงการปฏิรูประบบการศึกษา และระบบราชการสมัยใหม่ โดยมีเป้าประสงค์หลักในการสร้างรัฐสมัยใหม่ขึ้นอันเป็นกระบวนการรวมศูนย์อำนาจเพื่อนำไปสู่การเกิดรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในที่สุด

ในประเด็นการสร้างรัฐสมัยใหม่นี้เอง ได้ทำให้เห็นลักษณะความสัมพันธ์และการผูกสัมพันธ์แบบใหม่ในโครงสร้างทางสังคมระหว่างพระมหากษัตริย์และขุนนางข้าราชการในยุคเปลี่ยนผ่านนั้น โดยกุลลดาให้ความเห็นว่า

“...พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ยังใช้มาตรการละมุนละม่อมโดยให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันระหว่างพระราชวงศ์กับตระกูลขุนนาง ในคราวเดียวกันนั่นเอง ทรงสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์

พระราชทานแก่ขุนนางที่รับราชการด้วยความจงรักภักดีต่อราชวงศ์จักรี
เครื่องราชอิสริยาภรณ์นี้หยิบยืมมาจากธรรมเนียมตะวันตก ด้วยความมุ่งหมาย
จะรับประกันสถานะของฝ่ายสยามเก่าและบุตรหลานในกระบวนการปรับปรุง
ประเทศแบบตะวันตกและปฏิรูปรัฐสยาม...”¹¹

จะเห็นได้ว่าเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสถาปนาขึ้น
นั้น เพื่อพระราชทานแก่ผู้ที่รับราชการด้วยความจงรักภักดี เป็นเครื่องแสดงออกถึงเกียรติยศในการ
รับราชการแบบใหม่ตามธรรมเนียมของตะวันตก อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่พระองค์ใช้เป็นเครื่องแสดงออก
ในเชิงสัญลักษณ์ถึงความสำคัญของผู้ที่ได้รับพระราชทานด้วย ดังเช่นพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ “...เพื่อยกฐานะสมาชิกสภาที่ปรึกษา
ราชการแผ่นดินเป็นสำคัญ...”¹²

ดังนั้นจากข้อความที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไม่เป็นแต่เพียงเครื่องแสดง
เกียรติยศสำหรับประกาศความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เท่านั้น หากแต่ยังเป็นวัตถุแสดง
สถานะหรือจัดลำดับความสัมพันธ์ในโครงสร้างเครือข่ายระหว่างผู้พระราชทานกับผู้รับ
พระราชทานอีกด้วย

งานของกุลลดาใช้กรอบแนวคิดเช่นเดียวกับเอกสารในกลุ่มแรกเรื่องหนึ่งคือตำราเรียนวิชา
ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย โดย อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ ที่ใช้กรอบคิดเรื่องระบบเศรษฐกิจมา
อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่ง กุลดา เกษบุญชู มีด นำเสนอประเด็นเรื่องการใช้
เครื่องราชอิสริยาภรณ์มาเป็นเครื่องมือหนึ่งในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับ
ข้าราชการ แต่ก็ยังเป็นการมองเช่นเดียวกับงานของดวงดาว ยังสามารถ ที่นำเสนอเรื่อง
ความสัมพันธ์ของกลุ่มคนภายในระบบ แต่งานของผู้วิจัยต้องการที่จะนำคำอธิบายความสัมพันธ์
เหล่านั้นมาเพื่ออธิบายระบบที่เกิดขึ้นมาอีกชั้นหนึ่ง

งานชิ้นที่สามเป็นบทความวิจัยของ อาสา คำภา. (2561). พลวัตสถาบันพระมหากษัตริย์
เชิงเครือข่าย : ข้อสังเกตว่าด้วยความเปลี่ยนแปลงของเครือข่ายชนชั้นนำไทย พ.ศ. 2495 – 2535.
วารสารไทยคดีศึกษา. โดยบทความชิ้นนี้ศึกษาเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์เชิงเครือข่าย ซึ่งแม้

¹¹ กุลลดา เกษบุญชู มีด. (2562). เล่มเดิม. หน้า 86-87.

¹² แหล่งเดิม. หน้า 109.

ในบทความจะกล่าวว่ามีผู้ที่เสนอแนวคิดนี้มาก่อนหน้านี้แล้วแต่คำอธิบายส่วนใหญ่ก่อนหน้านี้มุ่งเน้นอธิบายไปที่การสร้างเครือข่ายของชนชั้นนำไทย การให้คำอธิบายเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ยังมีไม่มากเท่าใดเมื่อเทียบกับจำนวนเอกสารอ้างอิงที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก

ผู้วิจัยมุ่งอธิบายการสร้างเครือข่ายของสถาบันพระมหากษัตริย์เริ่มขอบเขตตั้งแต่ปี พ.ศ. 2495 ซึ่งเป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เสด็จนิวัตพระนครเป็นการถาวร จนจบขอบเขตงานศึกษาที่ปี พ.ศ. 2535 โดยแสดงให้เห็นว่าการก่อร่างของสถาบันพระมหากษัตริย์เชิงเครือข่ายสามารถวิเคราะห์ได้จากหลายประเด็นทั้งด้านสังคม การเมือง รวมไปถึงด้านเศรษฐกิจที่เข้ามามีความเกี่ยวข้องอย่างชัดเจนที่ในงานพยายามเชื่อมโยงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกับเจ้าสัวที่เป็นเจ้าของธุรกิจใหญ่ ๆ ในสังคมไทย ในขณะนั้น รวมไปถึงยังกล่าวถึงเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในฐานะเครื่องแสดงความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างผู้พระราชทานกับผู้รับพระราชทานในบางกรณีได้อย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งอาจช่วยเสริมสร้างความชัดเจนให้กับบางประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการจะศึกษาในงานชิ้นนี้

งานชิ้นที่สี่เป็นงานของ สายชล สัตยานุรักษ์. (2546). *สมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพ การสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย” และ “ชน” ของชาวสยาม*. กรุงเทพฯ : มติชน. ในบทที่ว่าด้วยการสร้างอัตลักษณ์ข้าราชการไทยที่ผู้เขียนวิเคราะห์ว่า สมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพ ทรงพยายามที่จะสร้างอัตลักษณ์ของข้าราชการสมัยใหม่ขึ้นมา อันมีความแตกต่างจากข้าราชการแบบจารีต ตั้งแต่รูปแบบวิธีการที่เข้ามาบริหารการที่มีความเปลี่ยนแปลงไป ความสัมพันธ์ระหว่างตัวข้าราชการกับพระมหากษัตริย์ที่เปลี่ยนแปลงไป ที่ไม่ได้มีความใกล้ชิดกันแบบแต่ก่อน การที่มีระบบราชการสมัยใหม่เข้าเป็นปัจจัยให้ความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์กับข้าราชการมีความเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นพระมหากษัตริย์จึงต้องหาวิธีการดำรงความสัมพันธ์ระหว่างพระองค์กับข้าราชการระบบใหม่เหล่านี้ผ่านระบบเกียรติยศแบบใหม่ที่พระองค์สร้างขึ้น คือการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ให้แก่ข้าราชการ ทำให้ข้าราชการเกิดความสำนึกในหน้าที่ราชการของตนเพื่อจะได้ครองตนให้ได้รับเกียรติเช่นนั้นจากพระมหากษัตริย์ต่อไป งานชิ้นนี้ช่วยสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เป็นข้าราชการกับพระมหากษัตริย์อันมีความสัมพันธ์กับเกียรติยศและระบบเกียรติยศในสังคมไทยในช่วงเวลาดังกล่าวได้

จะเห็นได้ว่างานศึกษาในกลุ่มที่สองนั้น ล้วนศึกษาและให้ข้อสรุปในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนาง ข้าราชการ หรือระหว่าง “ผู้ให้” กับ “ผู้รับ” เป็นประเด็นสำคัญ

ซึ่งถือเป็นหลักฐานที่สำคัญที่งานศึกษาของผู้วิจัยจะสามารถนำไปสร้างข้อสรุปเกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับการสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์ได้ แต่อย่างไรก็ดีต้องอาศัยหลักฐานชั้นต้นอื่น ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องมาเป็นหลักฐานอ้างอิงในมิติอื่นนอกจากเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้กับผู้รับดังกล่าวเช่นเดียวกัน เช่น แนวพระราชดำริของผู้ที่ริเริ่มสถาปนา กฎระเบียบต่าง ๆ ผู้ที่ได้รับพระราชทานในแต่ละช่วงเวลา หรือแม้เหตุการณ์ทางการเมืองที่อาจมีส่วนเกี่ยวข้อง ก็เป็นสิ่งที่ต้องนำมาพิจารณาโดยละเอียดประกอบด้วยอีกทางหนึ่ง

1.8 แหล่งข้อมูล

1. สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
2. สำนักงานวิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
3. หอสมุดแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
4. หอสมุดศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
5. สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร
6. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร
7. หอสมุดสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

บทที่ 2

เครื่องยศสู่เครื่องราชอิสริยาภรณ์

หากศึกษาความเปลี่ยนแปลงของเครื่องยศจากในสมัยจารีตจนถึงเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ในสมัยปัจจุบันแล้วสรุปว่ามีเพียงพัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของตัววัตถุที่ใช้แสดง “ยศ” หรือ “เกียรติยศ” แต่เพียงเท่านั้น ก็อาจนับว่าเป็นการสรุปสภาวะการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว แต่เพียงระนาบเดียว เนื่องจากพัฒนาการดังกล่าวยังแสดงให้เห็นการก่อเกิดสาระสำคัญบางประการในความเปลี่ยนแปลงทางด้านแนวคิดเกี่ยวกับเรื่อง “เกียรติยศ” ในสังคมไทยควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งของที่ใช้แสดงนั้นด้วยเช่นกัน

ในสังคมจารีตที่พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสิทธิขาดในการปกครอง มีพระราชอำนาจที่จะพระราชทานยศศักดิ์ ตำแหน่งราชการ ให้แก่ขุนนางผู้จงรักภักดีและปฏิบัติหน้าที่ราชการได้เรียบร้อยตามพระประสงค์ โดยขุนนางผู้ที่ได้รับพระราชทาน “ยศ” ไปนั้นก็จะทำหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติในการดำรงยศนั้นไว้ด้วยเช่นกัน จะเห็นได้ว่ายศในสมัยจารีตนั้นมีความผูกโยงอยู่กับพระมหากษัตริย์ และการที่พระมหากษัตริย์พระราชทานยศหรือตำแหน่งนั้นปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยอยุธยาว่ามีการพระราชทานเครื่องประกอบยศให้แก่ขุนนางไปพร้อมด้วย ซึ่งเครื่องยศดังกล่าวจะมีความแตกต่างกันไปตามระดับยศศักดิ์ด้วยเช่นกัน

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถือเป็นจุดเริ่มต้นในการเปลี่ยนแปลงด้านรูปลักษณะภายนอกของวัตถุที่ใช้แสดง “ยศ” ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงที่มีรายละเอียดซับซ้อนและน่าสนใจมากขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งในบทนี้จะวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ใช่แต่เพียงด้านรูปลักษณะของวัตถุเท่านั้น แต่ยังมีเปลี่ยนแปลงส่วนอื่นที่เป็นผลสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงด้านรูปลักษณะนั้นตามมาด้วยเช่นกัน

2.1 “เครื่องยศ” ในสมัยจารีต

เครื่องยศหรือเครื่องประกอบยศในสมัยจารีตนั้นเริ่มมีหลักฐานปรากฏในสังคมไทยมาตั้งแต่ในสมัยอยุธยา หากแต่ในเบื้องต้นควรศึกษาถึงหน้าที่และความสำคัญของเครื่องยศดังกล่าว ก่อนว่ามีความเป็นมาและหน้าที่อย่างไร โดยยังไม่ด่วนสรุปว่าเครื่องยศหรือเครื่องประกอบยศศักดิ์

นั้นมีพัฒนาการเรื่อยมาจนกลายเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นการจำกัดกรอบวงในการศึกษาวัตถุชนิดนี้ไว้แต่แรกเริ่ม โดยการศึกษาเครื่องยศในสมัยจารีตนี้จะวิเคราะห์จากหลักฐานที่เกี่ยวข้อง 2 ส่วนประกอบกัน ส่วนแรกจะกล่าวถึงหลักฐานชั้นต้นร่วมสมัยที่กล่าวถึงเครื่องยศหรือเครื่องประกอบยศ อันได้แก่ กฎหมายตราสามดวงที่มีบางพระไอยการที่กล่าวถึงเครื่องยศและการพระราชทานเครื่องยศ เช่น กฎมณเฑียรบาล พระไอยการกระบวนคดี¹³ เพื่อหาข้อสรุปสังเขปถึงประวัติความเป็นมา ระเบียบการพระราชทาน และ “หน้าที่” (function) ของเครื่องยศในสมัยนั้น ส่วนหลักฐานส่วนที่สอง เป็นหลักฐานในสมัยหลังที่พยายามศึกษาหรือให้ข้อสรุปย้อนไปถึงยุคจารีต เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นพัฒนาการของเครื่องยศในแบบจารีตสู่เครื่องหมายแสดงเกียรติยศในสมัยใหม่ เช่น พระราชนิพนธ์ตำนานที่แต่งขึ้นภายหลัง คำอธิบายในประกาศราชกิจจานุเบกษา เป็นต้น ซึ่งอาจทำให้เห็นข้อมูลที่สอดคล้องและแตกต่างกันได้ในบางประเด็นที่จะทำให้การศึกษาเรื่องพัฒนาการของ “เครื่องยศ” “เครื่องหมายแสดงเกียรติยศ” มีมุมมองในมิติที่น่าสนใจยิ่งขึ้นได้ อย่างไรก็ตาม “เครื่องยศ” “เครื่องหมายแสดงเกียรติยศ” และ “เครื่องราชอิสริยาภรณ์” ต่างก็เป็นสิ่งที่ต้องมีผู้เกี่ยวข้องด้วยกันสองฝ่ายคือ มีผู้ให้และผู้รับ ดังนั้นการจะศึกษาเรื่องสัญลักษณ์ประเภทนี้จึงมีความจำเป็นที่ต้องเข้าใจสภาพสังคมและสภาพความสัมพันธ์ระหว่างกันก่อน จึงจะช่วยให้เกิดความเข้าใจเรื่องอื่นต่อไปได้

2.1.1 ยุคจารีตกับความสัมพันธ์ในสังคมศักดินา

สภาพสังคมในสมัยจารีตของไทยเป็นลักษณะสังคมที่มีการแบ่งออกเป็นชนชั้น และมีรูปแบบการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างกันตามระบบการปกครองและวัฒนธรรมความเชื่อที่สืบต่อกันมาแต่โบราณ โดยยึดถือสถานะและหน้าที่ในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างกัน¹⁴ ดังนั้นชนชั้นที่มีความใกล้เคียงกันจึงมีโอกาสในการปฏิสัมพันธ์กันเช่น พระมหากษัตริย์กับขุนนางชั้นสูง ขุนนางกับไพร่ เป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ผูกกันด้วยสถานะและหน้าที่ในสังคม

¹³ ศิริพร ดาบทเพชร. (2551, มกราคม - ธันวาคม). การสร้างความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์และบ้านเมือง: ศึกษาจากพระอัยการกฎศึกในกฎหมายตราสามดวง. วารสารสังคมศาสตร์ (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ) 11: 48-63.

¹⁴ ม.ร.ว.อดิน รพีพัฒน์. (2527). สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416. แปลโดย ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข และพรณี ฉัตรพลรักษ์. หน้า 128-134.

ในสมัยจารีตสถานะของแต่ละบุคคลถูกกำหนดขึ้นชัดเจนเมื่อมีการตราบทพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน ตำแหน่งนาทหารหัวเมือง ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา ทำให้สถานะทางสังคมของแต่ละบุคคลได้รับการกำหนดตามศักดินาที่ได้รับพระราชทานมาจากพระมหากษัตริย์ซึ่งถือว่าทรงเป็นผู้มีพระราชอำนาจสูงสุดในการปกครอง และเป็นเจ้าของผืนดินทั้งหมดในราชอาณาจักร โดยพระมหากษัตริย์จะพระราชทานศักดินาให้แก่บุคคลต่าง ๆ ตามลำดับเช่น พระราชวงศ์และขุนนาง ซึ่งถือว่าอยู่ในสถานะของผู้ปกครองจะได้รับพระราชทานศักดินาสูงกว่าไพร่และทาสซึ่งอยู่ในสถานะผู้ถูกปกครอง โดยศักดินาไม่เพียงแต่บอกสถานะทางสังคมของผู้ถือครองเท่านั้นแต่ยังเป็นสิ่งที่กำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบของบุคคลนั้น ๆ อีกด้วย ดังนั้นผู้ที่มีศักดินาสูงนอกจากจะอยู่ในสถานะที่สูงกว่าผู้มีศักดินาต่ำกว่าแล้ว ยังหมายความว่าบุคคลนั้นมีหน้าที่รับผิดชอบที่สำคัญยิ่งกว่าผู้ที่อยู่ในศักดินาต่ำกว่าด้วย ดังนั้นพระราชวงศ์หรือขุนนางผู้รับพระราชทานศักดินามาย่อมต้องปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มความสามารถ ส่วนไพร่ผู้อยู่ในสถานะผู้ถูกปกครองต้องขึ้นสังกัดมูลนายในเจ้านายหรือขุนนางเพื่อเป็นแรงงานแลกกับการคุ้มครองดูแลตามบทบัญญัติในพระไอยการบานแผนก¹⁵ รวมถึงต้องเข้ารับราชการหรือเข้าเดือนเป็นไพร่หลวงคือเป็นไพร่ในพระมหากษัตริย์เมื่อถึงกำหนดเวลา การดำเนินความสัมพันธ์ดังที่กล่าวมาเป็นความสัมพันธ์แบบเป็นทางการที่เกิดขึ้นตามโครงสร้างของสังคม หรือการดำเนินความสัมพันธ์ตามหน้าที่ของตนเอง

นอกจากความสัมพันธ์แบบเป็นทางการแล้ว ในสังคมศักดินาที่ให้ความสำคัญกับการควบคุมกำลังคน ย่อมหมายความว่ามีการมีผู้คนหรือไพร่ในสังกัดมากเท่าใดหมายถึงอำนาจของผู้นั้นก็ยิ่งมากขึ้นตามไปด้วย เช่น การที่พระมหากษัตริย์เป็นเจ้าของผืนดินทั้งหมดในราชอาณาจักรรวมถึงไพร่หลวงที่เข้าประจำการตามกำหนดเวลา ก็เป็นเครื่องบ่งบอกถึงพระราชอำนาจและอำนาจอธิปไตยในการปกครองแผ่นดินทั้งหมด หรือการที่ขุนนางผู้ใดมีไพร่ในสังกัดมากหมายความว่าขุนนางผู้นั้นมีกำลังไพร่พลในครอบครองจำนวนมาก ส่งผลให้ภาพลักษณ์ในเชิงอำนาจของขุนนางผู้นั้นในสังคมมากขึ้นตามไปด้วยเช่นกัน ซึ่งความต้องการดึงดูดไพร่ให้เข้ามาอยู่ในสังกัดของขุนนางเพื่อสร้างภาพลักษณ์เชิงอำนาจนั้น ก่อให้เกิดความสัมพันธ์แบบกึ่งทางการระหว่างชั้นขึ้น กล่าวคือ

¹⁵ ศิริพร ดาบเพชร. (2546). พระไอยการบานแผนก สถานภาพบุคคลและการจัดระเบียบสังคมไทยสมัยโบราณ. วารสารประวัติศาสตร์, 28: 33-45.

ไม่ใช่ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในระบบแบบตามหน้าที่รับผิดชอบหรือสถานะเพียงอย่างเดียวแต่ยังมีการสร้างความสัมพันธ์ส่วนบุคคลขึ้นด้วย¹⁶

ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นในสังคมดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์ที่ผสมผสานกันระหว่างความสัมพันธ์ที่เป็นแบบทางการและความสัมพันธ์ที่เป็นแบบกึ่งทางการ ซึ่งความสัมพันธ์ในรูปแบบหลังนี้มีปัจจัยด้านเศรษฐกิจหรือความมั่งคั่งเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย อันจะนำไปสู่ความสัมพันธ์แบบระบบอุปถัมภ์ในเวลาต่อมา การเข้าใจความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่ความเข้าใจเรื่องระบบความสัมพันธ์ในสังคมซึ่งเป็นพื้นฐานที่จะพัฒนาต่อไปเป็นความสัมพันธ์รูปแบบอื่น ในความสัมพันธ์ที่เป็นทางการหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือเป็นความสัมพันธ์ที่มีความชัดเจนเพราะเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นตามโครงสร้างของสังคมและหน้าที่ รูปแบบและวิธีปฏิบัติจึงมีความเป็นแบบแผนชัดเจน เช่น กฎมณเฑียรบาลระบุว่าพระมหากษัตริย์ต้องปฏิบัติตนเช่นไร ปฏิบัติต่อขุนนางเช่นไร ขุนนางพึงต้องปฏิบัติตนต่อพระมหากษัตริย์เช่นไร หรือปฏิบัติตนเช่นไรต่อผู้ใต้บังคับบัญชาของตนเอง ระเบียบแบบแผนดังกล่าวครอบคลุมไปถึงเรื่องการพระราชทานสิ่งของหรือเครื่องประกอบตำแหน่งหน้าที่นั้น หรือที่เรียกว่า “เครื่องยศ” สิ่งของดังกล่าวจึงอาจจัดได้ว่าเป็นสิ่งของซึ่งแสดงความเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้และผู้รับได้ โดยชนชั้นที่เกี่ยวข้องกับเครื่องยศที่เห็นได้เด่นชัดที่สุดคือ ระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนาง ดังนั้นหากทำความเข้าใจข้อมูลของเครื่องยศนี้ก็อาจทำให้เราเข้าใจการก่อร่างของระบบความสัมพันธ์ระหว่างกันได้นั่นเอง

ดังที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้นแล้วถึงหลักฐานที่เกี่ยวกับเครื่องยศในสมัยจารีตนี้จะแยกศึกษาจากหลักฐานที่ปรากฏเป็นสำคัญในสองกรณีได้แก่ กรณีแรกคือหลักฐานร่วมสมัยจารีตที่กล่าวถึงเรื่องเครื่องยศ และกรณีที่สองคือหลักฐานในสมัยหลังที่กล่าวถึงเรื่องเครื่องยศในสมัยจารีต

2.1.2 เครื่องยศที่ปรากฏในหลักฐานยุคจารีต

หลักฐานในยุควรรณคดีที่เป็นลายลักษณ์อักษรและได้กล่าวถึงเรื่องเครื่องยศไว้ชัดเจนที่สุดคือหลักฐานในสมัยอยุธยา ปรากฏชัดเจนอยู่ในกฎหมายตราสามดวงในหมวดของกฎหมายเทียร

¹⁶ ม.ร.ว.อศิน ทรัพย์พัฒน. (2527). เล่มเดิม. หน้า 259-260.

บาล โดยกล่าวถึงเครื่องประกอบที่จะพระราชทานให้แก่พระราชวงศ์ลำดับชั้นต่าง ๆ และขุนนางที่ประกอบความดีความชอบ ได้แก่

“...หม่อมสมเด็จพระพุทธเจ้าได้อภิรม 3 ชั้น พระอุปราชได้อภิรม 2 ชั้น พระเจ้าลูกเธอกินเมืองมีกลีบบัวขาว พระลูกเธอพระเยาวราชอภิรมกลีบทองกันกันซึ่งหุ้มผ้าแดง พระเยาวราชข้างตัวหนึ่ง ม้าตัวหนึ่ง คน 20 มากกว่านั้นเอาออกกินเจียดเว้นฟ้า สมเด็จพระพุทธเจ้าซึ่งทิพยยานทอง พระอุปราชซึ่งทิพยานนาก...”¹⁷

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่าเครื่องประกอบยศศักดิ์ที่พระราชทานให้แก่สมเด็จพระพุทธเจ้า (พระโอรสที่ประสูติแต่พระอัครมเหสี) พระอุปราช พระเจ้าลูกเธอ และพระเยาวราช (พระโอรสที่ประสูติแต่พระสนม) มีความแตกต่างกัน ถึงแม้ว่าจะเป็นพระโอรสของพระเจ้าแผ่นดินเช่นเดียวกันแต่ก็มีลำดับชั้นความสำคัญแตกต่างกันออกไป ดังจะเห็นได้ว่าพระโอรสที่ประสูติจากพระอัครมเหสีมีลำดับความสำคัญเหนือกว่าพระโอรสที่ประสูติจากพระสนม ดังนั้นเครื่องประกอบยศที่พระราชทานให้แก่สมเด็จพระพุทธเจ้าจึงมีรายละเอียดที่แตกต่างจากที่พระราชทานให้แก่พระโอรสตำแหน่งอื่น จึงเป็นข้อสังเกตได้ว่าผู้ที่มีสถานะแตกต่างกันจะได้รับพระราชทานสิ่งของหรือรายละเอียดของสิ่งของแตกต่างกันไปด้วย

นอกจากเครื่องประกอบยศที่พระราชทานให้แก่พระราชวงศ์แล้ว ยังมีเครื่องประกอบยศสำหรับพระราชทานแก่ขุนนางอีกด้วย ซึ่งมีรายละเอียดในการพระราชทานเช่นเดียวกันกับการพระราชทานให้แก่พระราชวงศ์ กล่าวคือมีการลำดับความสำคัญโดยใช้สิ่งของที่พระราชทานให้เป็นเกณฑ์

“...ไอยการบันดาศักดีนา 10000 ในเมืองที่ยั่วกันซึ่งหุ้มผ้าขาว บันดาศักดีนา 10000 หัวเมืองซึ่งคานหามเก้าอี้กันซึ่งหุ้มผ้าขาว บันดาศักดีหัวเมืองนา 5000 ซึ่งยั่วร่วมทงยู บันดาศักดีนา 3000 ซึ่งยาน

ไอยการนา 10000 กินเมืองทั้ง 4 ฝ่ายมีริมปลีกสองคันทานตระวันเปื้อนุหนึ่งกันซึ่งหุ้มผ้าแดงคันหนึ่ง เรือกูบแมงดาฤ 3 ตอนบดลาดสวตคุกหัวท้ายนั่งหน้าสองคานหาม เก้าอี้ทองศิริเพศมวยทอง แตรกลางโพง 3 คู่แลเป็กลอง

¹⁷ กฎหมาย ตราสามดวงเล่ม 1. (2537). หน้า 71.

นา 10000 กินเมืองหมวกกลมทอง ชี้อยู่ยงกันชิงห่มผ้าขาว เรือคฤ 3 ตอนบด
ลาดชีลานลายทองทั้งสรรพางกินเจียดเงินถมยาดำรองตุ้ม เรือคฤ 3 ตอนเลว
หาบตลาดมิได้กแอเลี่ยมทอง

นา 1600 กินเมืองเจียดเบื้ออห้กรองตุ้มกักแกหาชาติ...”¹⁸

เครื่องยศที่พระราชทานให้แก่ขุนนางแต่ละตำแหน่งนั้นแตกต่างกันไปตามศักดินาที่กำหนดตำแหน่งของขุนนางชั้นต่าง ๆ กล่าวคือขุนนางที่มีศักดินาสูงระดับหนึ่งหนึ่งหมื่นจะได้รับพระราชทานเครื่องยศที่มีรายละเอียดมากกว่าและทำจากวัสดุที่มีมูลค่าสูงกว่าเครื่องยศสำหรับพระราชทานให้แก่ขุนนางที่ถือศักดินาน้อยกว่า ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นรูปแบบเดียวกันกับการพระราชทานเครื่องประกอบยศของพระราชาวงศ์

นอกเหนือจากหลักฐานที่กล่าวถึงเรื่องเครื่องยศในกฎหมายตราสามดวงในส่วนของกฎหมายเทียบบาลซึ่งจะกล่าวถึงการพระราชทานเครื่องยศตามยศศักดิ์ของผู้ที่ได้รับพระราชทานอันเป็นพระวงศานุวงศ์และขุนนางแล้ว ยังมีการกล่าวถึงเครื่องยศที่พระราชทานเป็นบำเหน็จความชอบในราชการแผ่นดินเพิ่มเติมอีกในกฎหมายตราสามดวงเช่นเดียวกัน ดังปรากฏในพระไอยการกระบดศึก ความว่า

“...ผู้ใดทำราชการมีบำเหน็จบำนาญทั้งสามนี้ถ้าจะประสาทรางวันแลที่
ยศถาศักดิ์พิญาพระหลวงให้เป็นเอก อู/มอ/สอ และเครื่องอุปโภคบริโภคตาม
ยศถาศักดิ์...ถ้าผู้ใดชนช้างชนะ บำเหน็จหมวกทองเสื้อสะหนอบทองปลาย
แขนยกขึ้นถึงนา 10000 แล้วให้รมชั้นทองคำนหมากทอง...ถ้าผู้ขึ้นมารบแลได้หัว
มา บำเหน็จ ชนทองเสื้อผ้ายกที่ขึ้น ถ้าพลเท่าได้หัว รางวัลชั้นเงินเสื้อผ้า ถ้าพล
เท่าได้ม้า รางวัลชั้นทองเสื้อผ้า...”¹⁹

จากข้อความข้างต้นทำให้สังเกตได้ว่าเครื่องยศที่พระราชทานจะพระราชทานไปพร้อมกับยศศักดิ์ตามความดีความชอบและตามบรรดาศักดิ์ของผู้มีความดีความชอบเองด้วย เช่น ถ้าขุนนางชั้นสูงชนช้างชนะและฟันเข้าศึกตายบนคอช้างจะได้บำเหน็จเป็นพานทอง หมวกทอง รมทอง

¹⁸ แหล่งเดิม. หน้า 72-73.

¹⁹ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4. (2537). หน้า 141, 151.

ชั้นทอง และเมียบพระราชทาน แต่ถ้าเป็นพลทหารช่วยชนช้างจนได้ชัยชนะจะได้เลื่อนขึ้นเป็นขุน
 พร้อมพระราชทานเงินทองและเลี้ยงดูลูกหลานให้ต่อไป²⁰ ดังนั้นหากประกอบความชอบมากจึงอาจ
 ได้รับบำเหน็จความชอบแต่งตั้งให้ดำรงศักดินาสูงขึ้น พร้อมกับพระราชทานเครื่องยศประกอบกับ
 ตำแหน่งนั้นไป ข้อนี้แสดงให้เห็นได้ว่าเครื่องยศทำหน้าที่สำคัญคือการเป็นองค์ประกอบหนึ่งของ
 ตำแหน่งนั้น ๆ เราจึงสามารถ “...รู้จักความสำคัญของขุนนางเหล่านี้ในที่สาธารณะได้ ไม่เพียงจาก
 หีบหมากพระราชทาน จากรูปพรรณและเนื้อโลหะล่อมขอบลอมพอก จากฐานะของเรือที่ใช้เป็น
 ยานพาหนะ จากดาบที่คาดหรือที่มีผู้เชิญไปข้างหน้าเท่านั้น...”²¹

ดังนั้น ความสำคัญของเครื่องยศในยุคจารีตก่อนจะมีการเปลี่ยนแปลงรายละเอียด
 บางอย่างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงหมายถึงของที่เป็นบำเหน็จรางวัล
 และของที่เป็นเครื่องประกอบตำแหน่ง ยศศักดิ์ ทั้งที่เป็นยศศักดิ์ทางสายสัมพันธ์กับองค์
 พระมหากษัตริย์คือเป็นพระราชวงศ์ และยศศักดิ์ที่เป็นตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ จึงทำให้เห็นได้
 ว่าหน้าที่สำคัญของเครื่องยศในสมัยจารีตนั้นคือเพื่อสำหรับบอกยศศักดิ์ ตำแหน่ง และความสำคัญ
 ของผู้ที่ครอบครอง โดยจะเป็นสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันเช่น หีบหมาก เจียด ชันน้ำ พานรอง
 ผ้าสำหรับสวมใส่ รวมไปถึงยานพาหนะด้วยเช่นกัน

2.1.3 เครื่องยศที่ปรากฏในเอกสารสมัยหลัง

เอกสารหรือหลักฐานที่ปรากฏในสมัยหลังที่ได้กล่าวถึงเรื่องเครื่องยศในแบบจารีตล้วน
 เป็นเอกสารที่มีความเกี่ยวข้องกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา อาจเป็นเพราะความสับสนในเรื่องของแบบแผนการ
 พระราชทานทำให้เอกสารที่กล่าวถึงเครื่องประดับชนิดใหม่นี้ได้กล่าวพาดพิงถึงเรื่องเครื่องยศ
 แบบเดิมไว้ในเอกสารด้วย โดยมีเอกสารราชกิจจานุเบกษาและพระนิพนธ์เรื่องตำนานเครื่องราชอิศ
 ริยาภรณ์สยามของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่มีการให้รายละเอียดเพื่อเชื่อมโยงเครื่อง
 ยศกับเครื่องประดับที่เกิดขึ้นใหม่นี้ไว้ด้วยกัน

²⁰ ศิริพร ดาบเพชร. (2551, มกราคม-ธันวาคม). การสร้างความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์และบ้านเมือง:
 ศึกษาจากพระอัยการกบฏศึกในกฎหมายตราสามดวง. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ 11: 52.

²¹ นิโกลาส์ แชรแวส. (2506). ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม. แปลโดย สันต์
 ท. โกมลบุตร. หน้า 110-112.

เอกสารชุดแรกที่จะกล่าวถึงคือ ราชกิจจานุเบกษา ที่ออกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดได้ว่าในสมัยนี้ถือเป็นสมัยของการจัดระบบระเบียบเกี่ยวกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่เกิดขึ้นมา เนื่องจากถึงแม้ว่าเครื่องประดับรูปแบบใหม่ที่คิดทำตามแบบตะวันตกนั้นได้เริ่มมีมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ในสมัยนั้นกลับยังไม่มีเอกสารหลักฐานที่กล่าวถึงอย่างชัดเจน คงมีแต่เพียงข้อความในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ทรงระบุว่าพระนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงอธิบายเกี่ยวกับการสร้างเครื่องประดับแบบนี้ แต่ไม่เคยปรากฏตัวเอกสารฉบับจริงแต่อย่างใดแม้แต่ในประชุมประกาศในรัชกาลที่ 4 ก็ไม่ได้มีการกล่าวถึงไว้

ในหัวข้อนี้จะขอยกประกาศที่สำคัญฉบับหนึ่งในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมากล่าวถึงได้แก่ “ประกาศตราความชอบ” ซึ่งประกาศเมื่อ จ.ศ. 1235 หรือ พ.ศ. 2416 ซึ่งเป็นปีต้น ๆ ของรัชกาล ประกาศดังกล่าวถือได้ว่าเป็นพระราชบัญญัติฉบับแรกของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ โดยเนื้อหาในประกาศตราความชอบนี้ เป็นการจัดระเบียบเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่มีอยู่ในขณะนั้นทุกตระกูล แต่มีรายละเอียดที่น่าสนใจเกี่ยวกับการเชื่อมโยงความเป็นมาซึ่งอยู่ในประกาศส่วนของ “เครื่องบรมราชอิสริยยศสำหรับราชตระกูลขึ้นพรตพระราชวรารมณ์” ที่ได้กล่าวถึงความเป็นมาของเครื่องราชอิสริยยศตระกูลนี้ย้อนกลับไปถึงสมัยอยุธยา

“...แต่เดิมมีมาแต่ครั้งกรุงทวารวดีศรีอยุธยาเก่า เป็นสายสร้อยพระสังวาลประดับเนาวรัตน์ สายสร้อยอ่อนสายหนึ่งเป็นเครื่องสำหรับพิไชยสงคราม แลสำหรับพระมหากษัตริย์ทรงเมื่อเวลาบรมราชาภิเศก...เป็นของสำหรับแผ่นดินสืบมาดังนี้ไม่ทราบชัดว่าผู้ใดเป็นผู้สร้าง แลเป็นผู้ตั้งราชประเพณีอันนี้...

ในปีกาลจุลศักราช ศักราช 1144 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ซึ่งเป็นปฐมพระบรมราชวงษปัตยุบันนี้ได้เสด็จเถลิงถวัลราชสมบัติปราบดาภิเศก ก็ได้ทรงรับเครื่องราชอิสริยยศอันนี้สืบมา แล้วจึงได้ทรงสร้างพระสังวาลนพรัตน์เป็นสังวาลแผดประดับเนาวรัตน์เป็นดอก ๆ ...

ครั้นจุลศักราช 1213 ปีกุนตรีศก พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จเถลิงถวัลยราชบรมราชาภิเศก แล้วทรง

พระราชดำริให้สร้างดวงตราประดับเนาวรัตน์แปดแฉก 8 แฉก...เป็นเครื่องต้น
สำหรับพระเจ้าแผ่นดินทรงองค์หนึ่ง แล้วจึงทำพระราชทานพระบรมวงษ์ผู้ใหญ่ ๆ ...

ครั้นในแผ่นดินปัตยุบันนี้...ผู้ซึ่งได้รับดวงตรานพรัตนราชวรารณนั้น
แต่ดวงตรา ไม่มีสายสังวาล เพราะสายสังวาลผู้อื่นจะมีไม่ได้ เหนาะทรงได้แต่
พระเจ้าแผ่นดินพระองค์เดียว จึงได้ทรงสร้างดวงตราเลกประดับเนาวรัตน์
เหมือนอย่างดอกประจายาม...ห้อยติดกับแพรแถบสภายศรีเหลืองขอบเขียว
แดงรื้อน้ำเงิน สภายบ่าขวามาซ้ายแทนสายพระสังวาล...”²²

จากประกาศที่ยกมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าประกาศดังกล่าวได้ให้รายละเอียดประวัติความเป็นมาที่เชื่อมโยงถึงความเก่าแก่ที่สืบทอดเรื่อยมาของเครื่องราชอิสริยาภรณ์หรือเครื่องราชอิสริยยศนับตั้งแต่สมัยอยุธยา และเชื่อมโยงมายังสมัยรัตนโกสินทร์จนกระทั่งถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เป็นรัชกาลปัจจุบัน เพื่อแสดงให้เห็นว่าเครื่องประดับแบบใหม่นี้ไม่ได้เพิ่งเกิดขึ้น หากแต่มีต้นเค้ามาจากของเดิมที่มีมาแต่โบราณแล้ว เพียงแต่มีพัฒนาการรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละสมัย การแสดงความเชื่อมโยงดังกล่าวทำให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างความเข้าใจว่าเครื่องราชอิสริยาภรณ์นั้นเดิมคือเครื่องยศในสมัยจารีตที่มีพัฒนาการเรื่อยมานั่นเอง แนวความคิดนี้ปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้นจากข้อสรุปในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพในเรื่อง “ตำนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สยาม” ความว่า

“...มักเปนของซึ่งพระเจ้าแผ่นดินพระราชทานเปนเครื่องหมายเกียรติยศและ
บำเหน็จความชอบ ใช้เปนประเพณีสืบมาจนทุกวันนี้ ส่วนประเทศทั้งหลายทาง
อาเซียนี้ก็มีเครื่องสำหรับหมายเกียรติยศและบำเหน็จความชอบมาแต่โบราณ
ด้วยกันทุกประเทศ แต่ใช้เป็นอย่างอื่น การที่ใช้เครื่องอิสริยาภรณ์ตามแบบอย่าง
ฝรั่ง เกิดขึ้นในประเทศสยามนี้ก่อน...”²³

จากข้อความที่ยกมาประกอบข้างต้นจะเห็นได้ว่าความเข้าใจเรื่องความสืบเนื่องของเครื่องยศมาจนถึงเครื่องราชอิสริยาภรณ์ได้ถูกส่งต่อมาอย่างครบถ้วน นับเนื่องแต่เมื่อประกาศตราความชอบในสมัยต้นรัชกาลที่ 5 มาจนกระทั่งปีที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระ

²² สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2550). *ประมวลกฎหมายเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย*. หน้า 1-2.

²³ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2558). *ตำนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สยาม*. หน้า 21-22.

นิพนธ์หนังสือตำนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สยามใน พ.ศ. 2468 ก็นับเป็นเวลากว่า 5 ทศวรรษ ที่ความเข้าใจเรื่องนี้ถูกถ่ายทอดเรื่อยมา นอกจากนี้ในข้อความข้างต้นยังมีประเด็นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ สมเด็จพระปาดำรงราชานุภาพ ทรงแสดงให้เห็นว่าเครื่องราชอิสริยาภรณ์นี้ “...เป็นเครื่องหมายเกียรติยศและบำเหน็จความชอบ...” ซึ่งทำให้ตีความเข้าใจไปได้ว่าหมายรวมไปถึงตัวเครื่องยศแบบจารีตเองก็ใช้เพื่อแสดงคุณค่าเรื่อง “เกียรติยศ” ของผู้ที่ได้รับพระราชทานด้วยเช่นกัน

ในประเด็นความเข้าใจเรื่องเกียรติยศนี้เป็นประเด็นที่ต้องทำความเข้าใจและศึกษาโดยละเอียดต่อไป เนื่องจากเมื่อศึกษาข้อมูลเรื่องของพระราชดำริแนวทางในการพระราชทานและผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องประดับแบบใหม่หรือเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 แล้ว จะทำให้เห็นประเด็นข้อแตกต่างในเรื่องของความรับรู้เรื่อง “เกียรติยศ” ได้อย่างชัดเจน ซึ่งจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

จากการศึกษาเอกสารทั้งสองประเภททำให้ได้ข้อสังเกตที่สำคัญสองประการ ประการแรกคือ เครื่องยศในยุคจารีตนั้นรูปแบบจะเป็นข้าวของเครื่องใช้ตามสภาพสังคมเช่น หีบหมาก ชันน้ำ พาน ดาบ หมวก เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นสิ่งของที่ใช้เป็นปกติอยู่แล้ว เพียงแต่สิ่งของที่เป็นเครื่องยศจะทำด้วยวัสดุอย่างดีและมีความประณีตแล้วนำไปใช้เมื่อเวลาเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน หรือเชิญไปในขบวนแห่เพื่อให้ผู้ที่ได้พบเห็นสามารถรับรู้ได้ว่าผู้ที่เป็นเจ้าของเป็นบุคคลสำคัญหรือมียศมีตำแหน่งอยู่ในระดับใด ประการที่สองคือ การพยายามสร้างความเข้าใจเรื่องพัฒนาการของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในสมัยหลังว่าสืบเนื่องมาจากเครื่องยศในสมัยจารีต ซึ่งมีการพยายามโยงความสำคัญในประกาศเอกสารราชการเพื่อสร้างความรับรู้และเข้าใจในสังคม โดยไม่เพียงแต่เรื่องพัฒนาการด้านรูปลักษณะภายนอกเท่านั้นแต่ยังรวมไปถึงวัตถุประสงค์ในการพระราชทานว่าเป็นแบบเดียวกันด้วยเช่นกัน

2.2 เครื่องประดับรูปแบบใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถือได้ว่าเป็นช่วงยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลงของสยามในหลายด้านทั้งด้านการเมืองที่ต้องเผชิญกับมหาอำนาจตะวันตกที่แผ่ขยายลัทธิจักรวรรดินิยมเข้ามา ด้านเศรษฐกิจที่มีการทำสัญญาการค้ากับตะวันตกอย่างเป็นทางการ

ทางการครั้งแรก และด้านสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมใหม่หลายประการ ด้วย
เนื่องมาจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่ส่งผลกระทบ ทั้งนี้การที่ทรงโปรดให้ประดิษฐ์
เครื่องประดับตามแบบตะวันตกขึ้นใช้เป็นครั้งแรกนั้นก็มิสาเหตุมาจากหลายปัจจัยเช่นเดียวกัน

2.2.1 สาเหตุและปัจจัยในการสร้างเครื่องประดับแบบใหม่

สาเหตุและปัจจัยที่นำไปสู่พระราชดำริในการสร้างเครื่องประดับแบบใหม่ตามแบบ
ตะวันตกขึ้นใช้ในสังคมไทยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสามารถจำแนกออกได้เป็น
ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก โดยปัจจัยภายในสามารถวิเคราะห์ได้ทั้งจากพระอุปนิสัยหรือ
ความสนพระทัยส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในเรื่องวิทยาการ
สมัยใหม่แขนงต่าง ๆ และแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของความรู้เรื่องสถานะ
พระมหากษัตริย์ที่เปลี่ยนแปลงไปประกอบกับแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมการบริโภคหรือรสนิยมในการ
บริโภคของชนชั้นนำไทยในช่วงเวลาดังกล่าวที่มีผู้ศึกษาไว้แล้ว

ประเด็นแรก ได้แก่ เรื่องพระอุปนิสัยและความสนพระทัยส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนที่จะเสด็จขึ้นครองราชสมบัติได้ทรงผนวชเป็นพระภิกษุอยู่ถึง 27
พรรษา เมื่อครองเพศสมณะได้ทรงศึกษาเล่าเรียนทั้งความรู้ทางปริยัติธรรมและความรู้ทางโลก
โดยเฉพาะวิทยาการสมัยใหม่แขนงต่าง ๆ จากตะวันตกทั้งด้านภาษา วิทยาศาสตร์ ดาราศาสตร์
จนทรงเชี่ยวชาญถึงขั้นสามารถคำนวณการเกิดสุริยุปราคาได้อย่างแม่นยำ ความสนพระทัยใน
ความรู้ทางตะวันตกทำให้พระองค์ทรงรับทราบไม่เพียงแต่วิทยาการสมัยใหม่เท่านั้นแต่ยังทรงได้
รับรู้ถึงขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมใหม่ ๆ ของต่างชาติด้วย จึงทำให้พระองค์ทรงมีแนว
พระราชดำริที่ค่อนข้างสมัยใหม่ในสังคมสมัยนั้นโดยดูได้จากพระราชดำริและพระราชกรณียกิจ
ต่าง ๆ

แนวพระราชดำริที่แสดงออกถึงความทันสมัยและความรอบรู้ในวิทยาการและวัฒนธรรม
สมัยใหม่ปรากฏผ่านการดำเนินการหลายประการในรัชสมัยของพระองค์ เริ่มตั้งแต่การประกอบ
พระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็นต้นมา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ปรับเปลี่ยน
รายละเอียดในการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกบางประการ เช่น การเพิ่มพิธีพุทธเข้ามา
ประกอบนอกเหนือจากการประกอบพิธีแบบพราหมณ์ตามที่เคยปฏิบัติมาตลอด หรือการที่ทรง

มงกุฎตามธรรมเนียมพิธีราชาภิเษกของกษัตริย์ในยุโรป ทั้งที่ก่อนหน้านี้พระมหากษัตริย์มงกุฎถือเป็นหนึ่งในเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และไม่เคยปรากฏหลักฐานว่าพระมหากษัตริย์ผู้รับบรมราชาภิเษกทรงรับมาทรงไว้แต่อย่างใด เพราะเดิมพิธีที่สำคัญที่สุดคือขั้นตอนที่ทรงรับน้ำอภิเษก แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงริเริ่มธรรมเนียมเช่นนี้ขึ้นเป็นครั้งแรก รวมถึงการพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ชาวตะวันตกที่อยู่ในประเทศสามารถเข้าเฝ้าในพระราชพิธีดังกล่าวได้อีกด้วย²⁴

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงริเริ่มการให้ขุนนางสวมเสื้อเวลาเข้าเฝ้า และยกเลิกธรรมเนียมแบบจารีตในการลงโทษราษฎรโดยการยิงที่ลูกตาหากจ้องมองพระมหากษัตริย์ ยามเสด็จพระราชดำเนินผ่านทางชลมารคและสถลมารค โดยโปรดให้ราษฎรสามารถมาเข้าเฝ้าตามทางเสด็จฯ ได้ รวมถึงชาวต่างชาติที่อยู่เฝ้าก็โปรดให้สามารถเข้าเฝ้าและทำความเคารพได้ทั้งแบบไทยและแบบธรรมเนียมของชาติตน ดังประกาศที่ว่า

“...อนึ่ง ถ้าราษฎรเป็นจีน แลเมื่อพลเสด็จพระราชดำเนินไปถึง...ถ้าแลจะเคารพหมอบกราบอย่างไทย ตามเคยมาแต่ก่อนก็ตามใจ หรือจะลุกขึ้นยืนก้มศีรษะตามอย่างจีนเคารพต่อพระเจ้าแผ่นดินจีนก็ตาม อนึ่ง หากฝรั่งถ้ารู้ธรรมเนียมไทย จะนั่งลงเคารพหมอบกราบอย่างไทยก็ตาม หรือจะยืนเปิดหมวกก้มศีรษะยกมือเคารพอย่างแขกอย่างฝรั่งก็ตาม...แล้วจงยอมให้คนนอกประเทศได้เคารพตามใจจารีตที่เคยนับถือกันเถิด...”²⁵

นอกจากนี้แล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่ทรงอนุญาตให้ข้าราชการฝ่ายในหรือเจ้าจอมหม่อมมหามสามารถลาออกจากราชการได้อีกด้วย²⁶ ในด้านการต่างประเทศทรงยกเลิกธรรมเนียมการส่งทูตและเครื่องบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีน ขณะเดียวกันทรงเปิดความสัมพันธ์ทางการค้ากับชาติตะวันตก ด้วยทรงต้องการให้

²⁴ ศิริพร ดาบเพชร. (2552). การเมืองเบื้องหลังพระราชพิธี : พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างพิธีกรรมใหม่. ใน *สายธารแห่งความคิด* 3. หน้า 116-118.

²⁵ ประกาศการยิงกระสุน และอนุญาตให้ราษฎรเข้าเฝ้าได้ในทางเสด็จพระราชดำเนิน. ใน *ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่ม 1 พุทธศักราช 2394 - พุทธศักราช 2404*. (2541). หน้า 200-205.

²⁶ ประกาศทรงอนุญาตข้าราชการฝ่ายในทูลลาออก. ใน *แหล่งเดิม*. หน้า 88-91.

ชาวตะวันตกได้รู้จักและมีความรับรู้เกี่ยวกับเมืองไทยมากขึ้น ดังที่ทรงมีพระราชหัตถเลขาติดต่อกับชาวต่างชาติทั้งส่วนพระองค์และอย่างเป็นทางการ²⁷

จากที่กล่าวมาทั้งหมดแสดงให้เห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความสนพระทัยและทรงรอบรู้ทั้งวิทยาการและขนบธรรมเนียมสมัยใหม่จากตะวันตกเป็นอย่างดีจากการที่มีพระราชดำริในการเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมหลายประการตั้งแต่พระราชพิธีหลวงอย่างพระราชพิธีบรมราชาภิเษกไปจนถึงขนบธรรมเนียมของราษฎร ซึ่งตามรายละเอียดที่กล่าวถึง เช่น การทรงมงกุฎในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก หรือการประกาศให้ชาวต่างชาติทำความเคารพตามแบบธรรมเนียมชาติตนเองได้ ย่อมแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงทราบเป็นอย่างดีว่าธรรมเนียมที่อื่นมีการปฏิบัติเช่นไร และการที่พระองค์พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งธรรมเนียมปฏิบัติใหม่ขึ้นย่อมแสดงให้เห็นถึงพระอุปนิสัยส่วนพระองค์ในการที่ทรงโปรดริเริ่มกระทำสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นในสังคมไทย

ดังนั้น “...เมื่อพระองค์ได้ทรงส่งเสด็จกับชาวต่างประเทศ ทรงสืบทราบว่าในประเทศต่าง ๆ มีเครื่องยศสำหรับลำดับยศ อย่างสูงและลำดับนั้น ๆ ลงมาด้วยทำเป็นดาวและรูปต่าง ๆ ติดประดับเสื้อเป็นสำคัญตามบัญญัติในเมืองนั้น จึงได้ทรงพระราชดำริให้สร้างขึ้นสำหรับประเทศนี้บ้าง...”²⁸ โดยเริ่มใน พ.ศ. 2400 ตามพระวินิจฉัยของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาต่อราชราชานุภาพ ในพระนิพนธ์เรื่องตำนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สยาม โดยครั้งแรกโปรดให้ประดิษฐ์เป็นดวงตราสำหรับประดับที่เสื้อโดยในพระราชนิพนธ์²⁹ เรียกว่า “เครื่องประดับสำหรับยศ” และเรียก “เครื่องราชอิสริยยศ” เฉพาะสำหรับของพระมหากษัตริย์ ส่วนของขุนนางใช้คำว่า “เครื่องสำคัญยศ” หรือเรียกว่า “ตรา” จากการที่ในช่วงแรกจะโปรดให้สร้างพระราชทานเฉพาะพระราชวงศ์และขุนนาง

²⁷ ประกาศเรื่องราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรี. ใน ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่ม 2 พุทธศักราช 2405 - พุทธศักราช 2411. (2541). หน้า 328-346.

²⁸ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2558). เล่มเดิม. หน้า 24.

²⁹ พระราชนิพนธ์ “พระบรมราชาธิบายเรื่องสร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์” สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาต่อราชราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่าเป็นพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่ออธิบายแก่คณะทูตที่จะนำตราพรตน์ไปทูลเกล้าฯ ถวายจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 แห่งฝรั่งเศส โดยต้นฉบับมีไม่ครบ แต่ทรงรวมพิมพ์ไว้ในพระนิพนธ์เรื่อง ตำนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สยาม

ผู้ใหญ่นั้น โดยโปรดให้นำเอาลายตราประจำตำแหน่งของแต่ละบุคคลมาประดิษฐ์เป็นเครื่องสำคัญศนี้ เช่น ตราคชสีห์และตราราชสีห์ของสมุหนายกและสมุหพระกลาโหม เป็นต้น³⁰

นอกจากนี้ยังมีประเด็นเรื่องแนวคิดที่เปลี่ยนแปลงไปของชนชั้นนำไทยที่มีผู้ศึกษาไว้ โดยแนวคิดที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ ได้แก่ แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นนำสยามในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งงานศึกษาของอรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ แสดงให้เห็นว่า โลกทัศน์ของชนชั้นนำสยามในช่วงเวลานั้นเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ที่สำคัญคือโลกทัศน์ในการมองสถานะพระมหากษัตริย์ของตนที่เปลี่ยนไปจากพระมหากษัตริย์ในยุคจารีตผู้มีภาระผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนาสู่พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นผู้นำสูงสุดของแผ่นดินผู้มีหน้าที่ในการแสวงหาความสุขและความเจริญมาสู่อาณาจักรและเหล่าราษฎร³¹ โดยลักษณะดังกล่าวเป็นแนวคิดที่มีความเป็นทางโลกหรือมองโลกตามความเป็นจริงมากขึ้น ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำริเช่นนี้อย่างชัดเจนโดยแสดงออกในหลายประการ เช่น พระราชนิยมในการโปรดให้สร้างพระพุทธรูปที่ไม่ได้ยึดแบบพุทธรูปลักษณะตามคติทางศาสนา แต่โปรดให้สร้างพระพุทธรูปที่มีพุทธรูปลักษณะแบบมนุษย์จริง ๆ เป็นต้น³² ดังนั้นแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของพระองค์จึงอาจเป็นสาเหตุหนึ่งในการทำให้มีพระราชดำริในการนำพาประเทศให้มีความเจริญทัดเทียมกับชาติอื่นได้ เพื่อความผาสุกของเหล่าราษฎร ดังพระราชดำริในการสร้างเครื่องประดับตามแบบตะวันตกที่ปรากฏอยู่ในพระราชนิพนธ์ ความว่า

“...แน้มจะส่งไปแสดงความยินดีและราชไมตรีเป็นเกียรติยศแด่พระเจ้าแผ่นดินและราชวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่และเสนาบดีผู้ใหญ่ในบ้านอื่นเมืองอื่น ให้ยินดีรับเป็นเครื่องราชอิศริยยศและเครื่องสำคัญยศ เปนที่อ้างว่าได้ไปจากพระเจ้าแผ่นดินฝ่ายสยามก็พอจะใช้ได้ ไม่ขัดตาแปลกตาคัก...”³³

จากพระราชนิพนธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงต้องการให้สยามในช่วงเวลานั้นอยู่ในสถานะที่ทัดเทียมกับชาติบ้านเมืองอื่นได้ ซึ่งแนวพระราชดำริ

³⁰ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2558). เล่มเดิม. หน้า 22.

³¹ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2541). การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นนำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 - พ.ศ. 2475. หน้า 91 – 92.

³² พัสวีสิริ เปรมกุลนันท์. (2560). วัด - วัง ในพระราชประสงค์พระจอมเกล้าฯ. หน้า 123.

³³ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2558). เล่มเดิม. หน้า 38.

ดังกล่าวได้สอดคล้องกับแนวศึกษาอีกประการหนึ่งคือ แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมการบริโภคหรือรสนิยมในการบริโภคของชนชั้นนำไทยในสมัย รัชกาลที่ 4 - รัชกาลที่ 5 ของเมาริตซิโอ เปเลจจี (Maurizio Peleggi) ซึ่งมีข้อเสนอว่าการเปลี่ยนแปลงทางรสนิยมหรือวัฒนธรรมการบริโภคของชนชั้นนำสยามในช่วงเวลานั้นเปลี่ยนแปลงไปในทางที่จะเพื่อแสดงออกถึงความมีมาตรฐานเดียวกันกับตะวันตกที่เป็นสิ่งที่ชนชั้นนำขณะนั้นพยายามนำเสนอ³⁴

สำหรับปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อแนวพระราชดำริในการสร้างเครื่องประดับแบบใหม่ขึ้นมานั้นคงหนีไม่พ้นจากสถานการณ์ของลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกที่เข้ามามีบทบาทในแถบเอเชีย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงภัยคุกคามนี้เป็นอย่างดีเนื่องจากประเทศเพื่อนบ้านในละแวกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งฝ่ายคู่สงครามเก่าแก่ของสยามอย่างพม่าก็ถูกอังกฤษพยายามเข้ายึดครองดินแดนบางส่วน ส่วนข้างญวนและเขมรก็ถูกฝรั่งเศสเข้ายึดครองบางส่วนเช่นกัน ดังนั้นจากการประเมินสถานการณ์ที่สยามในขณะนั้นคงไม่อาจป้องกันประเทศด้วยกำลังทั้งจากอังกฤษและฝรั่งเศส พระองค์จึงทรงดำเนินพระราชวิเทโศบายในการสร้างความสัมพันธ์ทางการทูตกับชาติตะวันตกและปรับปรุงภาพลักษณ์ของสยามให้ทันสมัยทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองเพื่อสกัดข้ออ้างของมหาอำนาจในการเข้ายึดครองดินแดน³⁵ สาเหตุนี้จึงนับเป็นอีกปัจจัยสำคัญในการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ หลายประการที่พยายามทำให้ภาพลักษณ์ของสยามเป็นแบบเดียวกับตะวันตก ซึ่งเครื่องลำแดงยศของพระองค์เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่แสดงออกถึงพระราชดำริในการสร้างภาพลักษณ์ดังกล่าว กล่าวคือในช่วงแรกที่ทำเครื่องประดับสำหรับยศเป็นแต่ดวงตรานั้น ต่อมาได้มีการทำรายละเอียดต่าง ๆ ให้เหมือนกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของยุโรปมากขึ้นคือเมื่อ พ.ศ. 2406 จักรพรรดินโปเลียนที่ 3 แห่งฝรั่งเศสทรงส่งเครื่องราชอิสริยาภรณ์ฝรั่งเศสชื่อ ลีจอง ดอนเนอร์ (LEGION D'HONNEUR) ชั้น กรองครว (GRAND CROIX)³⁶ มาทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์จึงโปรดให้ทำดวงตรารูปดาวที่ทรงสร้างขึ้นให้มีลักษณะเหมือนกันกับเครื่องราชฯ ของฝรั่งเศสมากขึ้นคือ

³⁴ เมาริตซิโอ เปเลจจี. (2566). **เจ้าชีวิตเจ้าสรรพสิ่ง**. แปลโดย วริศา กิตติคุณเสรี. หน้า 41.

³⁵ ศันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. (1 ตุลาคม 2566). พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระราชวิเทโศบายเปิดประเทศ. (ออนไลน์)

³⁶ ในพระนิพนธ์เรื่องตำนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สยาม ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ ทรงใช้คำว่า "แกรนกรอส" ซึ่งน่าจะมาจากคำว่า GRAND CROIX หรือ GRAND CROSS ดูรายละเอียดใน นิรันดร์ วิศิษฐ์สิน. (2565). พ.ศ. 2408 เครื่องราชฯ ดารานพรัตน์ และดวงตราพระบรมรูปรัชกาลที่ 4 ณ ฟองแตนโบล. (ออนไลน์).

“...พระราชดำริให้ทำดวงดาวลงยา โดยเลียนอย่างคล้ายดวงดาวห้อย ซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงยินดีมา เปลี่ยนแต่รูปตราแลพระพักตร์พระเจ้าแผ่นดินและรูปมงกุฎให้เป็นอย่างสยาม...”³⁷ และได้ส่งกลับไปถวายแก่จักรพรรดินโปเลียนที่ 3 พร้อมเครื่องมงคลราชบรรณาการอื่น ๆ ใน ปีถัดไปเพื่อแสดงให้เห็นถึงภาพลักษณ์ที่มีความทัดเทียมเช่นเดียวกัน

จากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกตามที่ได้กล่าวมาทั้งหมดจึงอาจเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิด “เครื่องประดับสำหรับยศ” ที่เป็นเครื่องประดับตามแบบตะวันตกแบบใหม่นี้ขึ้นมาได้ ซึ่งแต่ละปัจจัยต่างมีความสัมพันธ์กันในเงื่อนไขของสถานการณ์ในช่วงเวลานั้น ที่ส่งผลต่อทั้งพระอุปนิสัย แนวพระราชดำริ และการดำเนินพระราชนโยบายต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น แต่ลักษณะของการใช้งานเครื่องประดับดังกล่าวจะเป็นแบบเครื่องยศแบบจารีตหรือ “สำหรับหมายเกียรติยศ” ตามความเข้าใจของสมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จึงจำเป็นต้องศึกษาจากการพระราชทานต่อไป

2.2.2 การพระราชทานเครื่องประดับสำหรับยศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ทำเครื่องประดับตามแบบตะวันตกขึ้นขึ้นนับตั้งแต่ พ.ศ. 2400 ในช่วงแรกนั้นโปรดให้สร้างสำหรับเป็นเครื่องต้นของพระองค์เองและสำหรับพระราชทานแก่พระราชวงศ์และขุนนางชั้นผู้ใหญ่ในขณะนั้นด้วย โดยมีรูปแบบของตราแตกต่างกันไปตามผู้ที่ได้รับพระราชทานเช่น ทรงใช้ตราไอยราพตซึ่งเป็นพระราชลัญจกรประจำพระองค์สำหรับตราที่ใช้เป็นเครื่องต้น และโปรดเกล้าฯ ให้ใช้ตราไอยราพตเช่นเดียวกับพระองค์แต่เคียรข้างเอียงเล็กน้อยและขนาดของดวงตราย่อมกว่าเพื่อพระราชทานแก่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯ ให้ใช้ตราประจำตำแหน่งของเสนาบดีสำคัญเช่น ตราคชสีห์ สำหรับพระราชทานแก่สมุหนะพระกลาโหม และตราราชสีห์สำหรับพระราชทานแก่สมุหนายก เป็นต้น

การที่พระองค์มีพระราชดำริที่จะพระราชทานแต่เฉพาะพระราชวงศ์และขุนนางผู้ใหญ่เท่านั้น เนื่องมาจากพระองค์มีพระราชประสงค์ให้ตราดังกล่าวเป็นตราประจำตัวของแต่ละบุคคล

³⁷ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2558). เล่มเดิม. หน้า 47.

ได้ กล่าวคือเป็นตราประจำตำแหน่งต่าง ๆ ของแต่ละบุคคลที่ได้รับพระราชทาน โดยพระราชดำรินี้ ปรากฏชัดเจนอยู่ในพระราชนิพนธ์อธิบายเรื่องเดียวกันว่า

“...ทรงพระราชดำริที่จะตั้งกฎหมายอย่างธรรมเนียมเครื่องประดับเป็นเครื่องสำคัญของผู้มีบันดาศักดิ์ ซึ่งควรจะพระราชทานแก่ผู้มียศต่าง ๆ ในพระราชอาณาจักร และชาวต่างประเทศที่มีความชอบ...แต่ยังทรงพระราชดำริจะทำต่อไปให้เป็นทีี่สำแดงลำดับยศบันดาศักดิ์ฝ่ายสยามให้ครบถ้วนต้องตามธรรมเนียมเดิมด้วย แต่ยังคงคิดไปไม่ตลอด ด้วยจะต้องทำให้แยกย้ายตัวอย่างต่าง ๆ กัน เพราะธรรมเนียมลำดับยศฝ่ายสยามมีที่สังเกตอยู่ 3 อย่าง ด้วย หมวกเสื้อและเครื่องนุ่งห่มอย่างหนึ่ง ด้วยคำนำหน้าชื่ออย่างหนึ่ง ด้วยศักดินา ก็แลเครื่องนุ่งห่มหมวกเสื้อนั้น เป็นของแปลกตาชาวต่างประเทศจะใช้ไม่ได้ เมื่อจะทำเครื่องประดับห้อยหน้าอกเป็นสำคัญ จะต้องคิดย่นอักษรคำนำหน้าชื่อและประมาณศักดิ์ที่จะหวนน่านนั้นเข้า...”³⁸

จะเห็นได้ว่าพระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะทรงจัดระเบียบเครื่องประดับแบบใหม่นี้ให้สามารถแสดงถึงยศศักดิ์ บรรดาศักดิ์ หรือศักดินา ตามระบบจารีตหรือตามแบบธรรมเนียมเดิมได้ สิ่งนี้ย่อมหมายความว่าพระองค์ทรงหมายพระทัยให้เครื่องประดับแบบใหม่นี้ใช้สำหรับแสดงยศศักดิ์ของผู้ครอบครองแต่เพียงเท่านั้น ซึ่งคำอธิบายในเอกสารชั้นหลังโดยเฉพาะความเข้าใจพระทัยของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการว่า เป็นเครื่องหมายสำหรับแสดงเกียรติยศจึงอาจจะยังไม่ชัดเจนเท่าใดนักในช่วงเวลานี้

ข้อสังเกตที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การพระราชทานเครื่องยศตามแบบจารีตยังไม่ได้มีการละเว้นไปแต่อย่างใด³⁹ ดังปรากฏความในราชกิจจานุเบกษาตอนหนึ่ง ความว่า

“...วันพฤหัสบดี เดือนสิบเอ็ด ขึ้นสิบสี่ค่ำ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้นายหนูมหาดเล็ก บุตรเจ้าพระยานครศรีธรรมราช เปนพระเสน่หามนตรี ผู้ช่วยราชการ

³⁸ แหล่งเดิม. หน้า 48

³⁹ การพระราชทานเครื่องยศแบบจารีต ได้มีการพระราชทานตลอดเรื่อยมาจนถึงในสมัยหลัง กระทั่งในปัจจุบัน ยังคงมีการพระราชทานเครื่องยศแบบจารีตนี้ประกอบการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าอยู่

เมืองนครศรีธรรมราช พระราชทานให้ถือศักดินา 1000 พระราชทานภาษีมหาก
ทองคำสำหรับหนึ่ง คนโททองคำสำหรับหนึ่ง เปนเครื่องยศ ฯ โปรดให้ตั้งนายพุ่ม
มหาดเล็กน้องเจ้าพระยานนครศรีธรรมราช เป็นพระกาญจนดิฐบดี ผู้สำเร็จ
ราชการเมืองท่าทอง ให้ชื่อเมืองกาญจนดิฐ ขึ้นแก่เมืองนครศรีธรรมราช
พระราชทานให้ถือศักดินา 2000 พระราชทานภาษีมหากเงินกาไหลทองสำหรับ
หนึ่ง คนโทเงินกาไหลทองสำหรับหนึ่งเปนเครื่องยศ ฯ โปรดให้ตั้งนายเสมมหาด
เล็ก น้องเจ้าพระยานนครศรีธรรมราช เปนหลวงศรีสุพรรณดิฐ ปลัดเมืองกาญจน
ดิฐ พระราชทานให้ถือศักดินา 800 พระราชทานภาษีมหากเงินสำหรับหนึ่ง คนโท
เงินสำหรับหนึ่ง เปนเครื่องยศ ฯ...”⁴⁰

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า เครื่องประดับแบบใหม่ที่เกิดขึ้นมานั้นไม่ได้ถูกใช้เพื่อทดแทนเครื่องยศ
แบบจารีต หรือแม้แต่กระทั่งใช้ในความหมายใหม่ หากแต่เป็นสิ่งที่เสริมเข้ามาเพื่อพยายามปรับ
รูปลักษณะของสัญลักษณ์ให้มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมที่ถือว่าเป็นมาตรฐานของความเจริญ
ในขณะนั้นแต่เท่านั้น เครื่องประดับแบบใหม่นี้จึงมีหน้าที่เพียงเพื่อบอกยศตำแหน่ง บรรดาศักดิ์
ของผู้ครอบครอง หรือหากแม้จะแสดงเกียรติยศของผู้ครอบครอง ก็เป็นเพียงการแสดงเกียรติยศที่
ผูกพันอยู่กับตำแหน่งหน้าที่ราชการของผู้นั้นที่มีมาก่อนอยู่แล้ว ซึ่งแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงพยายามสร้างระเบียบให้ชัดเจนแต่ด้วย “ยังคิดไปไม่ตลอด” จึงทำให้รัชสมัย
ของพระองค์ยังไม่ได้มีการวางระเบียบหรือบรรทัดฐานอื่นใดแก่เครื่องประดับรูปแบบใหม่นี้
นอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลงเรื่องรูปลักษณะภายนอกดังที่ได้กล่าวมา

⁴⁰ ประกาศมาที่ 26. ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ 4. (2537). หน้า 164.

2.3 เครื่องราชอิสริยาภรณ์กับการวางรูปแบบระบบเกียรติยศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การดำเนินการเกี่ยวกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งการสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลต่าง ๆ การจัดระเบียบ และการพระราชทาน ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงสำคัญอันเกี่ยวเนื่องกับผู้ให้และผู้รับที่ทำให้เกิดเป็นรูปแบบของระบบความสัมพันธ์ขึ้น ซึ่งการศึกษาการก่อร่างของระบบดังกล่าว มีความจำเป็นต้องอาศัยการวิเคราะห์จากแนวพระราชดำริ การใช้ และการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ประกอบกัน

2.3.1 การจัดระเบียบเครื่องราชอิสริยาภรณ์และการก่อร่างระบบเกียรติยศแบบใหม่

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนามเดิมคือสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ เป็นพระราชโอรสชั้นเจ้าฟ้าพระองค์ใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับการศึกษาและถ่ายทอดศิลปวิทยาหลายแขนงมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์เพื่อเตรียมพระองค์ในการเสด็จขึ้นครองราชสมบัติต่อจากพระราชบิดา โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้จัดหาครูชาวต่างประเทศเข้ามาถวายการสอนในพระบรมมหาราชวัง นอกจากนี้ยังทรงได้ศึกษาข้อราชการต่าง ๆ ร่วมกับพระราชบิดา จึงทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระอุปนิสัย ความสนพระทัย และแนวพระราชดำริเฉกเช่นเดียวกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประกอบกับสถานการณ์ภายนอกที่ลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกทวีความรุนแรงอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่รัชกาลก่อน โดยเข้ายึดครองดินแดนในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายดินแดน จึงทำให้แนวพระราชดำริและการดำเนินการบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยของพระองค์เป็นยุคสมัยแห่งการปฏิรูปหรือก่อเกิดแบบแผนใหม่ ซึ่งเครื่องประดับรูปแบบใหม่ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้สถาปนาขึ้นมานั้น ได้เกิดแบบแผนเป็นรูปเป็นร่างชัดเจนขึ้นในรัชสมัยของพระองค์เช่นกัน

ระบบระเบียบต่าง ๆ เกี่ยวกับเครื่องประดับรูปแบบใหม่ได้รับการจัดการตั้งแต่ในช่วงต้นรัชกาล โดยมีการออกระเบียบและพระราชบัญญัติอย่างเป็นทางการขึ้นหลายฉบับจนกระทั่งมีการออกพระราชบัญญัติกำหนดให้เรียกเครื่องประดับแบบใหม่นี้ว่า “เครื่องราชอิสริยาภรณ์” ใน พ.ศ.

2432 ซึ่งระเบียบและพระราชบัญญัติต่าง ๆ ที่ออกตลอดรัชกาลรวมถึงการดำเนินการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ล้วนเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดระเบียบที่ชัดเจนต่อตัวเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไปจนถึงสร้างระบบที่ผูกพันกับสัญลักษณ์ใหม่นี้ขึ้นมาควบคู่กัน ระเบียบเกี่ยวกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ฉบับแรกตราขึ้นใน พ.ศ. 2412⁴¹ ซึ่งเป็นช่วงแรกของรัชกาล โดยระเบียบฉบับนี้ได้กำหนดประเภทของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่

1. สำหรับราชตระกูล
2. สำหรับบำเหน็จความชอบในราชการแผ่นดิน
3. สำหรับบำเหน็จความชอบในพระองค์และในการช่าง
4. สำหรับบำเหน็จความชอบทหาร

การกำหนดประเภทของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ว่าประเภทใดสำหรับพระราชทานเป็นบำเหน็จในทางใดเช่นนี้ ถือเป็นการเริ่มต้นจัดระเบียบหรือสร้างเกณฑ์ให้แก่เครื่องประดับชนิดใหม่นี้ให้มีความชัดเจนขึ้นกว่าที่ผ่านมา แม้ว่าในปีเดียวกันจะยังมีการสร้างและพระราชทานตราประดับที่เป็นรูปสัญลักษณ์ประจำตัวของขุนนางผู้รับพระราชทานเหมือนอย่างในสมัยรัชกาลที่ 4 อยู่ แต่ก็ได้งดพระราชทานตั้งแต่นั้นเช่นเดียวกัน จึงยิ่งแสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความใส่ใจพระทัยและต้องการสืบทอดเจตนารมย์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในเรื่องเครื่องประดับแบบใหม่นี้มากพอสมควร และไม่เพียงแต่ต้องการจะทรงสืบทอดเท่านั้น แต่ยังมีพระราชดำริในการกำหนดกฎเกณฑ์สร้างรายละเอียดและแบบธรรมเนียมให้มีความชัดเจนขึ้นอีกด้วย

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ออกมา สิ่งนี้อาจเป็นเพราะการที่พระองค์ได้มีการติดต่อกับชาติอื่นมากยิ่งขึ้น จึงทำให้พระองค์ทรงมีโอกาสได้พบเห็นรายละเอียดต่าง ๆ มากขึ้นตามไปด้วยเช่นกันดังเช่นเมื่อครั้งที่พระองค์ได้รับทูลเกล้าฯ ถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสายสะพายชื่อเซนต์เฟิน จากจักรพรรดิฟรานซิสโยเซฟแห่งออสเตรียใน พ.ศ. 2412 ซึ่งในขณะนั้นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของสยามยังไม่มีชั้นสายสะพาย จึงอาจนำไปสู่การเกิดลำชั้นของเครื่องราชอิสริยาภรณ์สยามและการตราพระราชบัญญัติขึ้นใช้อย่างจริงจังในเวลาต่อมา

⁴¹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2558). เล่มเดิม. หน้า 69.

พระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์ฉบับแรกตราขึ้นใน พ.ศ. 2416 กำหนดให้รวมเครื่องราชฯ ทุกประเภทในระเบียบที่เคยตราไว้ใน พ.ศ. 2412 เข้าไว้ด้วยกันพร้อมทั้งกำหนดระเบียบแบบแผนต่าง ๆ ทั้งต่อตัวรูปลักษณะ วิธีการประดับ ลำดับชั้นรวมไปถึงคุณสมบัติของผู้สมควรได้รับพระราชทานของเครื่องราชฯ 3 ตระกูลได้แก่ นพรัตน์ราชวรภรณ์ ช้างเผือกสยาม และมงกุฎสยาม โดยมีการแบ่งลำดับชั้นชัดเจนว่าชั้นใดสูงกว่าชั้นใด ดังนั้นเมื่อเครื่องราชอิสริยาภรณ์มีการแบ่งออกเป็นลำดับชั้นต่างกัน ผู้ที่สมควรได้รับพระราชทานในแต่ละลำดับชั้นก็ต้องมีความแตกต่างกันตามไปด้วย พระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์ฉบับนี้จึงได้มีการกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่สมควรได้รับพระราชทานไว้อย่างชัดเจนว่าเครื่องราชฯ ตระกูลนี้สำหรับพระราชทานแก่ผู้ใดและมีคุณสมบัติเช่นไร

การกำหนดกฎเกณฑ์เช่นนี้ขึ้นมาเป็นการสร้างบรรทัดฐานใหม่ให้เกิดขึ้นในระบบการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่แตกต่างไปจากการพระราชทานเครื่องยศในแบบจารีตหรือตราที่สร้างครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 4 กล่าวคือคุณสมบัติของผู้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินั้นเริ่มมีการใช้เกณฑ์ความดีความชอบมาเป็นองค์ประกอบในการพิจารณาพระราชทานด้วย เช่น คุณสมบัติของผู้สมควรได้รับพระราชทานเครื่องราชฯ มงกุฎสยาม ชั้นที่ 1 – 5 จะมีการกำหนดคุณลักษณะที่ต่างกัน ตามความในพระราชบัญญัติว่า

“...ชั้นที่ 1 นั้น...คือเปนเครื่องต้น สำหรับพระเจ้าแผ่นดินทรงดวง 1 อีก 40 ดวง สำหรับพระราชทานพระบรมราชวงษานุวงษ แลข้าราชการผู้ใหญ่ ซึ่ง **มีความชอบยิ่งใหญ่**ในราชการแผ่นดิน แลได้ทำราชการมานานเรียบร้อยมีคุณต่อแผ่นดิน...(ชั้นที่ 2 - 5) สำหรับพระราชทานผู้มี**ความชอบ**ในราชการแผ่นดิน แลทำราชการมานาน**ไม่มีความผิดไม่มีความร้าย ตามความชอบมากแลน้อย...**”⁴²

ดังนั้นผู้ที่มิสิทธิ์ในการได้รับพระราชทานจึงต้องมีคุณสมบัติครบตามที่กำหนด เช่น ชั้นที่ 1 ต้องเป็นข้าราชการผู้ใหญ่และต้องมีความชอบใหญ่หลวง ส่วนชั้นที่ 2 - 5 ต้องเป็นข้าราชการที่ไม่เคยมีความผิดเป็นต้น อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี มีข้อสังเกตว่ามีการใช้เกณฑ์ความดีความชอบเข้ามาเป็น

⁴² สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2550). เล่มเดิม. หน้า 4.

มาตรฐานในการพิจารณาพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ซึ่งเป็นแนวทางที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวน่าจะทรงตั้งพระทัยอย่างมากสำหรับการใช้เกณฑ์ความดีความชอบดังกล่าว ด้วยแนวพระราชดำรินี้ยังปรากฏชัดเจนอยู่ในประกาศนียบัตรหรือประกาศที่อธิบายถึงความดีความชอบของผู้ได้รับพระราชทานที่พระราชทานกำกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไปด้วย ซึ่งได้มีคำแนะนำอื่น ๆ ประกอบ เช่น วิธีการประดับ และปรากฏแนวพระราชดำริที่ว่า

“...ทรงจัดขึ้นไว้สำหรับจะได้พระราชทานผู้มีความชอบมากและน้อย ไม่พระราชทานสาตเททั่วไป ขอเสียอย่าให้ท่านผู้ที่ยังไม่มีความชอบจะหยิบยกขึ้นว่านั่นมีความเสียใจเลย ถ้าผู้ใดถึงเป็นผู้น้อยมีความชอบมาก ก็ให้พระราชทานอย่างสูงตามความชอบ ผู้ใหญ่ถ้ามีความชอบเล็กน้อย ก็ให้พระราชทานอย่างต่ำตามความชอบ ไม่ทรงพระราชดำริให้ว่าเป็นผู้ใหญ่ผู้น้อย...”⁴³

เมื่อการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์มีการแบ่งการพระราชทานออกเป็นลำดับชั้นตามความดีความชอบ เครื่องราชอิสริยาภรณ์จึงมีความหมายพิเศษที่ถูกกำหนดขึ้นมาใหม่และจะกลายเป็นสัญลักษณ์ของระบบเกียรติยศแบบใหม่ของสังคมไทย⁴⁴ จึงเป็นไปได้ว่าจะทำให้เกิดความรู้เกี่ยวกับระบบที่เกิดขึ้นของผู้ที่ได้รับพระราชทานได้ ระบบซึ่งเกี่ยวข้องกับความดีความชอบในราชการแผ่นดิน และสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์ด้วยเป็นของพระราชทานตามพระบรมราชวินิจฉัย ดังนั้นผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชฯ จึงมีสถานะบางอย่างแตกต่างจากผู้ที่ไม่ได้รับพระราชทาน และผู้ที่ได้รับพระราชทานที่ลำดับชั้นแตกต่างกัน ย่อมหมายความว่าระดับของสถานะดังกล่าวนั้นแตกต่างกันตามไปด้วย การใช้เกณฑ์พระราชทานตามความดีความชอบดังกล่าวนี้ส่งผลให้ระบบที่เกิดขึ้นมาแตกต่างจากระบบการพระราชทานเครื่องยศในยุคจารีตที่ผ่านมา

⁴³ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2558). เล่มเดิม. หน้า 87.

⁴⁴ นักสังคมวิทยา เช่น อรุณ อับปาตุรีย (Arjun Appadurai) เสนอแนวคิดวัฒนธรรมวัตถุ (Material Culture) ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับวัตถุ ที่คนให้ความหมายของวัตถุในแง่ต่าง ๆ ซึ่งในที่นี้เครื่องราชอิสริยาภรณ์แบบใหม่ได้ถูกให้ความหมายว่าเป็นการตอบแทนความดีความชอบที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้ ซึ่งจะมีผลต่อการสร้างความคิดหรือค่านิยมที่จะให้ความสำคัญกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ในฐานะวัตถุที่เป็นสัญลักษณ์ของความดีความชอบและเกียรติยศต่อผู้ที่ได้รับพระราชทาน

จากที่ได้กล่าวถึงในตอนต้นแล้วว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำริหลายประการที่เป็นแนวทางเดียวกันกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสำนักหรือความรู้ที่ปรากฏในงานของอรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ เรื่องสำนักของความเป็นราชวงศ์จักรีหรือสำนักถึงการที่ เป็นผู้สืบเชื้อสายจากพระมหากษัตริย์ใน พระราชวงศ์ผู้ทรงสถาปนา และประกอบประโยชน์แก่บ้านเมืองนี้ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวมีอิทธิพล อย่างมากต่อทั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ในการมองเห็นหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ของพระองค์ว่ามีหน้าที่สำคัญ 2 ประการคือ ประการแรกคือต้องทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทำประโยชน์ และนำพาบ้านเมืองไปสู่ความ เจริญก้าวหน้า และอีกประการหนึ่งคือการสืบสานหรือดำรงคุณงามความดีที่บรรพบุรุษตราไว้ไว้ ทรงเคยประกอบมาไม่ให้ต่างพร้อยในรัชสมัยของพระองค์เอง สำนักแห่งการดำรงคุณงามความดี ของต้นตระกูลที่กล่าวมานี้ กล่าวได้อีกนัยหนึ่งคือการผดุงรักษาเกียรติยศที่บรรพบุรุษได้สร้างสม มาไว้ให้คงอยู่นั่นเอง⁴⁵

ดังนั้นสำนักในการผดุงรักษาเกียรติยศของบรรพบุรุษจึงถือเป็นภารกิจสำคัญภายใต้สำนัก ใหม่ของทั้งรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ในเวลาต่อมา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงออกแนวคิดนี้ผ่านพระราชดำริเกี่ยวกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่สำคัญประการหนึ่งคือ การสถาปนา “เครื่องราชอิสริยาภรณ์สำหรับตระกูล จุลจอมเกล้า” ใน พ.ศ. 2416 มีทั้งสิ้น 3 ชั้น ชั้น ที่ 1 ชื่อปฐมจุลจอมเกล้า ชั้นที่ 2 ชื่อทุติยจุลจอมเกล้า และชั้นที่ 3 ชื่อ ตติยจุลจอมเกล้าและตติยา นุจุลจอมเกล้า ซึ่งวัตถุประสงค์สำคัญของการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลนี้คือ เพื่อ พระราชทานแก่พระราชวงศ์และขุนนางเพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์แสดงความดีความชอบแห่งวงศ์ ตระกูลของผู้ที่ได้รับพระราชทานที่ได้ประกอบความดีความชอบเรื่อยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน สารสำคัญในประกาศบ่งบอกถึงการให้ความสำคัญเรื่องการรักษาความดีเพื่อเป็นการรักษา เกียรติยศแห่งวงศ์ตระกูลตนให้คงอยู่ ตามความในประกาศว่า

“...จึงให้สร้างตราเครื่องราชอิสริยยศ สำหรับสำแดงอิสริยยศ แลความชอบแห่ง ท่านผู้มียศบรรดาศักดิ์สืบวงศ์ตระกูลมา เพื่อให้รูกถึงท่านผู้ใหญ่ได้รักษา แผ่นดินบังคับการมาแต่ก่อน ตลอดจนถึงท่านผู้ที่ได้ทำนุบำรุงแผ่นดิน แล

⁴⁵ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2541). เล่มเดิม. หน้า 96 – 97.

รักษาการปัตยุบันนี้ จะได้เห็นว่าสืบเนื่องตระกูลวงศ์ท่านไปสิ้นกาลนานเป็น
เกียรติยศแก่ท่านผู้มีความชอบทุก ๆ ตระกูลเนื่องไปมิให้เสื่อมทรมาน...ฉลอง
พระเดชพระคุณแต่ประสูติบรมภรรยา...⁴⁶

สำหรับตราชั้นที่ 3 ที่ชื่อว่า ตติยจุลจอมเกล้าและตติยานุจุลจอมเกล้า มีไว้เพื่อพระราชทาน
แก่บุตรชายคนโตผู้เป็นผู้สืบตระกูลของผู้ที่ได้รับพระราชทานตราชั้นที่ 1 คือ ปฐมจุลจอมเกล้า
โดยมีการกำหนดไว้อย่างชัดเจนเป็นลำดับขั้นไปเช่น หากบุตรชายคนโตของภรรยาเอกไม่สามารถ
รับพระราชทานได้จะให้บุตรชายคนโตของภรรยาองค์ที่อาวุโสสูงสุดรับพระราชทานแทน เป็นต้น ซึ่ง
แสดงให้เห็นได้ว่าพระองค์ทรงให้ความสำคัญหรือพยายามสร้างสำนึกของการสืบทอดวงศ์ตระกูล
ของตนจนนำไปสู่สำนึกของหน้าที่ในการรักษาเกียรติยศของตระกูลตนเองเช่นเดียวกันกับพระองค์

แนวพระราชดำริเรื่องความสำนึกในวงศ์ตระกูลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวยังทวีความเด่นชัดเมื่อถึงโอกาสการฉลองพระนครครบ 100 ปีใน พ.ศ. 2425 พระองค์
โปรดให้สถาปนาเครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่ง มหาจักรีบรมราชวงศ์ ซึ่งมี
จุดประสงค์เพื่อสำหรับพระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์ผู้สืบสายพระโลหิตมาจาก
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ผู้ทรงเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี และสตรี
ผู้ซึ่งทรงเสกสมรสด้วย สิ่งนี้ยิ่งแสดงให้เห็นเด่นชัดถึงแนวพระราชดำริในเรื่องความสำนึกในราช
ตระกูลและแนวพระราชดำริเรื่องหน้าที่ในการรักษาคุณความดีเพื่อผดุงเกียรติยศของราชตระกูล
ดังที่เคยทรงกระทำผ่านเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าเมื่อต้นรัชกาล ตามความในประกาศ
สถาปนาเครื่องราชฯ ว่า

“...จะได้เป็นที่ระลึกถึงพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ปฐมบรม
ราชวงศ์คนหนึ่งว่าพระองค์ ได้พระราชทานแต่พระราชวงศานุวงศ์ ของพระองค์
ผู้ได้ดำรงรักษาราชประเพณี แลรักษาความสามัคคีในราชตระกูล ให้ปรากฏยืน
ยาวเป็นพระเกียรติยศมาได้ถึงเพียงนี้...ขอพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งฝ่ายหน้าฝ่าย
ใน ผู้ซึ่งจะได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์มหาจักรีบรมราชวงศ์ จะดำรงอยู่ในคุณ
ความดีซึ่งได้มีมาแล้วแต่ภายหลัง แลจักเจริญไปภายหน้า...”⁴⁷

⁴⁶ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2550). เล่มเดิม. หน้า 99.

⁴⁷ แหล่งเดิม. หน้า 21.

การที่พระองค์ให้ความสำคัญเรื่องการสืบวงศ์ตระกูลและการคำนึงถึงคุณงามความดีที่บรรพบุรุษได้เคยสร้างไว้แล้ว ว่าเป็นหน้าที่ของบุตรหลานที่ต้องดำรงรักษาความดีนั้นไว้ให้คงอยู่สืบไปเพื่อไม่ให้เกิดความเสื่อมเสียย้อนกลับไปถึงเหล่าบรรพบุรุษตนเองได้ ถือเป็นการรักษาเกียรติยศของวงศ์ตระกูลดังที่ได้กล่าวมา ความดีความชอบจึงเป็นส่วนสำคัญที่จะสามารถก่อร่างเป็นแนวคิดหรือความรู้เรื่องเกียรติยศในสังคมได้ เนื่องจากแนวพระราชดำริที่ปรากฏจากตัวอย่างที่ยกมาก่อนหน้าอาจตีความได้ว่า เกียรติยศนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและสืบทอดต่อมาได้ผ่านการดำรงตนด้วยความดีความชอบดังที่บรรพบุรุษตนได้ปฏิบัติเรื่อยมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงใช้เกณฑ์เรื่องความดีความชอบนี้มาเป็นเกณฑ์ในการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่จัดระเบียบขึ้นใหม่ ด้วยพระองค์ทรงต้องการนำแนวพระราชดำริเรื่องการสำนึกในวงศ์ตระกูลของตนเองมาใช้เป็นเครื่องมือในการทำให้เหล่าขุนนางของพระองค์ตระหนักถึงการรักษาเกียรติยศของตระกูลและของตนเองเช่นเดียวกันกับพระองค์ เครื่องราชอิสริยาภรณ์จึงเป็นสิ่งที่แสดงสถานะของเกียรติยศของผู้ที่ได้รับพระราชทานอย่างเป็นระบบระเบียบตามแนวพระราชดำริที่ได้กล่าวมา

2.3.2 การสร้างคุณค่าและความรับรู้ในสังคมให้กับเครื่องราชอิสริยาภรณ์

การใช้เกณฑ์ความดีความชอบในความหมายว่าเป็นสิ่งที่สามารถบ่งบอกถึงระดับเกียรติยศตามลำดับชั้นของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ได้รับพระราชทาน และเกียรติยศดังกล่าวยังได้รับการรับรองจากพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขสูงสุดแห่งรัฐ จึงย่อมเป็นการทำให้ผู้ที่ได้รับพระราชทานเกิดความซาบซึ้งหรือภูมิใจในเกียรติยศที่ตนได้รับพระราชทานมาอย่างที่สุด พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพยายามสร้างความรับรู้เช่นนี้ให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้นในสังคมผ่านการดำเนินการต่าง ๆ ในการประชาสัมพันธ์และแสดงออกถึงคุณค่าอันสูงส่งของเครื่องราชอิสริยาภรณ์อีกหลายประการ

การสร้างความรู้ในเชิงคุณค่าแก่เครื่องราชอิสริยาภรณ์นั้น ในขั้นแรกเราสามารถเห็นได้โดยตรงจากในประกาศที่ออกมานับตั้งแต่ฉบับแรก แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในช่วงหนึ่งของ “ประกาศตราความชอบ” ที่เป็นพระราชบัญญัติฉบับแรก เมื่อ พ.ศ. 2416 ระบุว่า

“...ผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยยศที่กล่าวมานี้ไปแล้ว จงแต่งเมื่อการประชุมใหญ่ ๆ คือ เวลาถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา แลเวลาเสด็จออกแขกเมือง แลการพระราชพิธีโสกันต์ แลทรงผนวชซึ่งเป็นการใหญ่ แลเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานพระกฐิน แลการอื่น ๆ คือเวลาใด ๆ ต้องใช้สรวมเสื้อเยียบรำชม ขาย เป็นคราวแต่งตัวเต็มตามยศกิติ ฤาเวลาสรวมเสื้อครั้งยศ ฤาเสื้ออวฉิง เสรศแต่งเวลาเย็น แลเวลาอื่นซึ่งเป็นการหลวงนั้น ๆ กิติ ก็ควรจะแต่งเครื่องราชอิสริยยศนั้นด้วยทุกครั้ง ฤาเป็นการพิเศษนอกจากการหลวง คือการมงคล ตัดจุลแลรดน้ำบ่าวสาว แลบรรพชาแลทำบุญเรือนตามปี แลการพิเศษมีขึ้นในเวลานั้น ๆ แลการรับแขกมีบันดาศักดิ์ในกรุงนี้ ฤาชาวต่างประเทศ แลเวลาประชุมเลี้ยง ณ ที่ใด ๆ ก็ควรใช้แต่งให้เป็นเกียรติยศไม่ห้าม ซึ่งโปรดพระราชทานมาแล้วนั้น มิใช่จะให้เกบรักษาไว้ ขอท่านทุกพระองค์ทุกท่านทุกนาย จงทรงแลแต่งใช้ตามกาลเวลาที่ว่าแล้วนี้ อย่าให้มีความรังเกียจกระดากกระเดื่องอะไรเลย จะได้เป็นอย่างธรรมเนียมอันงามดี เป็นเกียรติยศ ในแผ่นดินสยามไปสืบกาลนาน...”⁴⁸

จากข้อความข้างต้นจะเห็นถึงแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงต้องการให้ผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไปนั้นประดับในโอกาสต่าง ๆ ทั้งงานพระราชพิธี งานราชการ และงานมงคลต่าง ๆ เช่น งานบวช งานแต่ง งานขึ้นบ้านใหม่ ตามที่ได้ทรงยกตัวอย่างให้ไว้เพื่อที่ในท้ายที่สุดจะได้ “...เป็นอย่างธรรมเนียมอันงามดี เป็นเกียรติยศในแผ่นดินสยามไปสืบกาลนาน...” กล่าวได้ว่าเพื่อให้เกิดเป็นแบบแผนในการปฏิบัติสืบต่อไปในภายภาคหน้าและที่สำคัญคือการสร้างให้เกิดความเป็น “ปกติ” ในการประดับ โดยจะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงเล็งเห็นว่าเมื่อมีการประกาศใช้สิ่งใดที่เป็นสิ่งใหม่ในครั้งแรกนั้น ย่อมต้องเกิดความขัดเขินหรือไม่ชินเนื่องจากไม่มีแบบแผนที่ได้ปฏิบัติมาก่อนจึงทรงแจ้งว่า “...อย่าให้มีความรังเกียจกระดากกระเดื่องอะไรเลย...” เพื่อที่ว่าผู้ที่ได้รับพระราชทานไปจะได้ใช้ประดับตามโอกาสโดยมีประกาศอย่างเป็นทางการรองรับอยู่

⁴⁸ แหล่งเดิม. หน้า 4.

นอกจากนี้ในประกาศพระราชบัญญัติของเครื่องราชอิสริยาภรณ์บางตระกูลเช่น นพรัตน์ราชวรภรณ์ ซึ่งตามประกาศอ้างถึงประวัติความเป็นมาอันยาวนานว่าสืบเนื่องมาตั้งแต่เครื่องยศในสมัยอยุธยาที่เป็นการสร้างประวัติอันยาวนานให้แก่เครื่องประดับรูปลักษณะใหม่ที่เริ่มประกาศใช้เป็นการสร้างความชอบธรรมและสร้างบทบาทใหม่รวมถึงสร้างความเข้าใจให้กับผู้ที่เกี่ยวข้องรับทราบโดยทั่วกันซึ่งได้แก่ พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางข้าราชการ ที่เป็นผู้มีโอกาสจะได้รับพระราชทาน ทำให้เกิดความเข้าใจว่าเครื่องประดับนี้มีเพื่อวัตถุประสงค์ใดและต้องมีคุณสมบัติเช่นไรจึงมีโอกาสได้รับพระราชทาน เช่น “เครื่องราชอิสริยาภรณ์ความชอบอย่างสูงที่สุดชื่อ ช้างเผือกสยาม” สำหรับ “...พระราชทานพระบรมราชวรวงศ์และข้าราชการที่ไปราชการต่างประเทศ แลราชทูตที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีในกรุงเทพมหานคร แลคนชาวยุโรปบ้าง...สำหรับตอบแทนพระเจ้าแผ่นดินต่างประเทศ แลพระราชทานแก่ผู้ที่มีความชอบยิ่งใหญ่ในแผ่นดิน...”⁴⁹

การกล่าวอ้างถึงประวัติความเป็นมาอันยาวนานและการกำหนดวัตถุประสงค์ของการสถาปนารวมถึงการกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่มีสิทธิได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์แต่ละตระกูลดังที่กล่าวมานั้น หากมองในมุมกลับกันก็อาจเป็นการสร้างคุณค่าให้กับตัวเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลนั้น ๆ ไปพร้อมกันด้วย เนื่องจากหากคุณสมบัติของผู้ที่มีสิทธิได้รับพระราชทานเป็นคุณสมบัติที่มีลักษณะเฉพาะมาก ๆ เช่น ต้องเป็นประมุขของรัฐ เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ หรือเป็นผู้ที่มีความดีความชอบอย่างใหญ่หลวง เป็นต้น ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้เป็นคุณสมบัติที่ค่อนข้างเฉพาะกลุ่ม ทำให้การที่จะมีสิทธิในการได้รับพระราชทานค่อนข้างเป็นไปได้ยาก จึงอาจมีส่วนทำให้สถานะของเครื่องราชอิสริยาภรณ์มีคุณค่าขึ้น

การออกพระราชบัญญัติเกี่ยวกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการออกประกาศจำนวนหลายครั้งเพื่อเป็นปรับปรุงแก้ไขข้อกำหนดต่าง ๆ เรื่อยมาตลอดทั้งรัชกาล ทั้งนี้เพื่อเป็นการวางระเบียบให้เกิดความเหมาะสม เพราะเครื่องราชอิสริยาภรณ์นั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ในสังคม จึงจำเป็นต้องมีการวางระบบให้เข้ากับทั้งขนบธรรมเนียมปฏิบัติที่เคยมีมา เพื่อให้เกิดความรับรู้เข้าใจของคนในสังคม และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจะสามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง โดยการวางระเบียบดังกล่าวยังส่งผลให้เกิดความรับรู้เกี่ยวกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในวงกว้างมากขึ้นหากเทียบกับในรัชสมัยก่อนหน้าซึ่งผู้มีสิทธิ

⁴⁹ แหล่งเดิม. หน้า 2.

เกี่ยวข้องต้องอยู่ในสถานะพระบรมวงศ์หรือขุนนางชั้นสูงเท่านั้น แต่ต่อมาจะเห็นได้ว่ากลุ่มคนที่มีโอกาสเข้าถึงได้ขยายวงกว้างมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยสังเกตจากการออกพระราชบัญญัติปรับปรุงเพื่อให้เกิดความเหมาะสมอยู่เสมอ ๆ

นอกจากการออกพระราชบัญญัติอย่างเป็นทางการแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติพระองค์เป็นผู้นำในการประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในโอกาสต่าง ๆ โดยเริ่มตั้งแต่เมื่อครั้งบรมราชาภิเษกดังปรากฏหลักฐานเป็นพระฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องบรมราชาภิเษกตามโบราณราชประเพณี แต่ปรากฏว่าทรงส่ายสพายของเครื่องราชอิสริยาภรณ์แบบตะวันตกสพายจากพระอังสาขวาเฉียงลงมาทางด้านซ้าย ซึ่งจะเห็นได้ว่าพิธีบรมราชาภิเษกซึ่งเป็นโบราณราชประเพณีมาแต่เดิมอันมีความสำคัญอย่างมาก แต่พระองค์ได้ทรงประดับเครื่องประดับแบบใหม่นี้ประกอบพระราชพิธีสำคัญในครั้งนั้นด้วย จึงแสดงให้เห็นถึงพระราชดำริที่ทรงตั้งพระทัยให้ภาพลักษณ์หรือคุณค่าแก่ตัวเครื่องราชอิสริยาภรณ์นั่นเอง นอกจากนี้ในราชกิจจานุเบกษายังได้มีการบันทึกถึงฉลองพระองค์และเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ทรงในคราวเสด็จพระราชดำเนินไปในพระราชพิธีต่าง ๆ เช่น

“...เวลาบ่าย 5 โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพลับพลาทอดพระเนตรจิว เวลาทุ่มเศษ เสด็จขึ้นทรงเครื่องเต็มยศทหาร ทรงประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์พรัตนราชวรารมณแลเหรียญ เสด็จออกประทับพลับพลาสวนแง่เต่ง...วันที่ 3 พฤศจิกายน รัตนโกสินทร ศก 122 เวลาเช้า 4 โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องครึ่งยศขาว ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เสด็จออกพลับพลาสวนแง่เต่ง...”⁵⁰

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงใช้เครื่องราชอิสริยาภรณ์ในฐานะของการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐอีกด้วย เนื่องจากพระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศหลายครั้งทั้งในฝั่งเอเชียและฝั่งยุโรป ในการเสด็จพระราชดำเนินแต่ละครั้งได้มีการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ให้แก่พระราชวงศ์ต่างประเทศ รวมถึงพระองค์เองก็ได้ทรงประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทั้งของฝ่ายสยามเองและเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของฝ่ายประเทศที่เสด็จพระ

⁵⁰การบำเพ็ญพระราชกุศลนักขัตฤกษ์ เสด็จพระชนม์พรรษาบรรจบรอบ 50 ปี. (ร.ศ. 122, 22 พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 20: 560-561.

ราชดำเนินไปด้วยตามแต่โอกาส แสดงให้เห็นถึงการเป็นสัญลักษณ์แทนความสัมพันธ์อันดีระหว่างกัน

“...วันที่ 4 กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก 116 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับ ณ เมืองปีเตอฮอฟ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่ง มหาจักรีบรมราชวงศ์ แก่พระบรมวงศานุวงศ์กรุงรัสเซีย...วันที่ 6 กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก 116 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับ ณ เมืองปีเตอฮอฟ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์แก่ชาวต่างประเทศกรุงรัสเซีย...”⁵¹

ข้อสังเกตประการหนึ่งคือเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่พระราชทานนั้น จะพระราชทานโดยทรงคำนึงถึงลำดับเกียรติของเครื่องราชอิสริยาภรณ์และผู้ที่ได้รับพระราชทาน จะเห็นได้ว่าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่งมหาจักรีบรมราชวงศ์ ซึ่ง ณ ขณะนั้นเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่มีลำดับเกียรติสูงสุดในตระกูลเครื่องราชอิสริยาภรณ์สยาม ให้แก่พระบรมวงศานุวงศ์รัสเซีย และพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ลำดับเกียรติที่ลดหลั่นกันลงมาแก่ชาวรัสเซียที่เป็นเสนาบดี หรือข้าราชการที่ปฏิบัติราชการอยู่ ณ ที่นั้น สำหรับตัวอย่างเครื่องอิสริยาภรณ์ และเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ต่างประเทศส่งมาทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นมีจากหลายประเทศทั่วโลก เช่น ออสเตรีย ฝรั่งเศส สเปน เยอรมนี อังกฤษ และ ญี่ปุ่น เป็นต้น ดังนั้นการใช้เครื่องราชอิสริยาภรณ์เพื่อเป็นสิ่งแสดงความสัมพันธ์ในเวทีระดับนานาชาติในยุคนี้ย่อมสร้างความรับรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของเครื่องประดับชนิดนี้ในสังคมไทยอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ยังมีการสร้างขนบธรรมเนียมโดยมีเครื่องราชอิสริยาภรณ์เป็นองค์ประกอบสำคัญเกิดขึ้นอีกโดยเป็นธรรมเนียมที่นับได้ว่าเป็นทั้งการประชาสัมพันธ์และแสดงให้เห็นถึงคุณค่าอันสูงส่งของเครื่องราชอิสริยาภรณ์จนมีการปฏิบัติสืบต่อเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน กล่าวคือเมื่อ พ.ศ. 2444 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ช่างหล่อจำลองพระพุทธรูปราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองพิษณุโลก เพื่อมาประดิษฐาน ณ พระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพมหานคร ในการนี้โปรดให้มีการจัดงานสมโภชเมื่อครั้งชะลอพระพุทธรูป

⁵¹ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ประเทศยุโรป. (ร.ศ.117, 22 มกราคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 15: 448.

ชินราชองค์จำลองจากพิษณุโลกมาถึงวัดเบญจมบพิตร เมื่อประดิษฐานองค์พระในพระอุโบสถแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปทรงบำเพ็ญพระราชกุศล จากนั้น “...เสด็จกลับประทับในพระอุโบสถทรงเปลื้องสายสะพาย เครื่องราชอิสริยาภรณ์นพรัตนราชวราภรณ์ พร้อมทั้งดวงตราหยกที่ทรงอยู่นั้น ถวายพระพุทธรชินราชเป็นพุทธรูปฯ โปรดให้ห้อยไว้ที่พระหัตถ์...”⁵² การเปลื้องเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ทรงอยู่ถวายพระพุทธรชินราชเป็นพุทธรูปฯ นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงพระราชศรัทธาแล้ว ยังอาจเทียบเคียงได้กับการเปลื้องเครื่องต้นหรือเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์ในอดีตเพื่อถวายแก่พระพุทธรูปสำคัญต่าง ๆ เป็นพุทธรูปฯ เช่นเดียวกัน เช่น สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาทรงเปลื้องเครื่องต้นถวายพระพุทธรชินราช เมืองพิษณุโลก เป็นพุทธรูปฯ⁵³ จึงแสดงให้เห็นถึงความสำคัญและคุณค่าของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ซึ่งเป็นสิ่งใหม่แต่ได้ถูกนำมาใช้ในความหมายเดียวกันกับสิ่งสูงค่าในอดีต ทำให้สามารถตีความถึงคุณค่าและความสำคัญของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ได้ ธรรมเนียมดังกล่าวนี้ได้รับการสืบทอดเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน โดยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ถวายเครื่องราชฯ นพรัตนราชวราภรณ์ แต่พระพุทธรชินราช เมืองพิษณุโลก พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ถวายเครื่องราชฯ นพรัตนราชวราภรณ์แต่พระพุทธรสิหิงค์ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ถวายเครื่องราชฯ นพรัตนราชวราภรณ์แต่พระพุทธรชินราช เมืองพิษณุโลก และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ถวายเครื่องราชฯ นพรัตนราชวราภรณ์แต่พระพุทธรอังคีรส วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

ในประเด็นนี้เป็นประเด็นที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาซึ่งมีความสัมพันธ์อันลึกซึ้งกับสังคมไทยมาอย่างยาวนาน จึงดูมีน้ำหนักในการทำให้อรรถาธิบายของเครื่องราชอิสริยาภรณ์เป็นที่รับรู้และสามารถส่งผ่านมาจนถึงสมัยหลังได้ จนกลายเป็นขนบธรรมเนียมปฏิบัติมาจนกระทั่งปัจจุบัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีกระบวนการทั้งทางตรงได้แก่ การออกประกาศชี้แจงถึงคุณค่าและ

⁵² การปิดทองและการแห่พระพุทธรชินราชไปวัดเบญจมบพิตร. (ร.ศ. 120, 22 ธันวาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 18: 742.

⁵³ ศานติ ภักดีคำ (ตรวจสอบชำระและบรรณาธิการ). (2558). *พระราชพงศาวดาร ฉบับสมเด็จพะพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ตรวจสอบชำระจากเอกสารตัวเขียน*. หน้า 94.

ความสัมพันธ์ และทางอ้อมได้แก่ การสร้างขนบธรรมเนียมแบบใหม่ การประดับ กลุ่มคนที่ได้รับพระราชทาน ในการสร้างความรับรู้และสร้างคุณค่าให้แก่เครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่อสังคมไทยในขณะนั้นตลอดทั้งรัชสมัย

2.3.3 การพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การสร้างคุณค่าให้แก่เครื่องราชอิสริยาภรณ์ให้เป็นที่รับรู้ในสังคมตั้งแต่ช่วงต้นจนตลอดทั้งรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นผลให้ผู้ที่ได้รับพระราชทานได้มีความตระหนักถึงคุณค่า และเกียรติยศที่ต้องรักษา ซึ่งเป็นผลมาจากความดีความชอบในการปฏิบัติราชการต่อพระมหากษัตริย์ ทำให้เครื่องราชอิสริยาภรณ์กลายเป็นสิ่งที่สามารถแสดงความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับผู้รับพระราชทานได้เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในช่วงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์แก่เสนาบดีผู้ใหญ่คนสำคัญก่อนเป็นอันดับแรก ๆ ด้วยสถานะของพระองค์เมื่อขณะขึ้นครองราชย์ยังทรงเป็นยุวกษัตริย์ที่จำเป็นต้องมีขุนนางผู้ใหญ่เป็นผู้สำเร็จราชการแทน สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ผู้เป็นผู้สำเร็จราชการ จึงเป็นรายชื่อแรก ๆ ที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในประเด็นดังกล่าวได้มีงานศึกษาในชั้นหลังของ กุลลดา เกษบุญชู มีด เรื่อง “ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ วิวัฒนาการรัฐไทย” นำเสนอประเด็นในการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้ว่า

“...พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ยังใช้มาตรการละมุนละม่อมโดยให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันระหว่างพระราชวงศ์กับตระกูลขุนนาง ในคราวเดียวกันนั่นเอง ทรงสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์พระราชทานแก่ขุนนางที่รับราชการด้วยความจงรักภักดีต่อราชวงศ์จักรี เครื่องราชอิสริยาภรณ์นี้หยิบยืมมาจากธรรมเนียมตะวันตก ด้วยความมุ่งหมายจะรับประกันสถานะของฝ่ายสยามเก่าและบุตรหลานในกระบวนการปรับปรุงประเทศแบบตะวันตกและปฏิรูปรัฐสยาม...”⁵⁴

⁵⁴ กุลลดา เกษบุญชู มีด. (2562). ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์: วิวัฒนาการรัฐไทย. หน้า 86-87.

จะเห็นได้ว่ากุศลตาใต้ตีความถึงการใช้เครื่องราชอิสริยาภรณ์ว่าเป็นเครื่องมือในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับขุนนางในเชิงสร้างความสัมพันธ์ทางจิตใจต่อผู้ที่ได้รับพระราชทาน ซึ่งลักษณะดังกล่าวก็เกิดมาจากผลพวงของการใช้เครื่องราชอิสริยาภรณ์ตามกฎหมายแบบใหม่ที่ทรงตั้งขึ้นดังที่ได้กล่าวมานั่นเอง

การใช้เกณฑ์ความดีความชอบดังที่กล่าวมาในการพิจารณาผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะสมควรจะได้รับพระราชทานนั้น เป็นเกณฑ์การตัดสินที่มีความเป็นปัจเจกสูงเนื่องจากคำว่าความดีความชอบเป็นสิ่งที่มองได้เฉพาะบุคคล ไม่สามารถมีมาตรวัดเกณฑ์ดังกล่าวที่เป็นมาตรฐานได้ ดังนั้นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ซึ่งเป็นสิ่งที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้มีสิทธิที่จะพระราชทานด้วยฐานะทรงเป็นประธานของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุกตระกูลตามพระราชบัญญัติ จึงต้องอาศัยพระบรมราชวินิจฉัยส่วนพระองค์ส่วนหนึ่งในการพระราชทาน โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แสดงให้เห็นว่าทรงมีความตั้งใจที่จะใช้เกณฑ์ดังกล่าวให้สัมฤทธิ์ผลอย่างแท้จริง จึงปรากฏว่าในช่วงแรก ๆ นั้น การพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ได้พระราชทานไปตามความดีความชอบ ดังยกตัวอย่างการพระราชทานเมื่อ พ.ศ. 2425 ดังนี้

“...วันจันทร์ เดือนสิบสอง แรมเก้าค่ำ ปีมะเมีย จัตวาศก...พระราชทานตรามงกุฎสยามชั้นที่ 5 ชื่อวิจิตรภรณ์ แก่หลวงอร่ามเรืองฤทธิ์กระบัตร์ พระราชทานตรามงกุฎสยามชั้นที่ 5 ชื่อวิจิตรภรณ์ แก่พระสยามพลภักดีปลัด ...พระราชทานตราช้างเผือกสยามชั้นที่ 3 ชื่อนิภาภรณ์ แก่พระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม พระราชทานตราช้างเผือกสยามชั้นที่ 3 ชื่อนิภาภรณ์ แก่เจ้าหมื่นไวยวรนาถ...พระราชทานตรามงกุฎสยามชั้นที่ 1 ชื่อมหาสุภาภรณ์ แก่เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง...”⁵⁵

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า ผู้ที่ได้รับพระราชทานนั้นเมื่อเปรียบเทียบกับระหว่างบุคคลและลำดับชั้นของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ได้รับ พบว่าผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ลำดับชั้นเดียวกันแต่กลับมีบรรดาศักดิ์ที่แตกต่างกัน เช่น หลวงอร่ามเรืองฤทธิ์กระบัตร์กับพระสยามพลภักดีปลัด ต่างได้รับพระราชทานเครื่องราชฯ ลำดับชั้นเดียวกันคือ มงกุฎสยามชั้นที่ 5 หรือ พระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ที่ได้รับพระราชทาน

⁵⁵ พระราชทานตราเครื่องราชอิสริยยศ. (จ.ศ. 1244, พุศจุจายน). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1: 556-557.

ช้างเผือกสยามชั้นที่ 3 เช่นกันกับเจ้าหมื่นไวยวรนาถ แต่ได้ลำดับชั้นต่ำกว่าเจ้าพระยามหินทรศักดิธำรง ซึ่งได้รับพระราชทานมกุฎสยามชั้นที่ 1 เหล่านี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่ในการที่จะใช้เกณฑ์เรื่องความดีความชอบมาพิจารณาพระราชทาน นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นได้อีกว่าความสัมพันธ์ระหว่างขุนนางข้าราชการกับพระมหากษัตริย์นั้นมีความใกล้ชิดกันมากพอสมควร เนื่องจากธรรมเนียมการรับราชการที่มีมาแต่โบราณที่ตระกูลขุนนางจะฝากบุตรหลานที่อายุถึงเกณฑ์เข้ารับราชการรับใช้ใกล้ชิดจนเป็นที่รู้จักคุ้นเคย จึงทำให้สามารถมีพระบรมราชวินิจฉัยเรื่องความดีความชอบได้ด้วยพระองค์เองดังที่ปรากฏ

อย่างไรก็ตาม เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูประบบราชการ จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบราชการที่ขยายขนาดใหญ่ขึ้นโดยเฉพาะในช่วงปลายรัชกาล ทำให้จำนวนข้าราชการมากขึ้น ประกอบกับการคัดเลือกบุคคลเข้ารับราชการก็เปลี่ยนไปจากเดิม โดยมีข้าราชการจากชนชั้นกลางที่ผ่านระบบการศึกษาเข้ามาในระบบราชการมากขึ้น จากเดิมที่ขุนนางจะถวายตัวเป็นมหาดเล็กตั้งแต่อายุน้อย⁵⁶ จึงทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในความใกล้ชิดระหว่างข้าราชการและพระมหากษัตริย์ที่มีความห่างเหินกันมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ซึ่งได้ส่งผลต่อการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตามแนวพระราชดำริแรกเริ่มของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยตรง และประกอบกับสำนักหรือความรู้ของข้าราชการกลุ่มใหม่นี้เองที่ส่งผลให้ต้องมีการจัดระเบียบแบบแผนการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ใหม่อีกครั้งในช่วงปลายรัชกาล

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้จัดการระเบียบในการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ขึ้นใหม่ใน ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) โดยโปรดให้เจ้ากรมหรือผู้บังคับบัญชาที่ใกล้ชิดกับข้าราชการเป็นผู้พิจารณานำเสนอรายชื่อผู้มีสิทธิขอพระราชทานขึ้นมา และในระเบียบที่ออกใหม่นี้ได้มีการนำยศ บรรดาศักดิ์ ตำแหน่ง และเงินเดือนมาประกอบการพิจารณาด้วย ด้วยทรงมีพระราชดำริว่า

“...มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า เครื่องราชอิสริยาภรณ์นั้น
ประเทศใดประเทศหนึ่งหาได้ใช้เป็นคะแนนสำหรับผู้มีความชอบครั้งหนึ่งต้อง

⁵⁶ กุลลดา เกษบุญชู มีด. (2562). เล่มเดิม. หน้า 133-134.

เลื่อนตราดวงหนึ่งไม่ ย่อมกำหนดตามบรรดาศักดิ์ผู้ซึ่งตั้งอยู่ในตำแหน่งสูงแล ตำแหน่งต่ำเป็นที่ตั้งด้วย เพราะเหตุว่าผู้ซึ่งมีความชอบทั้งปวง ไซ้จะได้บำเหน็จ แต่ด้วยเครื่องราชอิสริยาภรณ์อย่างเดียว ย่อมได้เงินเดือนขึ้นบ้างเลื่อนตำแหน่ง บ้าง เลื่อนบรรดาศักดิ์บ้าง เพราะฉะนั้นผู้ซึ่งตั้งอยู่ในตำแหน่งต่ำ จะได้รับ เครื่องราชอิสริยาภรณ์อย่างสูง จึงเป็นการไม่งามแลไม่สมควรอยู่เอง...”⁵⁷

จากการที่นำเอายศ บรรดาศักดิ์ ตำแหน่ง และเงินเดือนมาเป็นเกณฑ์ในการกำหนด คุณสมบัติของผู้สมควรได้รับพระราชทานด้วยดังนี้แล้ว จึงทำให้การพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์แต่ละลำดับชั้นไปสอดคล้องกับยศ บรรดาศักดิ์หรือตำแหน่งหน้าที่ดังเช่นในสมัยจารีต ดังที่ผ่านมามีอีกครั้ง ประกอบกับสำนักของตัวข้าราชการกลุ่มใหม่เองในการเข้าใจถึงสถานะตนเอง ในความเป็นข้าราชการย่อมมีสิทธิที่จะได้รับพระราชทาน ก็มีความปรารถนาที่จะได้รับการ พิจารณาอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งปรากฏความในข้อนี้จากพระราชดำริว่า

“... มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่าทุกวันนี้ผู้ซึ่งอยากได้เครื่องรับ เครื่องราชอิสริยาภรณ์นั้น รู้สึกเสียว่า เหมือนอยากได้ผลกัลปพฤกษ์ ถ้าไม่เช่นนั้น คิดเสียว่าเหมือนโปรดพระราชาคณะพระครูองค์ใดมีอยู่อย่างใด ถึงจะเป็นขึ้น ใหม่ ก็จะต้องได้รับพัดเหล่านั้นเต็มเหมือนอย่างพระราชาคณะพระครูองค์เก่า ๆ ในทันทีหลาย ๆ เล่ม เจ้ากระทรวงผู้ซึ่งจะนำกราบบังคมทูลขอขึ้น ก็มักจะนึก ว่าบำเพ็ญศกฏมหาทาน แจกให้ทั่วทั้งกรมด้วยจะเว้นผู้นั้นก็เกรงใจผู้นี้ ฤาจะ ได้เป็นเกียรติยศซึ่งได้นานลุ่มคนทั้งกระทรวง บางทีก็ขอรายเงาจะลงไป เพื่อ จะให้เกิดมาเป็นข้าราชการต้องมีตราครอบอย่างละดวง...”⁵⁸

จากสภาพการณ์ในช่วงปลายรัชกาลดังที่กล่าวมานั้นจะเห็นได้ว่า จำนวนข้าราชการในระบบที่เพิ่มขึ้นและความปรารถนาที่จะได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของเหล่าบรรดา ข้าราชการในระบบ ทำให้ความสัมพันธ์ในระบบเกียรติยศที่สถาปนาขึ้นผ่านการพระราชทาน เครื่องราชอิสริยาภรณ์ตามความดีความชอบในตอนต้นนั้น เปลี่ยนไป จึงต้องมีการจัดระเบียบแบบ

⁵⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 เอกสารเบ็ดเตล็ด ร.6 บ.1.6/34 เรื่องสำเนาพระ ราชกำหนดสำหรับเทียบชั้นตำแหน่งผู้ที่จะรับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตั้งไว้แต่วันที่ 30 มกราคม ร.ศ. 120

⁵⁸ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 เอกสารเบ็ดเตล็ด ร.6 บ.1.6/34 เรื่องพระราช กำหนดสำหรับผู้ที่รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์และสัญญาบัตร (30 มกราคม ร.ศ. 130).

แผนขึ้นใหม่ อย่างไรก็ดี การดำเนินการต่าง ๆ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่างได้สร้างบรรทัดฐานเรื่องความสำคัญและความรับรู้เรื่องเกียรติยศของผู้ที่ได้รับพระราชทานที่ผูกพันเข้ากับตัววัตถุคือเครื่องราชอิสริยาภรณ์ อันเป็นภาพฉายแสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้คือพระมหากษัตริย์และผู้รับได้เป็นอย่างดี

2.4 สรุป

การสถาปนาและการเปลี่ยนแปลงของเครื่องยศจนถึงเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแสดงให้เห็นถึงการพยายามปรับเปลี่ยนสัญลักษณ์ที่รับอิทธิพลมาจากตะวันตกมาใช้ในวัฒนธรรมไทย แม้ในความพยายามช่วงแรก สัญลักษณ์ดังกล่าวยังถูกใช้ในความหมายและบริบทเดียวกันกับเครื่องยศที่มามีตั้งแต่สมัยจารีต แต่แนวคิดที่เปลี่ยนแปลงไปของชนชั้นนำตั้งแต่รัชกาลที่ 4 และถ่ายทอดต่อมาจนเด่นชัดในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ทำให้เกิดการก่อร่างระบบเกียรติยศแบบใหม่ขึ้นมาในสังคมไทยพร้อมกับการจัดระเบียบเครื่องราชอิสริยาภรณ์ การเปลี่ยนแปลงแนวคิดของชนชั้นนำดังกล่าวได้สร้างความรับรู้แก่สังคมทั้งเรื่องความหมายของเกียรติยศ คุณค่าของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ รวมถึงคุณลักษณะสำคัญในการเป็นสัญลักษณ์แสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้และผู้รับ ซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวยิ่งปรากฏเด่นชัดยิ่งขึ้นในสมัยต่อมา

บทที่ 3

ความสืบเนื่องของระบบเกียรติยศแบบใหม่ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว - พ.ศ. 2475

ในบทที่ 2 ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ที่ใช้สำหรับแสดงเกียรติยศ พร้อมกับระบบเกียรติยศแบบใหม่ที่ได้อำนาจขึ้นในสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสร้างความรับรู้เกี่ยวกับระบบเกียรติยศแก่ผู้คนกลุ่มหนึ่งในสังคมไทยในขณะนั้นคือ กลุ่มของผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ที่ย่อมตระหนักถึงคุณค่าและสำนึกในเกียรติคุณที่ตนได้รับและมีหน้าที่ต้องรักษาต่อไป ซึ่งการตระหนักถึงเกียรติยศดังกล่าวเกิดจากการได้รับการประเมินค่าประกอบกับมีสัญลักษณ์รับรองสถานะอย่างชัดเจนผ่านองค์พระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นประมุขสูงสุดแห่งรัฐ

ความเข้าใจในระบบเกียรติยศได้ขยายรายละเอียดมากยิ่งขึ้นเมื่อบริบทที่สัมพันธ์เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะเกณฑ์ในการพระราชทานที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้และผู้รับที่เด่นชัดมากขึ้น จนทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสามารถใช้ความเข้าใจเช่นนี้มาเป็นเครื่องมือในการคัดแยกกลุ่มคนที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ตามแต่พระราชประสงค์ ซึ่งกลายมาเป็นคุณสมบัติเฉพาะที่โดดเด่นของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในเวลาต่อมา

3.1 การจัดการเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัติต่อจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวใน พ.ศ. 2453 พระองค์ต้องเผชิญกับสถานการณ์ต่าง ๆ มากมายโดยเฉพาะปัญหาด้านการเมืองทั้งภายในและภายนอกที่ก่อตัวตั้งแต่เริ่มต้นรัชกาล การที่พระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์โดยมีทั้งผู้ที่สนับสนุนและไม่สนับสนุนแบ่งเป็นกลุ่มกันอย่างชัดเจน⁵⁹ ประกอบกับสภาพสังคมที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงด้านการปกครองของประเทศมากขึ้นจนแสดงออกมาผ่านเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 ตั้งแต่เริ่มรัชสมัย รวมถึงภัยจากลัทธิจักรวรรดินิยมที่

⁵⁹ งาม วชิราวุธ. (2559). ประวัติต้นรัชกาลที่ 6. หน้า 12.

ยังคงอยู่ สภาพการณ์ดังกล่าวนี้ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจำต้องทรงดำเนินนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดินอย่างรอบคอบเพื่อสร้างความมั่นคงแก่พระราชสถานะของพระองค์เอง เหตุการณ์ดังเช่นนี้อาจเป็นปัจจัยที่ทำให้พระองค์จำเป็นต้องรวบรวมและคัดแยกกลุ่มคนรอบ ๆ พระองค์ออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ตามแต่ความสัมพันธ์ทั้งใกล้ชิดและไม่ใกล้ชิด ผ่านการดำเนินนโยบายหลายประการ โดยเครื่องราชอิสริยาภรณ์กลายเป็นเครื่องมือหนึ่งของการดำเนินการดังกล่าว

3.1.1 การสืบสานธรรมเนียมเดิม

เครื่องราชอิสริยาภรณ์นั้นอยู่ในความรับรู้ของกลุ่มคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องมาตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้วว่าเป็นเครื่องหมายสำหรับแสดงถึงเกียรติยศที่ได้รับรองและรับพระราชทานมาจากพระมหากษัตริย์ เกียรติยศดังกล่าวมีกระบวนการทำให้เกิดความเข้าใจของการได้มาซึ่งเกียรติยศนี้ว่า ผู้ที่ได้รับพระราชทานได้ประกอบคุณงามความดีหรือคุณประโยชน์ต่อราชการหรือต่อประเทศชาติในทางใดทางหนึ่ง ซึ่งความสำคัญของความรับรู้ในข้อนี้ได้กลายเป็นปัจจัยให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงดำเนินการทั้งธำรงรักษาคุณค่าตามเดิมและให้ความหมายในคุณค่าของความดีความชอบนั้นใหม่เพื่อให้ตรงตามวัตถุประสงค์ของพระองค์ในเวลาต่อมา

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้า ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ หรือสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี เมื่อ พ.ศ. 2436 ได้เสด็จไปประทับและศึกษาที่ประเทศอังกฤษ เช่นเดียวกับพระราชโอรสที่เป็นพระอนุชาองค์อื่น ๆ ในระหว่างนั้นเมื่อ พ.ศ. 2437 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งเป็นสยามมกุฎราชกุมารพระองค์แรกเสด็จทิวงคต พระองค์จึงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมารในปีนั้น ขณะประทับศึกษาที่ประเทศอังกฤษทรงสนพระทัยในวิชาการทหาร โดยทรงศึกษาวิชาการทหารที่โรงเรียนนายร้อยแซนด์เฮิสต์ และต่อมาภายหลังจากจบการฝึก พระองค์ได้เข้ารับราชการในกองทหารราบเบาเดอรัมของกองทัพอังกฤษ แต่อย่างไรก็ดีพระองค์ได้ทรงศึกษาวิชาการเมืองจากมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ดตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเช่นกัน

ภายหลังประทับศึกษาที่ประเทศอังกฤษถึง 9 ปี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จนิวัตพระนคร และได้ทรงเรียนรู้อาชีพต่าง ๆ กับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ซึ่งมีพระราชประสงค์ในการเตรียมพระองค์พระราชโอรสในการขึ้นครองราชสมบัติต่อไป ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีแนวพระราชดำริที่สอดคล้องกับพระราชบิดาในหลายประการ และเมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติจึงได้ทรงมีพระราชปณิธานมุ่งมั่นที่จะสืบทอดแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการบริหารราชการแผ่นดินดังแสดงออกจากพระราชดำรัสตอบพระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทในการเฉลิมพระชนมพรรษาในปีแรกที่พระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ว่า

“...การต่อไปภายหน้า ในส่วนตัวเราขอให้ท่านทั้งหลาย จงไว้วางใจเถิด ว่า ความดีอย่างไรซึ่งเราสามารถจะดำเนินเจริญรอยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกนาถได้ เราจะถือเป็นหน้าที่ของเรามีได้ทอดทิ้งความอุตสาหที่จะทำนุบำรุงบ้านเมืองและประชาชนของเราให้เจริญยิ่งขึ้นไปโดยลำดับ...”⁶⁰

จากพระราชดำรัสข้างต้นนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงพระราชปณิธานในการสานต่อแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว อีกสิ่งหนึ่งที่เห็นได้ชัดเจนคือความสืบเนื่องของโลกทัศน์ของชนชั้นนำที่เกิดขึ้นตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการมองหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ตามโลกวิสัย ที่จะต้องนำพาประเทศชาติและประชาชนไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง สิ่งนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงการรับแนวคิดต่าง ๆ จากพระราชบิดาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างชัดเจน ซึ่งการสานต่อแนวพระราชดำริที่ว่าหมายรวมถึงการอำนวยการแบบใหม่ที่เกิดตัวขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเช่นกัน

การดำเนินการเกี่ยวกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในช่วงเริ่มต้นรัชกาลได้แสดงออกถึงแนวพระราชดำริที่ทรงต้องการปฏิบัติตามธรรมเนียมที่ได้ตั้งไว้ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างชัดเจน เห็นได้จากเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชนิดแรกที่ได้โปรดสถาปนาขึ้นในรัชกาล คือ ตราวชิรมาลา⁶¹ สถาปนาเมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454) ทรงมีเหตุผลประกาศอยู่ในราชกิจจานุเบกษาว่า

⁶⁰ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2555). พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวตอบพระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทในงานเฉลิมพระชนมพรรษา (พ.ศ. 2453 - พ.ศ. 2467). หน้า 8.

⁶¹ ตราวชิรมาลานั้น เรียกตามประกาศในราชกิจจานุเบกษาเรื่อง “พระราชบัญญัติตราวชิรมาลา รัตนโกสินทรศก 130” จะสังเกตได้ว่าตามประกาศจะใช้คำว่า “ตรา” ไม่ได้ใช้คำว่า “เครื่องราชอิสริยาภรณ์” แต่อย่างใด โดยในประกาศกล่าวถึงการยก

“...ทรงพระราชดำริว่า เหยียดุษฎีมาลา ซึ่งสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาขึ้นไว้ตามพระราชบัญญัติ...นั้น ตัวเหยียดุษฎีมีพระบรมรูป แลพระบรมนามาภิไธย ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว...สำหรับพระราชทานเป็นที่หมายแห่งคุณพิเศษ ของผู้ที่ควรจะได้รับพระราชทานนั้น...แต่ผู้ที่มีความดีความชอบเฉพาะพระองค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบันนี้ จะพระราชทานเหยียดุษฎีมาลาเข็มราชการในพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ก็เป็นการขัดอยู่เพราะต่างพระองค์กัน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างตราราชการในพระองค์ขึ้นอีกอย่าง 1 พระราชทานนามว่า ตราวชิรมาลา...”⁶²

พระราชดำริในการสถาปนาตราวชิรมาลาขึ้นมานั้น วัตถุประสงค์เพื่อใช้สำหรับเป็นบำเหน็จราชการในพระองค์เช่นเดียวกันกับเหยียดุษฎีมาลาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทุกประการ มีลักษณะเป็นเหยียดสำหรับประดับที่อกเสื้อเช่นเดียวกัน ที่สำคัญคือการพระราชทานจะพระราชทานตามพระราชอัธยาศัยหรือทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยความดีความชอบของผู้สมควรได้รับพระราชทานด้วยพระองค์เอง ซึ่งเป็นแนวพระราชดำริขั้นแรกเริ่มของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อแรกสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์ขึ้นมา และเป็นสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสานต่อแนวพระราชดำรินี้อย่างชัดเจน โดยในประเด็นนี้จะอธิบายถึงต่อไปเมื่อกล่าวถึงเครื่องราชอิสริยาภรณ์รัตนวราภรณ์ แต่ ณ ขณะนี้เพียงต้องการแสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะรักษาระบบแบบแผนของพระราชบิดาไว้แม้ว่าสถานการณ์จะเปลี่ยนแปลงไปแล้วก็ตาม

ยังเหยียดุษฎีมาลาว่าควรถือเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ตราวชิรมาลากลับใช้คำว่า “เหมือนอย่างเครื่องราชอิสริยาภรณ์” ทั้งนี้เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาขึ้นและใช้พระบรมราชวินิจฉัยต่อผู้สมควรได้รับพระราชทานด้วยพระองค์เองคือเครื่องราชอิสริยาภรณ์รัตนวราภรณ์ ซึ่งสถาปนาขึ้นในเดือนสิงหาคมปีเดียวกันนั้น

⁶² สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2550). *ประมวลกฎหมายเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย*. หน้า 432-433.

3.1.2 ปัญหาต่อระบบเกียรติยศแบบใหม่ที่ต้องเผชิญและการแก้ไขของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่ก่อตัวขึ้นและส่งผลกระทบมาตั้งแต่รัชกาลก่อนคือการขยายตัวของระบบราชการและจำนวนข้าราชการในระบบที่เพิ่มจำนวนมากขึ้นซึ่งเป็นสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับรู้และทรงเข้าพระทัยดีอยู่แล้ว เมื่อถึงรัชสมัยของพระองค์เองจำนวนข้าราชการในระบบก็ยังคงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยสังเกตได้จากการตั้งงบประมาณรายจ่ายแผ่นดินใน พ.ศ. 2455 ซึ่งมีการขอตั้งงบประมาณสำหรับจ่ายและขึ้นเงินเดือนข้าราชการที่เพิ่มขึ้นจากเดิม เนื่องจากการขอตั้งอัตราตำแหน่งข้าราชการใหม่เป็นจำนวนมาก รวมถึงการของบประมาณเพื่อขึ้นเงินเดือนแก่ข้าราชการเก่าเช่นกัน⁶³ จากจำนวนข้าราชการที่มีเป็นจำนวนมากนี้ส่งผลให้การพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จากการพิจารณาตามความดีความชอบเป็นไปได้ยากขึ้น และได้รับการปรับเปลี่ยนเกณฑ์การพระราชทานไปแล้วตั้งแต่รัชกาลก่อน

การออก “พระราชกำหนดสำหรับเทียบชั้นตำแหน่งผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์” ใน พ.ศ. 2444 เป็นพระราชกำหนดที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เป็นผู้ร่างระเบียบดังกล่าวเพื่อสำหรับใช้เป็นเกณฑ์เทียบยศบรรดาศักดิ์ และเงินเดือนของข้าราชการในการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ปราบกฏหลักฐานในจดหมายหอรัษฎากรพิพัฒน์กราบทูลพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต เมื่อ วันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2466 ว่า

“...ด้วยหม่อมฉันรูกได้ว่าจะเรียบการขอพระราชทานสัญญาบัตร แล เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ให้แก่ข้าราชการ มีพระราชกำหนดไว้ในรัชกาลที่ 5 คราว 1 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเมื่อดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระยุพราช ทรงร่างขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย แล้วโปรดเกล้าฯ พระราชทานไปยังกระทรวงต่าง ๆ ...”⁶⁴

⁶³ พรเพ็ญ อุั่นตระกูล. (2517). การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468). หน้า 63-64.

⁶⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 เบ็ดเตล็ด ร.6 บ.1.6/34 เรื่องพระราชกำหนดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ว่าด้วยชั้นบรรดาศักดิ์ของข้าราชการที่จะได้รับพระราชทาน (11-13 กันยายน 2466).

พระราชกำหนดดังกล่าวทำให้การพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์แก่ข้าราชการในระบบที่มีเป็นจำนวนมากนั้นเป็นไปตามเกณฑ์ที่ตั้งขึ้นมาใหม่ซึ่งอิงกับยศ บรรดาศักดิ์ และเงินเดือนของผู้ที่จะขอพระราชทาน เช่น

“...จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งอัตราไว้เป็นอย่างกว้าง สำหรับกรมราชเลขาธิการแลกรมเครื่องราชอิสริยาภรณ์จะเทียบชั้นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ดังต่อไปนี้

1. ตำแหน่งขุน	อย่างต่ำ เหยียบมณฑล	อย่างสูง ทิพยภรณ์
2. ตำแหน่งหลวง	อย่างต่ำ วิจิตรภรณ์	อย่างสูง ภัทราภรณ์
3. ตำแหน่งพระ	อย่างต่ำ ทิพยภรณ์	อย่างสูง ภูษนาภรณ์
4. ตำแหน่งพระยาชั้นที่ 3	อย่างต่ำ ภัทราภรณ์	อย่างสูง มณฑนาภรณ์
5. ตำแหน่งพระยาชั้นที่ 2	อย่างต่ำ ภูษนาภรณ์	อย่างสูง นิภาภรณ์
6. ตำแหน่งพระยาชั้นที่ 1	อย่างต่ำ มณฑนาภรณ์	อย่างสูง จุลสุรภรณ์
7. ขุนนางผู้ใหญ่ชั้นที่ 3	อย่างต่ำ นิภาภรณ์	อย่างสูง จุลวราภรณ์
8. ขุนนางผู้ใหญ่ชั้นที่ 2	อย่างต่ำ จุลสุรภรณ์	อย่างสูง มหาสุรภรณ์
9. ขุนนางผู้ใหญ่ชั้นที่ 1	อย่างต่ำ จุลวราภรณ์	อย่างสูง มหาวราภรณ์
10. เจ้าพระยา ปฐมจุลจอมเกล้า...		

การกำหนดเทียบชั้นในการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ดังเช่นที่กล่าวข้างต้น น่าจะเป็นระเบียบที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้ร่างขึ้นทุกเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือไม่เช่นนั้นก็ต้องเป็นระเบียบที่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันกับระเบียบฉบับนี้ ซึ่งการที่จะร่างระเบียบกำหนดเพื่อเทียบชั้นในการขอพระราชทานเครื่องราชฯ เช่นนี้ได้ นั้น ย่อมแสดงว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความเข้าใจระบบระเบียบต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์และสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างดีมาตั้งแต่รัชกาลก่อน ไม่เช่นนั้นระเบียบเช่นนี้คงสามารถตราได้ตั้งแต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว ด้วยที่ทรงต้องการเทียบชั้นตราต่าง ๆ กับศักดินาของขุนนางตั้งแต่แรกเริ่มทำเครื่องประดับแบบตะวันตก แต่ยังไม่ได้นำเนื่องจากต้องคำนึงถึงรายละเอียดเกี่ยวข้องของจำนวนมาก⁶⁵

⁶⁵ แหล่งเดิม.

⁶⁶ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2558). *ตำนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สยาม*. หน้า 48.

เหล่าบรรดาข้าราชการที่มีเป็นจำนวนมากนี้ เป็นข้าราชการที่เข้ามารับราชการผ่านระบบการศึกษาสมัยใหม่ซึ่งแตกต่างจากข้าราชการในระบบจารีตแบบเดิมที่ต้องเข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กมาก่อน จนเป็นที่คุ้นเคยพระราชอัธยาศัย นอกจากนี้ยังอาจมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องอยู่แต่เดิมแล้วผ่านชาติตระกูลที่รับราชการมาหลายชั่วอายุคน ดังนั้นข้าราชการสมัยใหม่เหล่านี้จึงไม่ได้มีความรู้สึกผูกพันพิเศษกับองค์พระมหากษัตริย์ผ่านกรอบจารีตอย่างที่เคยเป็นมาอีกต่อไป จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับข้าราชการเหล่านี้ไม่ราบรื่นเท่าใดนัก ข้าราชการเหล่านี้จึงเลือกที่จะแสดงความภักดีไปที่ผู้บังคับบัญชาในสายงานของตนแทนที่จะจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ โดยที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

“...ข้าราชการในเวลานี้เรามีความเสียใจที่สังเกตเห็นได้ว่าผิดกับแต่ก่อนเป็นอย่างยิ่ง คำว่าจงรักภักดีก็แปลกกันเฉไปเสียหมดแล้ว คือมักแปลไปว่าจงรักภักดีต่อเจ้ากระทรวง เพราะฉะนั้นผู้ใดที่ไม่ฝากเนื้อฝากตัวแก่เจ้ากระทรวง มาทำตนเป็นผู้นิยมนับถือเฝ้าแห่นตัวเราผู้เป็นเจ้าแผ่นดิน เขาก็พากันว่าเป็นผู้ไม่จงรักภักดี กลับเรียกว่าเป็นคนหัวประจบ คำว่ากตัญญูก็แปลกกันเฉเช่นกัน เหมือนกัน คือมักแปลไปว่ากตัญญูรู้จักบุญคุณเจ้ากระทรวง...”⁶⁷

พระราชดำรินี้แสดงออกถึงความไม่พอพระทัยที่เหล่าข้าราชการสมัยใหม่ไม่ได้มีความจงรักภักดีต่อพระองค์ด้วยเหตุนั้นไม่ได้เป็นผู้ให้คุณหรือให้โทษแก่ตนได้เหมือนกับเจ้ากระทรวงที่เป็นเจ้านายตามสายบังคับบัญชา อีกทั้งข้าราชการจากระบบใหม่เช่นนี้ยังคงเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ตลอดทั้งรัชกาล เช่นใน พ.ศ. 2463 มีจำนวนข้าราชการทั้งหมดราว 81,000 คน และค่าใช้จ่ายเฉลี่ยของประเทศใน พ.ศ. 2456 – 2468 เป็นรายจ่ายที่เป็นเงินเดือนของข้าราชการถึงร้อยละ 40.1 ของรายจ่ายทั้งหมด⁶⁸ แสดงให้เห็นได้ว่าจำนวนของข้าราชการที่เข้ามารับราชการผ่านระบบการศึกษาสมัยใหม่ในกรมกองต่าง ๆ มีเป็นจำนวนมาก การพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์แก่ข้าราชการกลุ่มนี้จึงต้องอาศัยเกณฑ์การเทียบยศ ตำแหน่ง และเงินเดือน

⁶⁷ หจข. ร.6 ม.3.6ก/6 เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย เรื่อง พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยาเทพอรุณ พระยาอุไทยมนตรี และพระยาธรรมสุทธราช (8 มิถุนายน ร.ศ. 131). ใน กุลดา เกษบุญชู มีด. (2562). **ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์: วิวัฒนาการรัฐไทย**. หน้า 242.

⁶⁸ พรพิชญ์ ฮั่นตระกูล. (2517). **เล่มเดิม**. หน้า 172-173.

ตามที่พระองค์กำหนดเพื่อขอพระราชทานขึ้นตามลำดับ เนื่องจากพระองค์ไม่อาจทรงพิจารณาความดีความชอบด้วยพระองค์เองได้ตลอดทุกคนเมื่อดูจากจำนวนดังที่ได้กล่าวมา

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่พระราชทานให้แก่ข้าราชการกลุ่มนี้คือเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่มีการกำหนดเทียบเกณฑ์ในการขอพระราชทานมาตั้งแต่รัชกาลก่อน ที่สำคัญคือตระกูลข้างเผือกและมงกุฎสยามที่ขณะนั้นชื่อเรียกแต่ละลำดับชั้นยังมีความแตกต่างกันอยู่ ได้แก่ มงกุฎสยามแบ่งเป็น ชั้นที่ 1 ชื่อ มหาสุรภรณ์ ชั้นที่ 2 ชื่อ จุลสุรภรณ์ ชั้นที่ 3 ชื่อ มัณฑนาภรณ์ ชั้นที่ 4 ชื่อ ภัทราภรณ์ ชั้นที่ 5 ชื่อ วิจิตรภรณ์ ชั้นที่ 6 ชื่อ เจริญทองมงกุฎสยาม และชั้นที่ 7 ชื่อ เจริญเงินมงกุฎสยาม⁶⁹ ส่วนตระกูลข้างเผือกแบ่งเป็น ชั้นสูงสุดชื่อ มหาปรมาภรณ์ ชั้นที่ 1 ชื่อ มหาวราภรณ์ ชั้นที่ 2 ชื่อ จุลวราภรณ์ ชั้นที่ 3 ชื่อ นิภาภรณ์ ชั้นที่ 4 ชื่อ ภูษนาภรณ์ ชั้นที่ 5 ชื่อ ทิพยภรณ์ ชั้นที่ 6 ชื่อ เจริญทองข้างเผือก และชั้นที่ 7 ชื่อ เจริญเงินข้างเผือก⁷⁰ ซึ่งจะสังเกตได้ว่าทั้งสองตระกูลทั้งชื่อเรียกและจำนวนลำดับชั้นยังมีความแตกต่างกันอยู่

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ปรับปรุงเพิ่มเติมรายละเอียดของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทั้งสองตระกูลนี้เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับกลุ่มข้าราชการที่มีสิทธิขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทั้งสองตระกูลนี้อย่างสม่าเสมอ ประการแรก พระองค์โปรดให้ออก “พระราชกำหนดชั้นยศเสนอความชอบสำหรับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ข้างเผือกแลมงกุฎสยาม” ใน พ.ศ. 2459 เพื่อสำหรับเทียบยศข้าราชการฝ่ายพลเรือนกับฝ่ายทหารให้สอดคล้องและไม่ลักลั่นกันสำหรับขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ โดยมีการเทียบยศพลเรือน ยศทหาร และเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดที่จะขอพระราชทานในชั้นยศนั้นได้ เช่น

“...มาตรา 1 ชั้นรองอำมาตย์ตรี รองอำมาตย์โท เทียบยศนายร้อยตรี แลนายร้อยโท หรือนายเรือตรี แลนายเรือโท กำหนดพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไม่สูงกว่ามงกุฎสยามชั้นที่ 5 วิจิตรภรณ์ ชั้นรองอำมาตย์เอก เทียบยศนายร้อยเอกหรือนายเรือเอก กำหนดพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตั้งแต่

⁶⁹ พระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์มงกุฎสยาม รัตนโกสินทร์ศก 128. (ร.ศ. 128, 28 พฤศจิกายน). **ราชกิจจานุเบกษา**, เล่ม 26: 79.

⁷⁰ พระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์ข้างเผือก รัตนโกสินทร์ศก 128. (ร.ศ. 128, 28 พฤศจิกายน). **ราชกิจจานุเบกษา**, เล่ม 26: 72.

มงกุฎสยามชั้นที่ 5 วิจิตรราภรณ์ แลเลื่อนขึ้นไปอย่างสูงสุด ไม่เกินกว่ามงกุฎ
สยามชั้นที่ 4 ภัทราภรณ์...”⁷¹

ต่อมาใน พ.ศ. 2461 ได้มีการปรับเปลี่ยนของดวงตรารวมถึงเปลี่ยนชื่อของแต่ละลำดับชั้นใหม่ของทั้งตระกูลช้างเผือกและมงกุฎสยาม โดยมีการตรา “พระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่ง มงกุฎสยาม เพิ่มเติม พระพุทธศักราช 2461” โดยมีการเพิ่มลำดับชั้นสูงสุดของเครื่องราชอิสริยาภรณ์มงกุฎสยามขึ้นอีกหนึ่งชั้น รวมกับที่มีอยู่เดิม 7 ชั้น รวมเป็น 8 ชั้น เพื่อให้สอดคล้องกับจำนวนลำดับชั้นของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลช้างเผือกที่มีจำนวน 8 ชั้น และมีชั้นสูงสุดอยู่แล้วตั้งแต่ พ.ศ. 2452 แสดงให้เห็นได้ว่าทรงต้องการจัดระเบียบจำนวนลำดับชั้นของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทั้งสองตระกูลนี้ให้มีความสอดคล้องกันและอาจเพื่อให้ง่ายต่อการวางระเบียบที่เกี่ยวข้องต่อไป นอกจากนี้ยังมีการยกเลิกข้อความในมาตรา 2 ของพระราชบัญญัติ ร.ศ. 112 และ ร.ศ. 128 ซึ่งได้จำกัดจำนวนดวงตราในแต่ละชั้นเอาไว้ จึงทำให้จำนวนดวงตราที่จะพระราชทานไม่ถูกจำกัดจำนวนอีกต่อไป⁷² ซึ่งเครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือกได้มีการยกเลิกข้อความในมาตรา 2 นี้เช่นเดียวกันในพระราชบัญญัติเพิ่มเติม พ.ศ. 2461⁷³ ทำให้เครื่องราชฯ ทั้งสองตระกูลมีจำนวนลำดับชั้นเท่ากันและไม่มีการจำกัดจำนวนดวงตราของแต่ละชั้นที่จะพระราชทานได้ ดังนั้นจึงมีการพระราชทานเครื่องราชฯ ทั้งสองตระกูลนี้เป็นประจำอยู่เสมอตลอดทั้งรัชกาล โดยเมื่อดูจากประกาศราชกิจจานุเบกษาพบว่า มีประกาศพระราชทานเครื่องราชฯ ช้างเผือกและมงกุฎสยามเป็นประจำทุกเดือนและบางเดือนมีการพระราชทานจำนวนหลายครั้ง ซึ่งแสดงให้เห็นได้ว่ามีข้าราชการในระบบที่เข้าเกณฑ์ในการขอรับพระราชทานอยู่เป็นจำนวนมาก

การดำเนินการจัดระเบียบทั้งการออกระเบียบในการเทียบชั้นยศของข้าราชการพลเรือนกับข้าราชการทหารไม่ให้ลักลั่นกันเพื่อขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ การปรับปรุงลำดับชั้นของเครื่องราชฯ ทั้งสองตระกูลให้เหมือนกัน หรือการยกเลิกการจำกัดจำนวนดวงตราในการพระราชทาน ที่ถูกปรับเปลี่ยนเรื่อยมาตลอดรัชกาล เหล่านี้นอกจากแสดงให้เห็นชัดเจนว่าจำนวน

⁷¹ พระราชกำหนดชั้นยศเสนอความชอบสำหรับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ช้างเผือกและมงกุฎสยาม. (2459, 7 พฤษภาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**, เล่ม 33: 38.

⁷² พระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่ง มงกุฎสยาม เพิ่มเติม พระพุทธศักราช 2461. (2461, 30 ธันวาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**, เล่ม 35: 327-331.

⁷³ ประกาศกระแสพระบรมราชโองการแก้ไขพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่เชิดชูยิ่งช้างเผือก. (2461, 30 ธันวาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**, เล่ม 35: หน้า 331-333.

ข้าราชการในระบบมีจำนวนมากจนไม่สามารถพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยในการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ด้วยพระองค์เองได้แล้วจึงเปลี่ยนมาเป็นการพระราชทานตามเกณฑ์ อีกประการหนึ่งแสดงให้เห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระเตรียมเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทั้งสองตระกูลนี้ไว้สำหรับข้าราชการสมัยใหม่ในระบบที่มีอยู่จำนวนมากและห่างเหินจากพระองค์

3.1.3 การให้ความหมายของความคิดความชอบของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากที่ได้กล่าวไปแล้วว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดินหลายประการสืบทอดจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์ได้รับการถ่ายทอดแนวพระราชดำริต่าง ๆ จากพระราชบิดา โดยเฉพาะแนวคิดสำคัญประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณาพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ นั่นคือ การพิจารณาความคิดความชอบอันเป็นคุณสมบัติสำคัญของผู้สมควรได้รับพระราชทาน

ในบทที่ 2 แสดงให้เห็นถึงการให้ความหมายเรื่องความคิดความชอบของผู้ที่สมควรได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงคำนึงถึงเกียรติยศที่จะสร้างขึ้นได้จากการที่ผู้นั้นสามารถประพัตินดำรงรักษาความดีของวงศ์ตระกูลที่บรรพบุรุษของตนเองสร้างไว้ ซึ่งเปรียบเสมือนการดำรงรักษาเกียรติยศของวงศ์ตระกูลให้มาปรากฏแก่ตนเองได้เช่นกัน ลักษณะแนวคิดเช่นนี้ส่งผ่านต่อมาถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงให้ความสำคัญกับการดำรงรักษาคุณงามความดีของบรรพบุรุษหรือวงศ์ตระกูลของตนเช่นกัน โดยแนวพระราชดำริดังกล่าวแสดงออกอย่างชัดเจนผ่านการออกพระราชบัญญัตินามสกุลในรัชสมัยของพระองค์ ซึ่งการบังคับใช้พระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวยังเป็นการส่งเสริมให้เกิดความชัดเจนในความเป็นวงศ์ตระกูลพร้อมกับสร้างสำนึกของความเป็นพวกพ้องอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้นผ่านการใช้นามสกุลเดียวกัน นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดความรู้สึกถึงหน้าที่ในการรักษาชื่อเสียงและเกียรติยศของวงศ์ตระกูลหรือของนามสกุลตนเองไม่ให้เสื่อมเสียอีกด้วย ดังความตามพระราชดำรัสว่า

“...ได้ตั้งพระราชบัญญัตินามสกุลขึ้นแล้ว พระราชดำรินี้หวังว่าเป็นเหตุให้เกิดประโยชน์ในสมาคม และเป็นเครื่องอุดหนุนแก่การรักษาคุณสมบัติของชาติตระกูลในภายหน้า จะเป็นเครื่องช่วยเตือนให้ต่างคนต่างระวังรักษาเกียรติคุณและชื่อเสียงไม่เฉพาะแต่ในส่วนตนเอง ทั้งจะต้องรักษาชื่อเสียงแห่งสกุลด้วย...”⁷⁴

⁷⁴ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2555). เล่มเดิม. หน้า 15.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเองได้ทรงมีพระราชดำรินี้อยู่เช่นเดียวกันในการดำรงคุณงามความดีเพื่อรักษาเกียรติยศของราชวงศ์ของพระองค์ คือการรักษาสิ่งที่เป็นรพกษัตริราชเจ้าในอดีตได้รักษาสืบมา ซึ่งสิ่งนั้นตามพระราชดำริของบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวคือ ประเทศชาติ ดังปรากฏตามพระราชดำรัสที่ว่า

“...พยายามแต่ที่จะทำการอันเป็นคุณเป็นประโยชน์เต็มที่ อย่าให้เสียทีที่ได้เกิดมาในชาติไทย ต้องจำฝังไว้ในใจว่าบรรพบุรุษของเราได้อุตสาหกรรมทำนุบำรุงชาติของเราให้ยั่งยืนตลอดมา จนถึงขั้นเราทั้งหลายได้รับความสุขสำราญอยู่ทุกวันนี้ย่อมเป็นหน้าที่ของเราที่จะรักษามรดกอันนี้ไว้มิให้เสื่อมทรมานไปได้เลย เราทั้งหลายจึงจะยกหน้าเข้าสมาคมกับนานาประเทศได้โดยมิต้องมีความละอาย...”⁷⁵

การรักษาและพัฒนาประเทศชาติให้ไปสู่ความเจริญเปรียบเป็นการรักษาความดีที่เป็นรูปธรรมซึ่งบรรพบุรุษได้สร้างไว้ ถือเป็นคุณค่าความดีที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญและคำนึงถึงในฐานะของพระมหากษัตริย์ แต่ในขณะเดียวกันพระองค์ก็ทรงต้องการถ่ายทอดแนวคิดเช่นนี้ให้เกิดเป็นสำนึกของประชาชนทั่วไปด้วยเช่นกัน ดังนั้นการให้ความหมายของความดีความชอบตามทัศนะของพระองค์จึงอาจมีรายละเอียดเพิ่มมากขึ้นกว่าในสมัยรัชกาลก่อน นอกเหนือจากแนวคิดเรื่องการรักษาคุณความดีของบรรพบุรุษที่ได้รับอิทธิพลมาจากรัชกาลก่อนแล้ว สถานการณ์อื่นที่พระองค์ต้องเผชิญด้วยก็เป็นสาเหตุที่ทำให้การให้ความหมายเรื่องความดีความชอบในทัศนะของพระองค์เปลี่ยนแปลงไปเช่นเดียวกัน

สถานการณ์ภายนอกที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงต้องเผชิญตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นไม่แตกต่างกันมากนัก โดยเฉพาะสถานการณ์ของลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกที่ยังคงสร้างความกังวลแก่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยทั้งจากประสบการณ์ของพระองค์เองที่เผชิญอยู่ในสถานการณ์ตึงเครียดของลัทธิจักรวรรดินิยมเช่น วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ที่เสียดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศสซึ่งเกิดขึ้นก่อนที่พระองค์จะเสด็จไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษเพียงไม่กี่วัน จนถึงเหตุการณ์เสียสี่หัวเมืองมลายูแก่อังกฤษใน พ.ศ. 2451 อาจเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พระองค์มีพระราชดำริในการจัดพระราชพิธีบรมราชาภิเษกอย่างยิ่งใหญ่ภายหลังการเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ โดยเฉพาะพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชในครั้งหลัง รวมถึงการเชิญพระราชวงศ์ต่างประเทศทั้งฝั่งยุโรปและเอเชียเข้าร่วมในพระราชพิธีดังกล่าว

⁷⁵ แหล่งเดิม. หน้า 10.

เพื่อเป็นการแสดงออกถึงความยิ่งใหญ่และมีอารยธรรมอันยาวนานของราชวงศ์จักรีแห่งสยามให้ปรากฏแก่สายตาของชาวโลก สิ่งเหล่านี้นอกจากจะสะท้อนถึงความกังวลและไม่มั่นคงพระทัยเกี่ยวกับสถานการณ์ลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกของพระองค์แล้วยังสะท้อนให้เห็นถึงการแสดงออกถึงพระราชนิยมในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชและ ความพยายามสร้างความทัดเทียมของสถานะชาติสยามในเวทีระดับนานาชาติของพระองค์อันมีสาเหตุมาจากลัทธิจักรวรรดินิยม⁷⁶ ประกอบกับตั้งแต่ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 เรื่อยมา กระแสการเมืองแบบตะวันตก เช่น การมีรัฐสภา รัฐธรรมนูญ และระบอบสาธารณรัฐ ได้แพร่เข้ามาในไทยอย่างมาก รวมถึงกระแสการปฏิวัติในจีนของ ดร.ซุน ยัตเซน จึงอาจทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรู้สึกไม่มั่นคงในทางการเมืองการปกครองเช่นเดียวกัน ดังนั้น ด้วยความไม่มั่นคงพระทัยดังกล่าวทำให้พระองค์จึงต้องทรงหาวิธีการให้คนในชาติเกิดสำนึกที่ไม่เป็นเพียงแต่การผดุงรักษาความดีแต่ส่วนตนหรือวงศ์ตระกูลของตนเองแต่เพียงเท่านั้น แต่ต้องสำนึกรักและห่วงหาต่อประเทศชาติซึ่งเป็นสิ่งที่พระองค์มองว่าสำคัญสูงสุดด้วย

แนวพระราชดำริเรื่องการรักษาความดีของบรรพบุรุษเพื่อผดุงเกียรติยศของตนประกอบกับประสบการณ์และความกังวลพระทัยจากลัทธิจักรวรรดินิยมดังกล่าวเป็นปัจจัยหนึ่งที่น่าไปสู่แนวพระราชดำริในการสร้างสำนึกของคนในชาติให้เกิดความเป็นหนึ่งเดียวกัน โดยผ่านการปลูกฝังแนวคิดชาตินิยมทางการเมืองที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการเชิดชูและส่งเสริมสำนึกให้ประชาชนทุกหมู่เหล่าเกิดความจงรักภักดีต่อ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เพื่อที่แนวคิดที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเช่นนี้จะเป็นประโยชน์ต่อทั้งความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติเองจากการที่ประชาชนเกิดสำนึกรักและห่วงหาจนต้องการให้ประเทศชาติมีความเจริญทัดเทียมกับนานาประเทศ⁷⁷ และอีกประการหนึ่งคือเพื่อประโยชน์ต่อความมั่นคงของสถานะพระมหากษัตริย์ของพระองค์เอง

การดำเนินการเผยแพร่แนวคิดชาตินิยมในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีอยู่หลายวิธีทั้งผ่านพระบรมราชาโฆวาทที่พระราชทานแก่ประชาชนหลายหมู่เหล่าในโอกาสต่าง ๆ หรือสอดแทรกผ่านวรรณกรรมพระราชนิพนธ์ของพระองค์เอง ที่ช่วยสร้างสำนึกแห่งความจงรักภักดีดังกล่าวให้เกิดขึ้น ตัวอย่างแรกเป็นพระราชดำริ

⁷⁶ ศิริพร ดาบเพชร. (2553-2554). นโยบายทางการเมืองของพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชกาลที่ 6. *วารสารประวัติศาสตร์*, ฉบับพิเศษ 50 ปี เอกประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ: 39 – 40.

⁷⁷ มัทนา เกษกมล. (2517). *การวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์เรื่องการเมืองและการปกครอง ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว* (พ.ศ. 2453-2468). หน้า 68-69.

หรือทัศนคติเกี่ยวกับความเป็นชาติหรือความเป็นชนชาติเดียวกันที่พระองค์ทรงขับเน้นให้เห็นว่าประชาชนทุกคนคือส่วนหนึ่งของชาติและมีหน้าที่ที่ต้องสร้างความเจริญรุ่งเรืองและมีส่วนในการรับผิดชอบต่อความเป็นไปของชาตินี้ร่วมกันในฐานะเพื่อนร่วมชนชาติ ปรากฏในพระราชดำรัสตอบพระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทในการเฉลิมพระชนมพรรษาเมื่อวันที่ 1 มกราคม ร.ศ. 130 ที่กล่าวถึงการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ความว่า

“... ในปีนี้การใด ๆ ก็ไม่สำคัญเท่างานบรมราชาภิเษกสมโภชซึ่งได้กระทำมาแล้วสำเร็จแล้วโดยเรียบร้อยบริบูรณ์ทุกสิ่งทุกอย่าง นับว่าไม่มีสิ่งใดบกพร่องมากมายจนถึงแก่ผู้ใดจะหยิบยกขึ้นมาเป็นเครื่องติเตียนได้เลย งานที่ได้ทำมาแล้วสำเร็จแล้วนั้นต้องนับว่าเป็นงานสำคัญอย่างยิ่ง หางานอื่นใดจะเปรียบปานได้โดยยาก นับว่าเป็นครั้งแรกในตำนานแห่งชาติเราที่ได้ออกงานใหญ่ถึงเพียงนี้ ครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่ทหารบกทหารเรือและเสือป่า ตลอดจนอาณาประชาราษฎร์ได้เข้ามาในกรุงพร้อม ๆ กัน โดยความพร้อมใจกันตั้งใจที่จะให้งานสำเร็จโดยเรียบร้อย ต่างคนต่างตั้งใจที่จะมิให้มีเหตุร้ายหรือบกพร่องเสียหายอย่างหนึ่งอย่างใดขึ้นในระหว่างงานนั้น จึงต่างคนต่างรักษาความสงบเรียบร้อยทั่วกัน นับว่าเป็นมหัศจรรย์ได้อย่าง 1 และเป็นพระยานปรากฏอยู่ว่า คนไทยทุก ๆ คน มีความรู้สึกอยู่ทั่วหน้ากันว่า ครั้งนี้ไม่ใช่แต่พระเจ้าแผ่นดินออกงานแต่ลำพัง รู้สึกว่าชาติไทยทั้งชาติออกงานเพราะฉะนั้นถ้ามีที่เสียหายก็ย่อมจะต้องถูกติทั่วกันทั้งชาติ...”⁷⁸

จากพระราชดำรัสที่ชื่นชมการร่วมแรงร่วมใจของประชาชนทุกหมู่เหล่าในการจัดงานที่มีความสำคัญระดับชาติเช่นงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ให้มีความเรียบร้อยราบรื่นปรากฏแก่สายตาของนานาชาติและการกล่าวถึงว่าเป็นเรื่องที่ต้องร่วมกันรับผิดชอบ ไม่ใช่เป็นเรื่องแต่ของพระมหากษัตริย์เท่านั้น แสดงออกให้เห็นถึงแนวความคิดที่ต้องการให้ประชาชนทุกหมู่เหล่าได้รับรู้ว่าทุกคนคือส่วนร่วมในองค์ประกอบใหญ่คือชาติเดียวกัน ดังนั้นความดีความชอบที่เกิดขึ้นจึงเป็นของทุกคนที่ได้กระทำร่วมกันเพื่อเร่งเร้าให้ประชาชนเกิดสำนึกของความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวที่มีจุดมุ่งหมายคือความสำเร็จหรือความเจริญของชาติ

⁷⁸ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2555). เล่มเดิม. หน้า 9.

นอกจากการเร่งสำนึกให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของประเทศชาติแล้ว ประการที่สองคือพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งของอุดมการณ์ชาตินิยมทางการเมืองของพระองค์ ได้ถูกถ่ายทอดและปลูกฝังแนวคิดว่าเป็นศาสนาที่สำคัญที่สุดของชาติผ่านพระบรมราโชวาทเช่นกัน เช่นความตอนหนึ่งใน “พระบรมราโชวาทในงานวิสาขบูชา ทรงแสดงแก่ครูและนักเรียน ณ โรงเรียนมหาดเล็กหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์” เมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2457 ว่า

“...แท้จริงบรรดาศาสนาทั้งหลายย่อมประกอบด้วยคำสั่งสอนที่เป็นประโยชน์ เช่นนี้ทั้งนั้น, แต่ฝ่ายเราผู้เป็นคนไทย, บ้านเมืองเราได้นับถือพระพุทธศาสนามานานแล้ว, เราจึงควรเลื่อมใสพระพุทธศาสนาสืบต่อกันจากบิดามารดาปู่ย่าตาทวดของเรา...”⁷⁹

จากพระบรมราโชวาทดังกล่าว จะเห็นได้ว่าแม้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงแสดงว่าศาสนาทุกศาสนาย่อมมีคำสั่งสอนที่ดีและเป็นประโยชน์ต่อผู้นับถือปฏิบัติตามทั้งสิ้น แต่อย่างไรก็ดี คนไทยควรเลือกที่จะนับถือพระพุทธศาสนาเนื่องจาก บ้านเมือง หรือชาติ ได้ยอมรับนับถือมาเป็นเวลาช้านานแล้ว และยังเป็นการสืบพระพุทธศาสนาต่อกันจาก บิดามารดาปู่ย่าตาทวด ซึ่งเป็นวงศ์ตระกูลร่วมชาติกันมา

ประการสุดท้าย คือ การสร้างสำนึกแห่งความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นนโยบายประการสำคัญของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องความดีความชอบของผู้ที่สมควรได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ด้วย เนื่องจากการดำเนินนโยบายชาตินิยมทางการเมืองเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์นี้ พระองค์ทรงแสดงให้เห็นถึงความสำคัญขององค์พระมหากษัตริย์ที่นอกเหนือจากสถานะผู้นำสูงสุดของชาติแล้ว พระองค์ยังทรงนำเสนอแนวคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเปรียบประดุจสัญลักษณ์ที่แสดงความเป็นชาติอีกประการหนึ่งด้วย ซึ่งแนวพระราชดำรินี้จะทำให้ประชาชนเกิดความเข้าใจถึงพระราชมารดาและหน้าที่ขององค์พระมหากษัตริย์ที่มีภารกิจในการนำพาประเทศไทยไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และเป็นการสมควรที่ประชาชนในชาติเมื่อตระหนักถึงพระราชมารดาอันเป็นคุณประโยชน์ยิ่งใหญ่และมีความสำคัญเช่นนั้นแล้วจะเกิดความรู้สึกจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ ดังคำอธิบายเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่

⁷⁹ พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว (2510). พระบรมราโชวาทและพระบรมราชานุศาสน์ แสดงคุณานุคุณในงานวิสาขบูชา. หน้า 5.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชธิบายไว้ในพระราชนิพนธ์เรื่องปลุกใจเสือป่าตอนหนึ่งว่า

“...การจงรักภักดีต่อพระราชาธิบดีนั้นเล่า ก็เหมือนหนึ่งรักตนเอง เพราะพระราชาธิบดีทรงมีหน้าที่ป้องกันรักษาชาติบ้านเมืองมิให้เป็นอันตรายไปโดยศัตรูภายนอกมาอย่ามิ ถ้าด้วยเหตุร้ายรานเลื่อมเสียความสงบราบคาบอันจะบังเกิดมีขึ้นภายใน ถ้าคนที่เป็นส่วนแห่งชาติเอาตัวออกห่างจากผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ของตน ไม่กระทำให้ตนเองบ่นอมยออยู่ในอำนาจแล้ว ผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ก็จะมีกำลังสามารถจะกระทำการได้ตามตำแหน่งหน้าที่ซึ่งได้รับมอบหมายไว้ แม้คนทั้งปวงยินยอมพร้อมใจจงรักภักดีอยู่ในพระราชาธิบดีแล้ว ไม่ว่าจะการใดจะใหญ่ก็ตามย่อมก็ทำตามคงจะกระทำไปให้สำเร็จได้สมดังความปรารถนา การงานสิ่งใดถ้าไม่มีหัวหน้าก็จะทำไปให้สะดวกรดีได้โดยยาก แม้คนจะใช้เรือเป็นพาหนะเพื่อแล่นไปในท้องทะเล ก็ต้องมอบอำนาจให้บุคคลผู้ 1 เป็นนายเรือบรรดาคนอื่น ๆ ที่ไปในเรือลำเดียวกันนั้น ต้องกระทำตามคำสั่งของนายเรือทุกประการทุกเมื่อไป ถ้าไม่กระทำเช่นนั้นแล้วเรือก็อาจจะเป็นอันตรายถึงแก่อัปปางได้ คนที่ไปด้วยกันในเรือลำนั้นก็อาจจะพากันเป็นอันตรายจนถึงสิ้นชีวิตก็เป็นได้ ดังนั้นฉันใดความจงรักภักดีต่อพระราชาธิบดีก็ฉันนั้น ชาติบ้านเมืองเปรียบเหมือนเรือ พระราชาธิบดีคือนายเรือ ประชาชนคือผู้ที่ไปด้วยกันในเรือลำนั้น

...”⁸⁰

พระบรมราชาวาทข้างต้นได้อธิบายให้เห็นถึงความสำคัญและหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ รวมไปถึงเหตุผลว่าเหตุใดประชาชนจึงควรมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ เพราะเนื่องจากพระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนผู้นำหลักของชาติ อำนาจในการกระทำตามหน้าที่ของพระมหากษัตริย์จะสัมฤทธิ์ผลหรือไม่ขึ้น ขึ้นอยู่กับความจงรักภักดีของประชาชนเป็นสำคัญเช่นกัน ดังนั้นหากต้องการให้ประเทศชาติเจริญก้าวหน้าซึ่งข้อนี้ก็เป็นหน้าที่ของประชาชนอยู่แล้วเช่นกัน ประชาชนจึงควรต้องจงรักภักดีต่อผู้นำผู้เป็นหลักและศูนย์รวมแห่งชาติตามพระราชดำริ นอกจากนี้ยังปรากฏแนวพระราชดำริดังเช่นนี้อีกซึ่งเป็นการเน้นย้ำถึงสถานะของพระมหากษัตริย์ตามทัศนะ

⁸⁰ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระมกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2530). **ปลุกใจเสือป่า พระบรมราชาวาทในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระมกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. หน้า 49-50.

ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่แทบจะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับความเป็นชาติตามที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์แสดงคุณานุคุณว่า

“...อนึ่งเมื่อสงวนชาติแล้วก็จำเป็นต้องสงวนสิ่งซึ่งเป็นหลักแห่งชาติ, คือพระมหากษัตริย์ ผู้ทรงเป็นประมุขนำชาติในการทั้งปวง, พระศาสนาอันเป็นบรรทัดฐานที่ตั้งแต่งภูมิธรรมของชาติ, และอิสรภาพแห่งชาติ. ที่ต้องมีความจงรักภักดีและตั้งใจป้องกันพระมหากษัตริย์ก็เพราะพระองค์ทรงเป็นหัวหน้าของชาติ, เป็นผู้แทนชาติในนัยตาของชนต่างภาษา, และชาติใดที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขเปรียบเหมือนเรือที่มีธง, สมด้วยพุทธศาสนสุภาษิตว่า “ราชา รัฐฐิสสะ ปญฺญานํ,” แปลว่า “พระราชาเป็นสง่าแห่งแว่นแคว้น;” อีกบทหนึ่งว่า “ราชา มุขิ มะนุสสานํ,” แปลว่า “พระราชาเป็นหน้าแห่งมนุษย์” หมายความว่ามนุษย์เหล่าใดมีพระราชาเป็นหัวหน้า ย่อมจะมีหน้ามีตา...”⁸¹

จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยายามแสดงและเปรียบเทียบให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์นั้นทรงเป็นหลักแห่งชาติหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือทรงเป็นสิ่งที่หนึ่งสิ่งเดียวกันกับชาติ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวเช่นนี้มีนักวิชาการได้ศึกษาไว้แล้วหลายท่าน เช่นตัวอย่างงานศึกษาแรกคืองานของมัทนา เกษกมล ที่ศึกษาแนวพระราชดำริเรื่องสถานะของพระมหากษัตริย์และวิเคราะห์ความหมายของ “ความจงรักภักดี” ที่ประชาชนควรปฏิบัติต่อพระเจ้าแผ่นดินตามทัศนะของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งสามารถสรุปได้ว่า

“...ความจงรักภักดีในที่นี้ทรงหมายถึง “ความยอมสละตนเพื่อประโยชน์แห่งชาติ” แม้ว่าตนจะต้องได้รับความเดือดร้อนตกระกำลำบากถึงกับต้องเสียชีวิตก็ต้องยอม ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์อันแท้จริงให้แก่ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ทรงเห็นว่าความจงรักภักดีที่แท้จริงคือความรักชาติ ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่า พระองค์ทรงมีแนวพระราชดำริในทำนองที่ว่า “รัฐคือตัวเรา” นั่นเอง...”⁸²

นอกจากนี้ งานศึกษาในสมัยหลังต่อมายังคงยึดถือและต่อยอดแนวคิดดังนี้อย่างต่อเนื่อง เช่นงานศึกษาของกุลลดา เกษบุญชู มัด ที่สรุปถึงแนวพระราชดำรินี้อย่างตรงไปตรงมาว่า

⁸¹ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2510). เล่มเดิม. หน้า 83-84.

⁸² มัทนา เกษกมล. (2517). เล่มเดิม. หน้า 82.

“...พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงยึดโยงชาติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับ
รัฐราชวงศ์ (dynastic state) ซึ่งพระองค์มองว่าเป็นองค์ประกอบทั้งหมดของ
ร่างกาย พระองค์ไม่สนใจพระทัยแนวคิดเรื่องชาติในฐานะชุมชนทางวัฒนธรรม
เท่าใดนัก ซึ่งผิดไปจากกษัตริย์ในภูมิภาคยุโรปกลาง ทรงพระราชดำริว่าบุคคล
จำเป็นต้องทำงานเพื่อผลประโยชน์ของชาติ (ซึ่งหมายถึงผลประโยชน์ของกษัตริย์
นั่นเอง) จึงจะรู้ถึงความหมายของชีวิต บุคคลจะมีชีวิตรอดอยู่ได้ตราบเท่าที่
ชาติยังอยู่รอดเท่านั้น...”⁸³

จากข้อสรุปของกุลดาข้างต้น ที่ยืนยันย้ำถึงแนวพระราชดำริต่อสถานะพระมหากษัตริย์
ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงเห็นว่าพระมหากษัตริย์คือสิ่งเดียวกันกับชาติ
ทั้งยังมีการเชื่อมโยงเพิ่มเติมโดยการเปรียบเทียบถึงผลประโยชน์ของชาตินั้นหมายถึงผลประโยชน์
ของพระมหากษัตริย์ ยิ่งเป็นการให้ข้อสรุปที่ชัดเจนของแนวพระราชดำรินี้ว่าพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้ทรงแยกทั้งสองอย่างนี้ออกจากกันแต่อย่างใด ดังนั้นเมื่อหากทั้งชาติและ
พระมหากษัตริย์คือสิ่งเดียวกันเช่นนี้แล้ว การที่ประชาชนในชาติจำเป็นต้องมีความจงรักภักดีต่อชาติ
เพื่อนำพาประโยชน์ต่อประเทศชาติในทางใดทางหนึ่งย่อมหมายความว่าประชาชนเหล่านั้นได้
แสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ด้วยเช่นเดียวกัน ในทางกลับกันหากมีความ
จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ก็ย่อมหมายถึงผู้นั้นได้มีความจงรักภักดีและหวังประโยชน์ในทาง
เจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติด้วยเช่นกัน

ดังนั้นเมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว การบำรุงรักษาเกียรติยศของตนให้คงอยู่จากการรักษาเกียรติคุณ
ความดีของบรรพบุรุษตนเองในความหมายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ได้
หมายถึงเกียรติยศเฉพาะวงศ์ตระกูลของตนเองเพียงอย่างเดียวเท่านั้นอีกต่อไป หากแต่ต้องรักษา
เกียรติคุณความดีของบรรพบุรุษร่วมชาตินั้นคือการรักษาและบำรุงประเทศชาติที่เหล่าบรรพบุรุษ
สร้างสมมาให้เจริญรุ่งเรือง ประกอบกับแนวพระราชดำรินิยมทางการของพระองค์ที่ทรง
ต้องการปลูกฝังให้ประชาชนในชาติเกิดความจงรักภักดีต่อทั้งชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์
โดยที่นอกเหนือจากพระพุทธศาสนาที่ทรงยกให้เป็นศาสนาของชาติแล้ว ทรงให้ความหมายของ
ชาติและพระมหากษัตริย์คู่เป็นสิ่งเดียวกัน ดังนั้นเมื่อความหมายของการรักษาเกียรติยศคุณ
ความดีของบรรพบุรุษคือการรักษาและหวังแทนในชาติแล้ว จึงเท่ากับว่าผู้ที่จงรักภักดีต่อ

⁸³ กุลดา เกษบุญชู มีด. (2562). เล่มเดิม. หน้า 252-253.

พระมหากษัตริย์คือผู้ที่รักษาเกียรติยศและคุณความดีของบรรพบุรุษและของตนเองได้ในความหมายเดียวกัน

ความดีความชอบอันเป็นคุณสมบัติประการสำคัญตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อแรกเริ่มสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ได้มีรายละเอียดที่เพิ่มเติมมากขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยการนำความจงรักภักดีต่อชาติหรืออีกนัยหนึ่งคือความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์มาเป็นองค์ประกอบหนึ่งในความดีความชอบที่เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาถึงเกียรติยศที่จะได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่เป็นสัญลักษณ์การันตีความดีความชอบหรือเกียรติยศดังกล่าว จึงต้องทำหน้าที่สำคัญในการบ่งบอกความหมายของคุณความดีที่มีนัยเพิ่มขึ้นมาดังนี้ด้วย

3.1.4 เครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลใหม่: สัญลักษณ์ของผู้ใกล้ชิดและทหารกล้า

การพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตามความดีความชอบที่มีความหมายสัมพันธ์กับความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ดังกล่าว ย่อมต้องมีรายละเอียดในการพิจารณาแตกต่างจากการพิจารณาผู้รับพระราชทานตามเกณฑ์ยศ บรรดาศักดิ์และเงินเดือนตามที่ตั้งไว้สำหรับข้าราชการในระบบส่วนใหญ่ซึ่งพระองค์ทรงวางระบบไว้แล้ว ดังนั้นความดีความชอบที่มีการให้น้ำหนักเรื่องความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์จึงไม่มีเกณฑ์การตัดสินคุณสมบัติใดเหมาะสมไปกว่าการใช้พระบรมราชวินิจฉัยด้วยพระองค์เอง เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่จะพระราชทานจึงต้องเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ถูกกำหนดให้ใช้เกณฑ์ดังกล่าวนี้ในการพิจารณา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลใหม่ขึ้นเป็นการเฉพาะคือ เครื่องราชอิสริยาภรณ์รัตนวราภรณ์ เพื่อสำหรับพระราชทานให้แก่ผู้ที่เข้าเกณฑ์ความดีความชอบใหม่นี้

3.1.4.1 “รัตนวราภรณ์” สัญลักษณ์ของผู้ใกล้ชิด

เครื่องราชอิสริยาภรณ์รัตนวราภรณ์ เป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สถาปนาขึ้นในปีแรกของรัชกาลภายหลังการสถาปนาตราวชิรมาลาเพียงไม่กี่เดือนเท่านั้น ซึ่งจากที่ได้กล่าวถึงไปแล้วในตอนต้นว่าตราวชิรมาลานั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงต้องการให้เป็นตราบำเหน็จความชอบราชการในพระองค์สำหรับพระราชทานแทนเหรียญดุษฎีมาลาซึ่งเป็นเหรียญบำเหน็จในพระองค์รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เครื่องราชอิสริยาภรณ์รัตนวราภรณ์ที่สถาปนาขึ้นในภายหลังนั้นจัดเป็น

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลใหม่ ลักษณะการประดับเช่นเดียวกับการประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลอื่นๆ เช่น ข้างเฝือกหรือมงกุฎสยาม ไม่ใช่ประดับที่อกเสื้อแบบเหรียญราชอิสริยาภรณ์หรือเหรียญที่ระลึก จึงทำให้เห็นได้ว่าเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลนี้สถาปนาขึ้นมาเป็นการเฉพาะสำหรับพระราชทานตามวัตถุประสงค์ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริอย่างชัดเจนไว้ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษาว่า

“...พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระมฤคกุลเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระอนุสรคำนึงถึงความดีความชอบของข้าราชการผู้ที่ได้ทรงพระกรุณาใช้สอยในที่ใกล้ชิดสนิทสนม แลผู้นั้น ๆ ได้ตั้งใจอุทิศสำหรับราชการฉลองพระเดชพระคุณโดยความสวามิภักดิ์ แลซื่อสัตย์สุจริตต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท เป็นที่พอพระราชหฤทัยมาช้านานนั้นว่าสมควรจะมีเครื่องหมายอันเป็นที่เชิดชูเกียรติคุณ ความดีความชอบไว้ให้ปรากฏ...”⁸⁴

จากประกาศจะเห็นได้ถึงคุณสมบัติสำคัญของผู้มีสิทธิที่จะได้รับพระราชทานเครื่องราชฯ ตระกูลนี้คือ ต้องเป็น “...ผู้ที่ได้ทรงพระกรุณาใช้สอยในที่ใกล้ชิดสนิทสนม แลผู้นั้น ๆ ได้ตั้งใจอุทิศสำหรับราชการฉลองพระเดชพระคุณโดยความสวามิภักดิ์...” ซึ่งเป็นคุณสมบัติประการสำคัญตามความหมายใหม่ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระทัยไว้ และนอกจากนี้การพระราชทาน “...ตรารัตนวราภรณ์” จะพระราชทานทั่วไปได้ทุกชั้นบุคคล ตามพระราชประสงค์ “ไม่เกี่ยวข้องยศถาบรรดาศักดิ์...”⁸⁵ ซึ่งการพระราชทานโดยไม่ได้นำยศศักดิ์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยนี้นับเป็นพระราชดำริแรกเริ่มของการสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสามารถสืบทอดเจตนารมย์ไว้ได้อีกประการหนึ่งด้วย

คุณสมบัติที่กล่าวมาข้างต้นของผู้มีสิทธิได้รับพระราชทานเครื่องราชฯ รัตนวราภรณ์เปรียบเสมือนการเพิ่มการกลั่นกรองขึ้นอีกชั้นหนึ่งและการกลั่นกรองนี้เป็นการกรองโดยพระบรมราชวินิจฉัย ดังนั้นย่อมแสดงได้ว่าผู้ที่ได้รับพระราชทานต้องมีความ “สนิทสนม” หรือไว้วางพระราชหฤทัยเป็นอย่างดีโดยตัวอย่างของผู้ที่ได้รับพระราชทานในช่วงแรก เช่น สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ พันธุ์วงศ์วรเดช สมเด็จฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) เจ้าพระยารามราฆพ (ม.ล.เพ็ญ พึ่งบุญ) พระยาวิภาวดีประดิษฐ์ (คอซิมบี๊ ณ ระนอง)

⁸⁴ พระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตรารัตนวราภรณ์. (ร.ศ. 130, 1 สิงหาคม). ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 28: 185-188.

⁸⁵ แหล่งเดิม.

บุคคลเหล่านี้ต่างล้วนมีความเกี่ยวข้องและมีความใกล้ชิดเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในแง่ต่าง ๆ ทั้งเป็นพระญาติสนิทที่ทรงเคารพ นับถือคือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส กรมพระนครสวรรค์วรพินิต หรือเป็น ข้าราชการบริพารเก่าแก่ที่ทรงใช้สอยมานานอย่างเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) และเจ้าพระยารามราฆพ (ม.ล.เฟื้อ พึ่งบุญ) เป็นต้น

การพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์รัตนวราภรณ์ตลอดทั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏว่ามีผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชฯ ตระกูลนี้มีอยู่จำนวนไม่มาก เมื่อเทียบกับตระกูลอื่นอย่างช้างเผือกและมกุฎสยาม ทั้งนี้สาเหตุย่อมต้องเนื่องมาจากพระบรมราชวินิจฉัยเรื่องความดีความชอบดังที่ได้กล่าวมาเป็นสำคัญ จึงทำให้เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตระกูลนี้สร้างความแตกต่างให้แก่ผู้ที่ได้รับพระราชทานว่ามีคุณสมบัติที่โดดเด่นเพิ่มเติมจากผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชฯ ตระกูลอื่นเช่นกัน โดยเฉพาะข้าราชการในระบบที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชฯ ตระกูลช้างเผือกและมกุฎสยามตามเกณฑ์ ซึ่งเป็นข้าราชการส่วนใหญ่ที่ไม่ได้มีความใกล้ชิดกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่แล้ว อีกทั้งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงมองข้าราชการกลุ่มนี้ในเชิงไม่พอพระทัยเช่นกัน ดังนั้นพระราชดำริในการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์แยกตระกูลออกไปต่างหากจึงเป็นแนวคิดที่แสดงออกถึงการแบ่งกลุ่มได้อย่างชัดเจน ดังพระราชดำริที่กล่าวถึงกลุ่มข้าราชการในระบบส่วนใหญ่นี้ที่ปฏิบัติราชการอย่างไม่เต็มที่เนื่องจากขาดสำนึกแห่งคุณงามความดีนั้นคือความกตัญญูรู้คุณหรือความจงรักภักดีต่อเจ้านายที่ชุบเลี้ยงตามที่พระองค์ทรงให้ความสำคัญ ปรากฏอยู่ในพระราชนิพนธ์แสดงคุณานุคุณเรื่องคุณของผู้ปกครอง ความว่า

“...ข้อนี้เป็นข้อบกพร่องอย่างยิ่ง, และเป็นที่น่าเสียใจที่ยังมีอยู่มากในหมู่ ข้าราชการ, จนถึงมีคำกล่าวอยู่ว่า “ทำแต่พอเป็นราชการ,” คือทำงานแต่พอกัน มิให้ถูกถอดเท่านั้น, หาได้ตั้งใจที่จะทำอย่างดีที่สุดที่จะทำได้ทีเดียวไม่, ผู้ที่ทำงาน “แต่พอเป็นราชการ” เช่นนี้ เรียกว่าไม่มีธรรมะกำกับใจ, ไม่นึกถึงบุญคุณของเจ้านายผู้ชุบเลี้ยงตน. การที่ในหลวงท่านให้เงินเดือน, ให้ยศบรรดาศักดิ์, ให้ตรานั้นสำหรับทำไม? สำหรับบำรุงน้ำใจให้ช่วยท่านทำงานให้ดี ที่สุดที่ท่านมีกำลังจะทำได้มิใช่หรือ? บางคนไม่มีความละอายแก่ใจไปพล่ไปนึกเสียว่า “เฮ้ย! ช่างเป็นไร เราจะทำได้ ไม่ทำก็ได้. ถึงท่านจะลงกระป๋องก็ช่าง ท่านเป็นไร, เราต้องไปลงกับท่านด้วยเมื่อไร? ทำงานไปตามบุญตามกรรมก็

แล้วกัน, แล้วตรามันก็มาถึงเข้าเอง; เดี่ยวสัญญาบัตรก็จะวิ่งมาเปนแถวจนหมึกเปนลายไปเท่านั้น!”⁸⁶

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรินี้เพราะทรงต้องการคัดแยกกลุ่มคนผู้จงรักภักดีต่อพระองค์ออกเป็นกลุ่มพิเศษผ่านการพระราชทานสัญญาบัตรที่แตกต่างกัน จึงทำให้เห็นได้ว่าข้าราชการกลุ่มที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชฯ ตระกูลช้างเผือกหรือมงกุฎสยามเพียงอย่างเดียวย่อมแตกต่างจากผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชฯ รัตนวราภรณ์เพิ่มเติมอย่างแน่นอน ซึ่งการทำเช่นนี้เปรียบเสมือนเป็นการส่งเสริม “เกียรติยศ” ของผู้ได้รับพระราชทานให้ปรากฏเป็นพิเศษรวมถึงสร้างความรับรู้เรื่องความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์ต่อบุคคลอื่นอีกด้วย

การใช้เครื่องราชอิสริยาภรณ์เพื่อแบ่งแยกกลุ่มคนรอบพระองค์ออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ นี้ถือเป็นคุณสมบัติสำคัญที่ปรากฏออกมาจากการให้ความหมายเรื่องความดีความชอบที่มีนัยเพิ่มขึ้นกว่าแต่ก่อน จนทำให้ผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลต่างกัน สามารถถูกตีความได้ว่ามีคุณสมบัติที่ต่างกันไปด้วย คุณสมบัติดังกล่าวยังขึ้นอยู่ด้วยความสัมพันธ์ต่อผู้พระราชทานอีกด้วย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเน้นย้ำถึงคุณสมบัติในข้อนี้ของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ผ่านการสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่มีวัตถุประสงค์ในการพระราชทานเป็นการเฉพาะเจาะจงอีกตระกูลหนึ่งในเวลาต่อมานั้นคือ เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี

3.1.4.2 “รามาธิบดี” สัญลักษณ์ทหารกล้า

ใน พ.ศ. 2461 ซึ่งเป็นปีสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่ 1 ที่สยามได้ประกาศสงครามและส่งทหารเข้าร่วมรบกับฝ่ายสัมพันธมิตรตามพระบรมราโชบาย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดีขึ้นอีกตระกูลหนึ่ง ซึ่งเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่มีวัตถุประสงค์สำหรับพระราชทานแก่ข้าราชการทหารเป็นการเฉพาะ ตามพระราชดำริที่ว่า

“...ราชการทหารเป็นกิจพิเศษอย่าง 1 ซึ่งผู้ปฏิบัติราชการอย่างนั้นต้องออกกำลังแรงและปัญญาอย่างอุกฤษฐ์ ทั้งต้องพร้อมอยู่เสมอที่จะสละชีวิตเป็นราชพลีและเพื่อรักษาอิศราภาพบำรุงความรุ่งเรืองแห่งชาติบ้านเมือง สมควรจะมี

⁸⁶ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2510). เล่มเดิม. หน้า 78-79.

เครื่องราชอิสริยาภรณ์สำหรับบำเหน็จความชอบแก่ผู้ทำดีในราชการพแนกนี้
เป็นพิเศษอีกส่วน 1...”⁸⁷

จากแนวพระราชดำริดังกล่าว พระองค์ได้พระราชทานเครื่องราชฯ ตระกูลนี้จนถึง พ.ศ. 2464 ผู้ที่ได้รับพระราชทานเกือบทั้งหมดเป็นข้าราชการทหารที่เคยไปราชการร่วมรบใน สงครามโลกครั้งที่ 1 แทบทั้งสิ้น ส่วนกลุ่มที่ไม่ได้เป็นข้าราชการทหารแต่ได้รับพระราชทานต้องเป็น ผู้ที่ได้อำนวยความสะดวกในราชการทหารอย่างแท้จริง เช่น สมเด็จฯ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดี กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ที่ได้รับพระราชทานชั้นสูงสุดคือเสนาบดี โดยในประกาศได้ บรรยายถึงคุณความดีที่เป็นประโยชน์เนื่องในราชการทหารซึ่งสอดคล้องกับราชการสงครามโลกที่ เกิดขึ้นด้วยว่า “...ได้เอาพระไทยใส่เรื่องการเงิน ให้ได้มีจำหน่ายพอแก่ความต้องการและทันเวลา เสมอ ทรงปฏิบัติการณ์อย่างรวดเร็วสดวกแก่ราชการสงคราม...”⁸⁸ แม้ว่ากรมพระจันทบุรีนฤ นาถจะไม่ได้เสด็จไปร่วมในสงครามก็ตาม หากไม่เช่นนั้นก็จะไม่มีสิทธิได้รับพระราชทานแม้ว่าผู้นั้น จะมีความใกล้ชิดสนิทสนมกระทั่งได้รับพระราชทานเครื่องราชฯ รัตนวราภรณ์ก็ตาม ดังเช่นพระ ยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) ที่ไม่ได้รับราชการทหาร เป็นต้น แสดงให้เห็นว่าพระองค์ ทรงตั้งพระทัยที่จะคัดแยกข้าราชการหรือข้าราชการบริพารออกเป็นกลุ่ม ๆ ได้อย่างชัดเจน

การแยกข้าราชการหรือข้าราชการบริพารออกเป็นกลุ่ม ๆ เช่นนี้ย่อมสร้างความเข้าใจได้ ทั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายที่ได้รับพระราชทานก็เข้าใจได้ว่าทรงสนิทคุ้นเคยด้วย ซึ่งย่อมจะนำความ ซาบซึ้งใจและเพิ่มพูนเกียรติยศให้แก่ผู้ได้รับพระราชทานกลุ่มนี้ แต่ในทางกลับกันผู้ที่ไม่ได้รับ พระราชทานอาจมีความน้อยใจที่ตนไม่ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยดังกล่าว และอาจส่งผลให้ ขุนนาง ข้าราชการรู้สึกแบ่งฝักแบ่งฝ่าย ดังเหตุการณ์กรณีพระยาเทพหัสดิน (ผาด เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ที่เป็นนายทหารที่ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยอย่างมากและได้ไปร่วมในราชการ สงครามในยุโรป แต่ก็ได้รับพระราชทานแต่รัตนวราภรณ์ไม่ได้รับพระราชทานรามาศิขิตี แต่ด้วย ความที่เป็นที่สนิทสนมกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้สร้างความไม่พอใจให้แก่ นายทหารชั้นผู้ใหญ่ในกรมกองจนต้องขอกราบบังคมทูลลาออกจากราชการ แต่พระบาทสมเด็จพระ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาเทพหัสดินไปดำรงตำแหน่ง

⁸⁷ พระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี. (2461, 22 กรกฎาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**, เล่ม 35: 169-182.

⁸⁸ ประกาศพระราชทานถาบันนดรแห่งเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี. (2461, 2 ธันวาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**, เล่ม 35: 2179.

สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครสวรรค์แทน⁸⁹ หรือการที่พระองค์พระราชทานเครื่องราชฯ ตระกูลรามาริบัติให้แก่แม่ทัพชาวต่างประเทศของฝ่ายสัมพันธมิตร และเรียกคืนเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุกตระกูลที่เคยพระราชทานให้แก่ชาวเยอรมันทุกคนที่เข้ามารับราชการในสยามเนื่องจากเป็นชนชาติคู่สงคราม ซึ่งสิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นคุณสมบัติหรือพลังของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่เป็นสัญลักษณ์แสดงความสัมพันธ์ได้อย่างชัดเจน

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ระบบเกียรติยศที่ผูกอยู่กับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถูกแบ่งออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ตามความสัมพันธ์อย่างชัดเจน โดยมีทั้งระบบความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับข้าราชการคือข้าราชการทั่วไปที่รับราชการอยู่ในส่วนต่าง ๆ ซึ่งอาจไม่ได้มีความใกล้ชิดส่วนพระองค์ก็จะได้รับพระราชทานเครื่องราชฯ ตระกูลหนึ่งตามแต่ยศ ตำแหน่งที่ได้ปฏิบัติราชการมา หรืออีกกลุ่มหนึ่งที่มีความเฉพาะเจาะจงเช่น การเป็นข้าราชการบริพารใกล้ชิดไว้วางพระราชหฤทัยหรือเป็นข้าราชการทหารที่ปฏิบัติราชการทหารอย่างโดดเด่นเช่นการไปราชการสงครามโลกก็จะได้รับพระราชทานเครื่องราชฯ อีกตระกูลหนึ่งเป็นการเฉพาะ เพื่อแสดงให้เห็นความแตกต่างในความสัมพันธ์หรือเกียรติที่ได้รับพระราชทานผ่านตัวเครื่องราชอิสริยาภรณ์

3.2 การพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สมัยรัชกาลที่ 7 ถึง พ.ศ. 2475

เมื่อถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์มีพระราชดำริในการดำเนินนโยบายที่สืบเนื่องจากรัชกาลก่อนหน้าเช่นเดียวกัน แต่อย่างไรก็ดีสถานการณ์ด้านเศรษฐกิจของประเทศในรัชสมัยของพระองค์ถือเป็นปัญหาใหญ่ที่ต้องเผชิญ รวมถึงสภาพสังคมที่เร่งเร้าสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญ ได้มีส่วนให้การดำเนินการเกี่ยวกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในรัชสมัยของพระองค์มีความเปลี่ยนแปลงปรากฏให้เห็นเช่นกัน

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระราชโอรสพระองค์เล็กในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ดังนั้นจึงเป็นพระอนุชาร่วมพระชนนีเดียวกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยความที่พระองค์เป็นพระราชโอรสองค์เล็กจึงไม่ได้ทรงคิดว่าจะต้องรับราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดินต่อจากพระเชษฐามาแต่ต้นเนื่องจากพระราชโอรสในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถก่อนหน้านี้พระองค์มีหลายพระองค์ แต่ก็ด้วยสาเหตุต่าง ๆ ทำให้เหล่าพระเชษฐาองค์อื่น ๆ ไม่สามารถครองราชสมบัติต่อจาก

⁸⁹ เทพ บุญตานนท์. (2559). การเมืองในการทหารไทย. หน้า 219-222.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ แต่การเสด็จขึ้นครองราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่อาจจะไม่ได้ทรงเตรียมพระทัยไว้อีก่อน ประกอบกับสถานการณ์ของบ้านเมืองที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 และกระแสแห่งการต้องการความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เข้มข้น ทำให้การดำเนินการบริหารราชการด้านต่าง ๆ ของประเทศในรัชสมัยของพระองค์มีการสืบทอดสิ่งที่มีอยู่เดิมและผสมผสานกับการปรับปรุงเพิ่มเติมเพื่อเตรียมความพร้อมสู่การเปลี่ยนแปลงที่พระองค์ทรงทราบว่ากำลังจะเกิดขึ้น ซึ่งการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ก็เป็นสิ่งหนึ่งที่มีทั้งการสืบทอดธรรมเนียมปฏิบัติเดิมและการปรับปรุงรายละเอียดเพื่อให้เกิดความเหมาะสม

3.2.1 การสืบทอดแนวปฏิบัติเดิมของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงได้รับการศึกษาจากประเทศอังกฤษ เช่นเดียวกับพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหลายพระองค์ และน่าจะทรงมีแนวพระราชดำริที่มีความทันสมัยจากทั้งประสบการณ์และการถ่ายทอด แต่อย่างไรก็ดี พระองค์ยังคงสืบทอดการปฏิบัติที่มีมาตั้งแต่สมัยก่อนเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่เห็นได้ชัดตั้งแต่ต้นรัชกาล คือ การพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตามแนวพระราชดำริเดิม ตั้งแต่ต้นรัชกาล ดังเช่นการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์รัตนวราภรณ์ และเหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ 6 แก่สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ซึ่งเป็นพระราชธิดาพระองค์เดียวในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลที่สถาปนาในรัชกาลก่อนในรัชกาลปัจจุบันนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เคยทรงปฏิเสธที่จะปฏิบัติเช่นนั้น มาแล้วจากกรณีการสถาปนาตราวชิรมาลาขึ้นเพื่อพระราชทานแทนเหรียญดุษฎีมาลาซึ่งเป็นเหรียญในรัชกาลที่ 5 ซึ่งย่อมแสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกที่จะปฏิบัติตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องราชอิสริยาภรณ์กับการจัดกลุ่มบุคคล พระองค์จึงเลือกที่จะพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลสำคัญที่สถาปนาโดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อพระราชทานแก่พระราชธิดาพระองค์เดียวของพระองค์แม้จะสิ้นรัชกาลไปแล้วก็ตาม สิ่งนี้ยิ่งตอกย้ำถึงแนวคิดของความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องราชอิสริยาภรณ์กับผู้พระราชทานได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ยังได้ทรงปฏิบัติตามสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเคยปฏิบัติมาแล้วในอดีต ที่สำคัญคือการถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์เป็นพุทธรูปแก่พระพุทธรูป

สำคัญใน พ.ศ. 2469 ซึ่งเป็นปีแรกของการครองราชสมบัติเช่นกัน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินตรวจเยี่ยมมณฑลฝ่ายเหนือ ในระหว่างเส้นทางได้เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองพิษณุโลก โดยทรงเปลื้องเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นโบราณมงคล นพรัตน์ราชวราภรณ์ ถวายพระพุทธชินราชเป็นพุทธบูชา ตามบันทึกว่า

“...วันที่ 7 เวลา 10.00 นาฬิกา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินี เสด็จไปประทับในวิหารพระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พระสงฆ์ซึ่งชุมนุมเฝ้ารับเสด็จอยู่ในวิหาร 32 รูป มีพระมงคลเทพมุนี เจ้าคณะมณฑลเป็นประธานถวายชัยมงคลคาถา ทรงเปลื้องเครื่องราชอิสริยาภรณ์ นพรัตน์ราชวราภรณ์อันเป็นโบราณมงคลถวาย ทรงคล้องที่นิ้วพระหัตถ์ พระพุทธชินราช สมเด็จพระบรมราชินีถวายผ้าทรงสะพักครอบครองทอง ภูษามาลารับจากพระราชหัตถ์เชิญไปถวาย...”⁹⁰

การที่ทรงเปลื้องเครื่องราชอิสริยาภรณ์ออกจากพระองค์เพื่อถวายแด่พระพุทธรูปสำคัญ เป็นสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเคยปฏิบัติมาแล้ว เมื่อครั้งทรงโปรดเกล้าฯ ให้จำลองพระพุทธชินราชมาประดิษฐาน ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ในครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเปลื้องเครื่องราชอิสริยาภรณ์ออกจากพระองค์ เพื่อถวายแก่พระพุทธชินราชเช่นเดียวกัน ซึ่งการกระทำของพระองค์ในครั้งนั้นถือเป็นทั้งสัญลักษณ์ของการเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก และเป็นการประชาสัมพันธ์หรือสร้างความรับรู้เกี่ยวกับคุณค่าของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่เป็นสิ่งใหม่ในสังคมไทยของพระองค์ได้อย่างชัดเจนและประสบความสำเร็จ ดังนั้นการที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้ปฏิบัติเช่นเดียวกันนี้ นอกจากจะเป็นการปฏิบัติตามธรรมเนียมที่พระราชบิดาได้ทรงเคยปฏิบัติมาแล้ว ยังยิ่งเป็นการเน้นย้ำถึงสถานะของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ที่สัมพันธ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์ที่สืบเนื่องมาได้อย่างอย่างชัดเจน

⁹⁰ กรมศิลปากร. (2560). จดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมมณฑลฝ่ายเหนือพระพุทธรูป 2469.

3.2.2 การปรับปรุงระเบียบเครื่องราชอิสริยาภรณ์เพิ่มเติมในรัชกาล พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

การปฏิบัติตามแนวทางที่เคยปฏิบัติมาในอดีตของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีส่วนให้ความรู้เกี่ยวกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในฐานะสัญลักษณ์ที่มีความสัมพันธ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์ได้มีพลังส่งต่อผ่านมาจนถึงในสมัยหลัง แต่นอกจากจะทรงถือปฏิบัติตามธรรมเนียมเดิมแล้วพระองค์ยังทรงปรับปรุงเพิ่มเติมระเบียบต่าง ๆ ที่เกี่ยวเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เพื่อให้มีความเหมาะสมกับสภาพสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงเช่นกัน

ประการแรก โปรดเกล้าฯ ให้อธิบดีกรมตราหรือกันและให้กระทรวงมหรธรรวาระเบียบกฎเกณฑ์ในการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในแต่ละชั้นใหม่ โดยมีพระราชดำริว่าจะได้เป็นหลักที่ถูกต้องชัดเจนในต่อไปภายหน้า ซึ่งหลักเกณฑ์ที่ได้รับการเสนอขึ้นมามีความละเอียดมากขึ้นกว่าเกณฑ์การเทียบยศ บรรดาศักดิ์ และเงินเดือนในการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ รวมถึงประกาศการเทียบยศข้าราชการฝ่ายพลเรือนกับฝ่ายทหารในสมัยรัชกาลที่ 6 มาก เนื่องจากได้มีการจำลองกำหนดชั้นสมมติขึ้นมาก่อนโดยแบ่งออกเป็นจำนวน 9 ชั้น และถึงนำช่วงเงินเดือน และตำแหน่งทั้งฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหารเข้าไปจัดเรียงตามชั้นสมมตินั้นแล้วจึงกำหนดว่าแต่ละชั้นสมมติสามารถขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลใด ชั้นใดได้ เช่น ชั้นสมมติชั้นที่ 1 ช่วงเงินเดือนระหว่าง 2,000 – 2,800 เทียบได้ตำแหน่ง นายพลเอก และช่วงเงินเดือน 2,000 – 4,000 เทียบได้ตำแหน่งเสนาบดี หรือชั้นสมมติที่ 4 เงินเดือน 500 เทียบได้ตำแหน่ง ผู้ว่าราชการจังหวัดชั้น 2 เงินเดือน 500 – 600 เทียบได้ตำแหน่งนายพันเอก, ผู้พิพากษาชั้น 3 และอัยการชั้น 3 เงินเดือน 600 เทียบได้ตำแหน่ง ผู้ว่าราชการจังหวัดชั้น 1 และอัยการชั้น 2 และเงินเดือน 600 -700 เทียบได้ตำแหน่งเจ้ากรมชั้น 1 และผู้พิพากษาชั้น 2 เป็นต้น และเมื่อเทียบเงินเดือนและตำแหน่งกับชั้นสมมติแล้ว จึงนำไปเทียบกับบรรดาศักดิ์และเกณฑ์การขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่แบ่งตามชั้นสมมติเช่นกัน ดังตัวอย่างชั้นสมมติที่ 1 ขอบรรดาศักดิ์ได้ถึงพระยาหรือเจ้าพระยา และขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ได้โดยแบ่งเป็นตามปกติและแบบพิเศษ ตามปกติสามารถขอ ปฐมจุลจอมเกล้า, ประถมาภรณ์ช้างเผือก และประถมาภรณ์มงกุฎสยาม ถ้าขอแบบพิเศษสามารถขอมหาปรมาภรณ์ช้างเผือกหรือมหาวชิรมงกุฎได้ ส่วนชั้นสมมติที่ 4 สามารถขอบรรดาศักดิ์ได้ถึงพระยา และขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตามปกติได้ ตริตรวามรณช้างเผือกและตริตรวามรณมงกุฎสยาม ขอเป็นพิเศษได้ถึงตติยจุลจอมเกล้าพิเศษและทวิติ

ยาภรณ์มงกุฎสยาม เป็นต้น⁹¹ ดังนั้นจึงเป็นเหตุให้มีการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทั้งตระกูลช้างเผือกและมงกุฎสยามแก่ข้าราชการที่เข้าเกณฑ์ตามที่ปฏิบัติมาตั้งแต่รัชกาลก่อนอยู่เช่นเดิม เพียงแต่มีการกำหนดรายละเอียดที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยปรากฏว่ามีการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทั้งสองตระกูลนี้อยู่เป็นประจำเกือบทุกเดือน

ประการต่อมา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้กระทรวงการต่างประเทศมีหนังสือแจ้งสอบถามไปยังประเทศต่าง ๆ ทั้งฝั่งยุโรปและเอเชีย เรื่องรูปแบบของเครื่องราชอิสริยาภรณ์สตรีว่าในแต่ละประเทศมีการให้หรือพระราชทานแก่สตรีหรือไม่และหากมีรูปแบบของเครื่องราชอิสริยาภรณ์นั้นมีรูปแบบเป็นลักษณะใด และวิธีการประดับของสตรีประดับเช่นไร โดยประเทศที่ได้สอบถามไปเช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน และญี่ปุ่น ได้มีการตอบกลับมาและให้ข้อมูลประกอบเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว⁹² แสดงให้เห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริในเรื่องนี้ที่ค่อนข้างทันต่อเหตุการณ์เนื่องจากพระองค์อาจทรงคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่กำลังจะเกิดขึ้นประกอบกับระบบราชการที่ได้มีการจัดระเบียบชัดเจนขึ้นกว่าแต่ก่อนโดยมีการออกพระราชบัญญัติข้าราชการพลเรือนขึ้นในรัชสมัยของพระองค์เป็นครั้งแรก จึงทำให้ทรงคำนึงถึงเรื่องดังกล่าวเพราะในสมัยก่อนสตรีผู้ที่มีสิทธิได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไม่ว่าตระกูลใดถูกสงวนไว้เพียงพระราชวงศ์และภรรยาของขุนนางชั้นสูงเท่านั้น แต่การที่มีพระราชดำริให้สืบหารูปแบบของเครื่องราชอิสริยาภรณ์สำหรับพระราชทานแก่สตรีในประเทศอื่น ๆ ย่อมแสดงว่าพระองค์ทรงคำนึงถึงสตรีสามัญที่อยู่ในระบบราชการซึ่งตามหลักแล้วควรจะมีสิทธิจะได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์เช่นเดียวกันกับข้าราชการชาย

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดถึงการดำรงรักษาแบบแผนในการพระราชทานและการเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมรายละเอียดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว การดำเนินการดังกล่าวทำให้เครื่องราชอิสริยาภรณ์สามารถดำรงคุณค่าและความหมายในการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์ได้อย่างชัดเจน และสร้างความเข้าใจเช่นนี้สืบต่อไปจนถึงสมัยหลังสมบูรณาญาสิทธิราชย์

⁹¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาการ รัชกาลที่ 7 รล.16/1 เรื่องระเบียบการขอพระราชทาน ยศ, บรรดาศักดิ์, เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ในรัชกาลที่ 7 (25 กุมภาพันธ์ 2454-8 สิงหาคม 2473).

⁹² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ กต.3/35 เรื่องทรงพระราชดำริจะให้สตรีได้รับตรามงกุฎสยาม (11-13 กันยายน 2466).

3.3 สรุป

การจัดการเรื่องเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงสร้างความหมายของคุณงามความดีให้มีรายละเอียดของหน้าที่ในการจงรักภักดีต่อสถาบันหลักของชาติในแนวทางชาตินิยมทางการของพระองค์เพิ่มขึ้นมาได้แก่ การจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งพระองค์ให้ความสำคัญต่อหน้าที่ในการบำรุงรักษาชาติของประชาชนทุกคน ด้วยถือว่าชาติเป็นสิ่งที่เหล่าบรรพบุรุษก่อร่างและรักษาเป็นมรดกสืบทอดต่อมาในขณะเดียวกันพระองค์ก็ทรงให้ความหมายสถานะพระมหากษัตริย์ว่าเป็นสิ่งเดียวต่อชาติ ดังนั้นบุคคลผู้มีความดีจึงหมายถึงบุคคลผู้มีความจงรักภักดีต่อชาติหรือต่อพระมหากษัตริย์นั่นเอง ซึ่งคุณงามความดีนี้เป็นเกณฑ์สำคัญในการพิจารณาพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เกณฑ์การพิจารณานี้จึงเป็นเกณฑ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างผู้รับกับพระมหากษัตริย์ที่เป็นผู้พระราชทานด้วย เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่สถาปนาขึ้นใหม่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการกำหนดคุณลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันในแต่ละตระกูล ทำให้เข้าใจได้ว่าเครื่องราชอิสริยาภรณ์แต่ละตระกูลมีคุณสมบัติที่สามารถแสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้รับกับพระมหากษัตริย์ได้แตกต่างกันตามวัตถุประสงค์ของการพระราชทาน ในทางหนึ่ง เป็นการสร้างความรู้สึกพิเศษและความจงรักภักดีให้แก่บุคคลผู้ได้รับพระราชทาน แต่ในทางกลับกัน การแบ่งแยกเครื่องราชอิสริยาภรณ์และผู้ที่ได้รับพระราชทานย่อมทำให้ผู้ที่ไม่ได้รับพระราชทานเกิดความรู้สึกอิจฉาบางอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น น้อยเนื้อต่ำใจหรือรู้สึกไม่เป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ ตามมาด้วยความรู้สึกห่างเหินและไม่จงรักภักดีมากเท่าที่ควร

ความรู้เรื่องคุณสมบัติข้อนี้ของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ยังได้รับการเน้นย้ำเมื่อถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งถึงแม้ว่าพระองค์จะไม่ได้ทรงเปลี่ยนแปลงสิ่งใดเกี่ยวกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์มากนัก แต่การดำเนินการในรัชสมัยของพระองค์ทั้งการสืบทอดแนวปฏิบัติเดิมที่เคยทำมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงดำเนินการปรับปรุงระเบียบที่เกี่ยวข้องให้เกิดความเหมาะสมกับกาลสมัย ได้สร้างความรู้เรื่องคุณสมบัติในการเป็นสัญลักษณ์แสดงความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์อย่างชัดเจน จนเป็นภาพจำต่อเนื่องเรื่อยมาจนกระทั่งในสมัยหลังสมบูรณาญาสิทธิราชย์

บทที่ 4

เครื่องราชอิสริยาภรณ์กับระบบเกียรตินิยมในระบอบใหม่ (พ.ศ. 2475 - 2484)

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศเป็นระบอบประชาธิปไตย โดยมีคณะราษฎรเป็นแกนนำในการเปลี่ยนแปลงวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ทำให้อำนาจในการปกครองประเทศที่แต่เดิมเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ได้กลายเป็นของประชาชนตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวและฉบับต่อ ๆ มาอันเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ สถานะของพระมหากษัตริย์ภายใต้ระบอบการปกครองแบบใหม่นี้ ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงหลายประการในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์โดยตรง ซึ่งรวมถึงเรื่องเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่มีจุดเริ่มต้นมาจากพระราชดำริด้วย

ในบทนี้ จะกล่าวถึงสถานะของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ภายหลังระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีความเปลี่ยนแปลงเช่นไรจนถึง พ.ศ. 2484 ซึ่งเป็นปีที่มีการออกพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์ใหม่เกือบทุกตระกูลยกเว้นเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี โดยการออกพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์ใหม่นี้ดังกล่าวถือเป็นพระราชบัญญัติแรกที่เกี่ยวข้องกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ประกาศใช้ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งจะทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงในแนวคิดหรือการใช้งานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในสมัยต้นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขได้

4.1 สถานะของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ภายหลัง 24 มิถุนายน 2475

4.1.1 การเปลี่ยนแปลงของพระราชอำนาจภายใต้ระบอบใหม่กับสิทธิธรรมของเครื่องราชอิสริยาภรณ์

หลังจากคณะราษฎรทำการปฏิวัติและสถาปนากการปกครองระบอบประชาธิปไตยขึ้นบริหารประเทศในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 โดยมีคณะรัฐมนตรีหรือที่ในช่วงแรกเรียกว่า คณะกรรมการราษฎรทำหน้าที่ในการบริหารจัดการประเทศแทน การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อทั้งพระราชอำนาจที่มีอยู่เดิมและภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ภายใต้การปกครองระบอบใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยผลกระทบทั้ง 2 เรื่องนี้แสดงออกอย่างชัดเจนผ่านปฏิริยาของ

คณะราษฎรในวันที่ปฏิวัติ ที่เห็นได้อย่างเด่นชัดที่สุดคือการออกประกาศที่มีข้อความรุนแรงวิจารณ์การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1 ดังความว่า

“...เมื่อกษัตริย์องค์นี้ได้ครองราชสมบัติสืบต่อจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอในชั้นต้น ราษฎรบางคนได้หวังกันว่ากษัตริย์องค์ใหม่นี้จะปกครองราษฎรให้ร่มเย็น แต่การนั้นก็หาได้เป็นไปตามที่คิดหวังกันไม่ กษัตริย์คงทรงอำนาจอยู่เหนือกฎหมายเดิม ทรงแต่งตั้งญาติวงศ์และคนสอพลอไร้คุณความรู้ให้ดำรงตำแหน่งที่สำคัญ ๆ ไม่ทรงฟังเสียงราษฎร ปลอมให้ข้าราชการใช้อำนาจหน้าที่ในทางทุจริต มีการรับสินบนในการก่อสร้างและการซื้อของใช้ในราชการ หากำไรในการเปลี่ยนเงิน ผลาญเงินของประเทศ ยกพวกเจ้าขึ้นให้สิทธิพิเศษมากกว่าราษฎร กดขี่ข่มเหงราษฎร ปกครองโดยขาดหลักวิชา ปลอมให้บ้านเมืองเป็นไปตามยถากรรม...ราษฎรทั้งหลายพึงรู้เถิดว่า ประเทศเรานี้เป็นของราษฎร ไม่ใช่ของกษัตริย์ตามที่เขาหลอกลวง บรรพบุรุษของราษฎรเป็นผู้ช่วยกันกู้ให้ประเทศเป็นอิสระภาพพ้นมือจากข้าศึก พวกเจ้ามีแต่ขุมมือเปิบและกวาดทรัพย์สมบัติเข้าไว้ตั้งหลายร้อยล้าน เงินเหล่านี้เอามาจากไหน? ก็เอามาจากราษฎรเพราะวิธีทำนาบนหลังคนนั่นเอง...”⁹³

การแสดงเจตนารมณ์ดังกล่าวข้างต้นเป็นเสมือนการแสดงความชอบธรรมของคณะผู้ก่อการและทำให้คณะราษฎรเข้าควบคุมทุกสิ่งที่เคยเป็นพระราชอำนาจอยู่แต่เดิม กล่าวคือ การที่คณะราษฎรได้กราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ได้หมายความว่าต่อนั้นไปการกระทำใด ๆ ของพระองค์จะต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภาก่อน และหากไม่ทรงยินยอมในสถานะนี้ คณะราษฎรจะทำการเชิญให้บุคคลอื่นขึ้นเป็นประมุขแทน นอกจากนี้คณะราษฎรยังยกเลิกองคมนตรีสภาและอภิรัฐมนตรีสภาซึ่งเป็นสภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์พระมหากษัตริย์ที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งขึ้นเมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ รวมถึงการยุบกรม

⁹³ สถาบันปรีดี พนมยงค์. ประกาศคณะราษฎร ฉบับที่ 1. (ออนไลน์)

ราชเลขาธิการที่มีหน้าที่ในการบริหารราชกิจส่วนพระองค์ และได้ตั้งกรมเลขาธิการของ คณะกรรมการราษฎรขึ้นแทน⁹⁴ การกระทำดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการเข้าควบคุมอำนาจทางการ บริหารปกครองประเทศของคณะราษฎร ทำให้สถานะพระมหากษัตริย์ไม่ได้มีอำนาจเด็ดขาดอีก ต่อไปซึ่งไม่เพียงแต่อำนาจในการบริหารแต่เพียงเท่านั้น การควบคุมดังกล่าวยังส่งผลกระทบ ต่อพระราชอำนาจในทางอื่นอย่างเช่นพระราชอำนาจในการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ของพระมหากษัตริย์ด้วยเช่นเดียวกัน

พระราชอำนาจในการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์เป็นพระราชอำนาจของ พระมหากษัตริย์ตามพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุกตระกูลที่ได้ตราไว้ก่อนหน้า ระบุว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประธานของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุกตระกูล และทรงมีพระราชอำนาจ สิทธิขาดที่จะพระราชทานหรือเรียกคืนต่อผู้ใดก็ได้ ซึ่งวัตถุประสงค์ในการพระราชทานและ คุณสมบัติของผู้ที่สมควรได้รับพระราชทานได้มีการระบุไว้ชัดเจนและมีการเปลี่ยนแปลงเรื่อยมา เป็นลำดับนับตั้งแต่มีการตราพระราชบัญญัติในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งโดยมากแล้วการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จะเป็นไปตามพระบรมราชวินิจฉัย แม้ว่า ในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมาเครื่องราชอิสริยาภรณ์บางตระกูลจะมีการกำหนดเกณฑ์ในการ ขอพระราชทานไว้ก็ตาม ซึ่งจากในบทที่ 2 และบทที่ 3 ที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่าวัตถุประสงค์ในการ สถาปนาและพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในแต่ละรัชกาลมีความแตกต่างกันไปตามแต่พระ ราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างระบบเกียรติยศในความหมายใหม่ขึ้น หรือ การให้คุณค่าของความดีความชอบที่แตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลา แต่สิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งที่สืบทอด ต่อมาจนถึงในสมัยหลังสมบูรณาญาสิทธิราชย์คือ ความรับรู้เรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง เครื่องราชอิสริยาภรณ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังนั้น การพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จึง เป็นเสมือนการแสดงพระราชอำนาจและความสัมพันธ์โดยตรงของพระมหากษัตริย์กับผู้รับ พระราชทาน

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตอบรับคณะราษฎรโดยทรงยอมรับต่อ สถานะใหม่ในการเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญนั้น แม้คณะกรรมการราษฎรหรือ

⁹⁴ แกมสุข นุ่มนนท์. (2534, กันยายน). คณะกรรมการราษฎร: อำนาจเบ็ดเสร็จหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475. *ศิลปวัฒนธรรม*, 12 (11): 194-195.

คณะรัฐมนตรีจะยังไม่มีท่าทีใด ๆ เกี่ยวกับเรื่องเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในช่วงแรกเนื่องจากภารกิจที่ต้องจัดการกับเรื่องการบริหารปกครองประเทศ การพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ยังคงอยู่ในพระราชอำนาจดั้งเดิม แต่ก็ยังเป็นพระราชอำนาจที่ถูกจำกัดแล้วโดยรัฐบาลใหม่ ดังนั้นในช่วงแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครองจึงไม่ปรากฏว่ามีการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์เลยเป็นระยะเวลากว่าครึ่งปีนับตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2475 จนเริ่มมีการพระราชทานขึ้นอีกครั้งในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นระยะเวลากว่า 6-7 เดือน ที่หยุดเว้นไป และภายหลังจากมีการกลับมาเริ่มพระราชทานอีกครั้ง ปรากฏว่าความถี่ในการพระราชทานลดลงไปมากเหลือเพียงเดือนละครั้งหรือสองครั้ง และเว้นห่างกันหลายเดือนกว่าจะมีการพระราชทานแต่ละครั้ง ซึ่งแตกต่างอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีการพระราชทานติดต่อกันเป็นประจำทุกเดือน และในบางเดือนมีการพระราชทานจำนวนหลายครั้งตั้งแต่ช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 เรื่อยมาจนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 7 ช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง สิ่งนี้ย่อมแสดงให้เห็นได้ชัดเจนว่าสถานะของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ยังคงมีความสัมพันธ์อย่างชัดเจนกับองค์พระมหากษัตริย์อยู่ดังเดิม แต่สถานะของพระมหากษัตริย์ที่เปลี่ยนแปลงไปประกอบกับสถานการณ์ทางการเมืองในยุคแรกของระบอบใหม่ ทำให้การพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์กลายเป็นเรื่องที่สำคัญน้อยลงหรืออาจถูกทำให้สำคัญน้อยลงจนไม่ได้พระราชทานเป็นประจำทุกเดือนเหมือนแต่ก่อน

ภาพลักษณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องราชอิสริยาภรณ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์มีความเกี่ยวข้องกันอย่างแนบแน่นด้วยเป็นสิ่งที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้ริเริ่มสถาปนาขึ้น แต่การสร้างความรู้ในสังคมเกี่ยวกับเรื่องนี้มีความสำคัญมากเช่นเดียวกันดังได้แสดงให้เห็นถึงกระบวนการสร้างความรับรู้ดังกล่าวต่อสังคมไว้ในบทก่อนหน้านี้แล้ว กระบวนการดังกล่าวทำให้ความรู้ที่ว่านี้สืบทอดต่อมาในสังคม แม้แต่ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่แม้คณะรัฐบาลจะจำกัดพระราชอำนาจในด้านต่าง ๆ รวมถึงพระราชอำนาจในการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ แต่การดำเนินการดังกล่าวกลับยิ่งเป็นการเน้นย้ำและสืบทอดความรู้เรื่องนี้ต่อสังคมภายใต้ระบอบใหม่ให้คงอยู่ต่อไป

เหตุการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจนเกี่ยวกับการที่รัฐบาลจำกัดพระราชอำนาจในการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์แต่กลับยิ่งทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ชัดเจน คือ กรณีพบว่ามีหนังสือจากสถานทูตสยาม ณ กรุงปารีส กราบทูลเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศเพื่อให้

ทูตเดือนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เรื่องจะทรงสนับสนุนในการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์แก่นายเรือเอก Jose Cabral หัวหน้าสถานีอากาศยานมาเก๊า ที่เป็นกัปตันขับเครื่องบินให้กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธินไปเมืองฮ่องกง ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2475 แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองขึ้นในเดือนถัดมา จึงได้มีหนังสือตอบจากกระทรวงการต่างประเทศที่ ง. 111/5292 ลงวันที่ 1 กรกฎาคม 2475 ว่าให้งดไปก่อน ดังนี้

“...ไปบอกที่ 674/75 ลงวันที่ 31 พฤษภาคมศกนี้ รายงานว่าการที่ท่านได้ไปยื่นพระราชสาส์นณกรุงลิสบอน กงสุลเยเนรอลสยามประจำกรุงนั้นได้ชี้แจงแก่ท่านว่า นายเรือเอก Jose Cabral เมื่อเป็นหัวหน้าสถานีอากาศยานอยู่ที่เมืองมาเก๊า ได้เป็นผู้ขับเรือบินทะเลนำเสด็จพระเจ้าฟิยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธินไปเมืองฮ่องกง และพระองค์ท่านทรงรับรองจะสนับสนุนขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ให้แก่เขานั้น ได้รับทราบแล้ว สำหรับความรู้ของท่าน ขอทูลให้ทรงทราบไว้ว่า พระเจ้าฟิยาเธอฯ ได้เสด็จออกจากตำแหน่งเสนาบดีแล้ว และเนื่องจากที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ดังได้โทรเลขมาให้ทราบแล้วนั้น จึงเห็นควรให้ระงับเรื่องนี้...”⁹⁵

จากหนังสือตอนนี้ เห็นได้ชัดว่าพระราชอำนาจในการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์นั้นได้ถูกจำกัดไว้ตามสถานะพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ซึ่งการดำเนินการใด ๆ จำต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาลก่อน แต่เรื่องนี้กลับยังสะท้อนได้อย่างชัดเจนถึงสิ่งที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น คือ แม้จะอยู่ในช่วงแห่งการเปลี่ยนแปลงของอำนาจ แต่สถานะและภาพลักษณ์ของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ยังคงถูกผูกติดอยู่กับองค์พระมหากษัตริย์อย่างชัดเจน แต่ความเป็นระบอบใหม่หรือสถานะของพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญถูกตอกย้ำอีกครั้งเมื่อมีการเห็นชอบของรัฐสภาในการออกพระบรมราชโองการสถาปนาเหรียญพิทักษ์รัฐธรรมนูญในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2476 หลังเหตุการณ์กบฏบวรเดช

⁹⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ กต.3/38 หนังสือกระทรวงการต่างประเทศ ที่ ง. 111/5292 เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ทูล อัครราชทูต ณ กรุงปารีส ลงวันที่ 1 กรกฎาคม 2475.

4.1.2 ระเบียบใหม่กับเครื่องเกียรติยศแบบใหม่

เหตุการณ์ทางการเมืองหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2475 หลายเหตุการณ์ของคณะราษฎรได้สร้างความไม่พอใจแก่กลุ่มคนบางกลุ่มที่ไม่เห็นพ้องด้วย นอกเหนือจากการเข้ายึดอำนาจในการปกครองที่ทำให้เกิดความไม่พอใจของกลุ่มอำนาจเดิมอย่างแน่อนแล้ว ข้อโต้แย้งเรื่องเค้าโครงเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรม รวมถึงประเด็นเรื่องพระเกียรติยศและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ได้เป็นชนวนเหตุสำคัญในการก่อให้เกิดเหตุการณ์รุนแรงในการต่อต้านฝ่ายคณะราษฎรที่สำคัญคือ เหตุการณ์กบฏบวรเดชที่เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2476⁹⁶ ซึ่งพระองค์เจ้าบวรเดชเป็นผู้นำในการนำเหล่าทหารที่ยึดมั่นในระบบเดิมนำกำลังเข้าต่อต้านกับรัฐบาลคณะราษฎรในขณะนั้น ซึ่งเหตุการณ์ได้รุนแรงและบานปลายไปจนถึงเกิดการต่อสู้กันของทั้งสองฝ่ายจนมีการเสียเลือดเนื้อ แต่ในที่สุดผลของเหตุการณ์คือ ฝ่ายรัฐบาลสามารถปราบปรามฝ่ายกบฏได้ เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ฝ่ายรัฐบาลเกิดความกังวลและมีความสงสัยว่ามีความเกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยเนื่องจากแกนนำเป็นพระราชวงศ์ โดยภายหลังจากที่จัดการกับสถานการณ์ได้ รัฐบาลได้เห็นชอบให้ออกพระราชบัญญัติเหรียญพิทักษ์รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2476 เพื่อสำหรับพระราชทานแก่ผู้ที่ได้ช่วยเหลือและมีความดีความชอบในการปราบปรามกบฏบวรเดช โดยข้อความในพระราชบัญญัติได้ระบุชัดเจนถึงการที่รัฐบาลมีการให้คำปรึกษาและเห็นชอบแล้ว พระราชบัญญัตินี้จึงสามารถออกประกาศใช้ได้ ความว่า

“...พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า โดยที่สภาผู้แทนราษฎรถวายคำปรึกษาว่า ในการปราบกบฏซึ่งได้เกิดขึ้นในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476 นี้ ผู้ปฏิบัติราชการทั้งทางทหารและพลเรือนต่างต้องออกกำลังแรง และปฏิบัติงานอย่างอุตสาหกิจ พร้อมอยู่เสมอที่จะสละชีพเพื่อพิทักษ์รักษารัฐธรรมนูญ และบำรุงความรุ่งเรืองแห่งชาติบ้านเมือง สมควรจะมีเหรียญสำหรับบำเหน็จความชอบ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้ โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร...มาตรา 4 ผู้ที่สมควรจะได้รับ

⁹⁶ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2566). ประวัติศาสตร์การเมืองไทยสยาม พ.ศ. 2475 – 2500. หน้า 132.

พระราชทานเหรียญนี้ คือผู้ที่ช่วยเหลือราชการในการปราบกบฏ ซึ่ง
คณะรัฐมนตรีได้ลงมติเห็นสมควรได้รับพระราชทาน...”⁹⁷

จากข้อความตามพระราชบัญญัติข้างต้นจะเห็นว่า แม้รัฐบาลจะเป็นผู้ถวายคำแนะนำ และเห็นชอบให้ประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวได้ แต่ประกาศที่ออกมานั้นเป็นพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ย่อมแสดงให้เห็นคนทั่วไปเข้าใจได้ว่ากบฏที่เกิดขึ้น นอกจากจะเป็นฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาลแล้วยังเป็นฝ่ายตรงข้ามกับพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นสัญลักษณ์แห่งระบอบเก่าที่ขณะนั้นทรงยอมรับที่จะอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญของระบอบใหม่แล้ว การคิดร้ายต่อระบอบการปกครองใหม่จึงถือว่าเป็นความผิดร้ายแรงและไม่สมควรกระทำ โดยการยกย่องเชิดชูผู้ที่ปกป้องรักษาผ่านการชื่นชมโดยใช้สัญลักษณ์ที่สถาปนาโดยตัวแทนสูงสุดของระบอบเก่า

ดังนั้นการสถาปนาเหรียญพิทักษ์รัฐธรรมนูญที่ประกาศเป็นพระบรมราชโองการ ซึ่งเป็นพระราชอำนาจเสมือนการสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์หรือเหรียญตราต่าง ๆ ตามธรรมเนียมปฏิบัติเดิม เพียงแต่ครั้งนี้มีการเพิ่มข้อความ “โดยที่สภาผู้แทนราษฎรถวายคำปรึกษา” และ “ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้ โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร” ดังที่ปรากฏ สิ่งนี้ได้สะท้อนภาพสำคัญสองประการ คือ ประการแรกเกี่ยวกับพระราชอำนาจของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว การที่ทรงอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญนั้นถูกจำกัดให้ต้องได้รับความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎรก่อนจึงจะสามารถประกาศใช้ได้ แต่อีกประการหนึ่งที่สำคัญคือ การที่คณะราษฎรต้องการยึดโยงฐานอำนาจเดิมคือสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ยังคงผูกพันกับความรับรู้ของคนในสังคมอยู่เพื่อที่คณะราษฎรจะใช้สำหรับสร้างคุณค่าและความชอบธรรมแก่ตัวแทนระบอบใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นมาคือ รัฐธรรมนูญ ให้เป็นที่รับรู้และเข้าใจถึงคุณค่าของคนในสังคมผ่านการยึดโยงดังกล่าว เพราะแม้คณะราษฎรจะยึดอำนาจเดิมไว้ได้หมดแต่ก็ยังไม่อาจดำเนินการสิ่งใดภายใต้ชื่อของตนเองได้ทั้งหมดโดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ เพราะอาจทำให้เกิดการต่อต้านดังที่ได้เคยเกิดขึ้นแล้ว เนื่องจากความสัมพันธ์ของสังคมไทยกับระบอบการ

⁹⁷ พระราชบัญญัติเหรียญพิทักษ์รัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2476. (2476, 9 ธันวาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 50: 806-808.

ปกครองเดิมนั้นมีมาอย่างยาวนาน การดำเนินการเปลี่ยนแปลงในทันทีทันใดย่อมเป็นสิ่งที่กระทำได้ยาก จะเห็นได้ว่าปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นกล่าวได้ว่าเป็นที่รับรู้กันเฉพาะแต่ในกรุงเทพฯ และแม้แต่ผู้คนในกรุงเทพฯ เองส่วนใหญ่ก็ยังไม่มีความเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงเท่าใดนัก ยิ่งผู้คนที่อยู่ในต่างจังหวัดยิ่งไม่ได้รับรู้และเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงเลย ดังเช่นข้อเสนอของเบนจามิน เอ. บัทสัน ที่ได้ศึกษาไว้ว่า

“...การเคลื่อนไหวของผู้วางแผนร้ายทั้งหลายมักมีจำกัดอยู่เพียงในกรุงเทพฯ เพราะพวกเขาก็คิดได้อย่างถูกต้องว่า ใครก็ตามที่สามารถควบคุมนครหลวง และได้รับการยอมรับจากพระมหากษัตริย์ได้ รัฐบาลใหม่นั้นก็จะสามารถควบคุมไปได้ทั่วราชอาณาจักรโดยไม่มีผู้ใดต่อต้าน ที่จริงแล้ว 90% ของประชากรที่อยู่ในต่างจังหวัดและชนบทไม่ได้สนใจการเปลี่ยนแปลงในนครหลวงเท่าใดนัก ดังเช่นผู้สื่อข่าวในจังหวัดน่านที่อยู่ห่างไกลได้วิจารณ์ไว้ว่า เหตุการณ์ทางการเมืองในกรุงเทพฯ ได้ผ่านข้ามหัวพวกเราไป เท่าที่พบทั่ว ๆ ไปก็คล้ายคลึงกันกับการสัมภาษณ์ชาวนาผู้หนึ่งในการฉลองที่นครเชียงใหม่ หลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับถาวรในเดือนธันวาคม ทางด้านการเมือง ประชาชนสนใจแต่เรื่องของพระมหากษัตริย์เท่านั้น และเมื่อพระองค์ทรงเห็นชอบกับระบอบใหม่นี้ ประชาชนก็ยอมรับได้...”⁹⁸

จากกรณีนี้คณะราษฎรพยายามใช้ความยึดโยงของสถาบันพระมหากษัตริย์กับสังคมเพื่อสร้างคุณค่าและความรับรู้ใหม่เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญว่าเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องปกป้องและหวงแหนด้วยชีวิตเพราะเมื่อปฏิบัติแล้วจะได้รับการยกย่องเชิดชูจากพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขของประเทศอีกทั้งยังผ่านความเห็นชอบจากคณะรัฐบาลซึ่งเป็นตัวแทนจากระบอบใหม่แล้วเช่นเดียวกัน

เหรียญพิทักษ์รัฐธรรมนูญนั้นเป็นเหรียญที่สถาปนาขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เช่นเดียวกับการสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลต่าง ๆ ในอดีตที่มีวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายเฉพาะตามแต่ละสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงเรื่อยมา ในกรณีนี้เหรียญพิทักษ์รัฐธรรมนูญจึงสร้าง

⁹⁸ เบนจามิน เอ. บัทสัน. (2560). *อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม*. หน้า 314.

ขึ้นมาเพื่อเชิดชูผู้ที่ปราบปรามผู้คิดร้ายต่อรัฐธรรมนูญหรือต่อระบอบการปกครองใหม่ ซึ่งเป็นความจำเป็นเร่งด่วนที่ต้องสร้างความรับรู้ดังนี้ขึ้นในสังคมตามความพยายามของรัฐบาลในการสร้างค่านิยมเรื่องรัฐธรรมนูญให้ศูนย์รวมใหม่ของสังคม⁹⁹ ดังนั้นเหรียญพิทักษ์รัฐธรรมนูญที่แม้ตามพระราชบัญญัติจะไม่ใช่เครื่องราชอิสริยาภรณ์ แต่หากพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ในการสถาปนาประกอบกับการระบุคุณสมบัติของผู้ที่สมควรได้รับพระราชทานอย่างชัดเจนเช่นเดียวกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลต่าง ๆ ดังที่ผ่านมา จึงอาจนับได้ว่าเหรียญพิทักษ์รัฐธรรมนูญมีคุณลักษณะเช่นเดียวกันกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ดังนั้นทำให้ในปัจจุบัน สำนักอาลักษณ์และเครื่องราชอิสริยาภรณ์ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ซึ่งมีหน้าที่ในการดูแลระเบียบต่าง ๆ เกี่ยวกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในปัจจุบัน จึงได้จัดกลุ่มเหรียญพิทักษ์รัฐธรรมนูญนี้ไว้ในกลุ่มของ “เหรียญราชอิสริยาภรณ์ซึ่งนับเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์”¹⁰⁰ ตามคุณลักษณะดังที่ได้กล่าวมา

ดังนั้นการใช้งานเหรียญพิทักษ์รัฐธรรมนูญจึงมีความหมายไปในทางเดียวกันกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์เพราะมีการระบุคุณสมบัติของผู้สมควรได้รับพระราชทานอย่างชัดเจน แต่วัตถุประสงค์ดังกล่าวได้ผ่านความเห็นชอบของรัฐบาลมาแล้วเช่นเดียวกัน ดังนั้นจากกรณีนี้ทำให้วัตถุประสงค์ของเหรียญพิทักษ์รัฐธรรมนูญไม่ได้ขึ้นอยู่กับพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์เพียงอย่างเดียวเหมือนกับการสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์อื่น ๆ ที่ผ่านมา แต่ขึ้นอยู่กับผู้ถือครองอำนาจในการปกครองหรือรัฐบาลในขณะนั้นด้วย ดังนั้นจะเห็นได้ว่าเครื่องราชอิสริยาภรณ์หรือเหรียญราชอิสริยาภรณ์ในขณะนั้นได้ทำหน้าที่ที่แสดงถึงความเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์แต่เพียงเท่านั้น แต่วัตถุประสงค์หรือการใช้งานตามวัตถุประสงค์นั้นเป็นไปตามผู้ที่มีอำนาจในการเห็นชอบซึ่งคือรัฐบาลนั่นเอง ดังนั้นเมื่อผู้ครองอำนาจมีการเปลี่ยนมือไป วัตถุประสงค์นี้ที่เดิมที่เคยมีคุณสมบัติตามแต่พระราชประสงค์จึงคงเหลือชัดเจนเพียงคุณสมบัติในการแสดงความสัมพันธ์และคุณงามความดีที่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์เท่านั้น และความรู้เช่นนี้ได้ถูกส่งต่อมาอย่างบริบูรณ์ภายใต้การปกครองระบอบใหม่ โดยผู้นำในระบอบใหม่ยังคงใช้ประโยชน์จากคุณสมบัติในความรู้ข้อนี้ของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่อไป แม้เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงสละราชสมบัติไปแล้วในเวลาต่อมา

⁹⁹ คริส เบเกอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2563). ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย. หน้า 173.

¹⁰⁰ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2550). ประมวลกฎหมายเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย. หน้า 508.

4.2 เครื่องราชอิสริยาภรณ์ภายหลังการสละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

4.2.1 พระราชอำนาจที่ถูกลดทอน

พระราชอำนาจของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวถูกจำกัดอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อพระราชสถานะของพระองค์ด้วยเช่นเดียวกัน จากที่ได้กล่าวไปบ้างแล้วถึงการที่พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญทำให้การดำเนินการต่าง ๆ รวมถึงการใช้พระราชอำนาจต้องถูกตรวจสอบหรือเห็นชอบโดยรัฐบาลเสียก่อน ด้วยสถานะเช่นนี้ที่รัฐบาลมีอำนาจในการคัดค้านหรือเห็นชอบยังเป็นการทำให้ภาพลักษณ์โดยเฉพาะในเรื่องพระราชอำนาจของพระองค์ดูไม่เข้มแข็งเหมือนกับสถานะพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จนทำให้มีเหตุการณ์สำคัญที่สะท้อนการกระทบกระเทือนภาพลักษณ์ด้านพระราชอำนาจที่ชัดเจนคือ กรณีนายถวัติ ฤทธิเดช เป็นโจทก์ยื่นฟ้องหมิ่นประมาทพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476 โดยมีใจความว่า

“...เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบริหารใต้ความเป็นการหมิ่นประมาทข้าพเจ้าในหนังสือที่ชื่อ บันทึกพระบรมราชวินิจฉัยเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรม ข้าพเจ้าจึงเป็นโจทก์ยื่นฟ้องทางสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เพื่อให้นำเสนอสภาผู้แทนราษฎรวินิจฉัย แต่นายมังกร สามเสน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ส่งฟ้องกลับคืนมายังข้าพเจ้า โดยอ้างเหตุว่าขัดต่อมาตรา 3 แห่งรัฐธรรมนูญ...ข้าพเจ้าขอให้ถือว่าคำแถลงการณ์เปิดคดีนี้ เป็นคำแถลงของข้าพเจ้า ในการที่ได้แย้งคัดค้านความในมาตรา 3 แห่งรัฐธรรมนูญ ซึ่งไม่คุ้มครองพระมหากษัตริย์ ในเมื่อพระมหากษัตริย์กระทำผิดและผูถูกประทุษร้ายหรือเสียหายมีอำนาจฟ้องร้องพระมหากษัตริย์ได้...”¹⁰¹

¹⁰¹ คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. (2536). *ประมวลพระบรมราชโองการและพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว*. หน้า 364.

นายถวัติ ฤทธิเดช ฟ้องพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวผ่านสภาผู้แทนราษฎรเนื่องด้วยปัญหาในการตีความมาตรา 3 ไม่ชัดเจนว่าสามารถฟ้องร้องพระมหากษัตริย์ได้หรือไม่ได้ตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งแม้ในท้ายที่สุดแล้วรัฐสภาได้ตีความและลงมติสรุปว่าไม่สามารถฟ้องร้องต่อพระมหากษัตริย์ได้ และเรื่องนี้จบลงที่นายถวัติและพวกต้องทำหนังสือกราบทูลขอขมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทั้งหมดได้รับพระราชทานอภัยโทษในเวลาต่อมา แต่กรณีนี้ได้แสดงให้เห็นผลกระทบต่อภาพลักษณ์ด้านพระราชอำนาจที่ถูกท้าทายอย่างรุนแรงจากเหตุการณ์ดังกล่าว ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับรู้ได้เช่นกัน

ต่อมาเมื่อเกิดเหตุการณ์กบฏบวรเดชในปีเดียวกัน ยังเป็นการสร้างความไม่มั่นคงต่อพระราชอำนาจของพระองค์มากขึ้นด้วยเพราะเกิดความหวาดระแวงระหว่างกันอย่างมากระหว่างพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและฝ่ายรัฐบาลหรืออาจกล่าวได้ว่าระหว่างฝ่ายเจ้ากับฝ่ายรัฐบาล ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ตัดสินใจพระทัยเสด็จพระราชดำเนินออกจากประเทศสยามในเดือนมกราคม พ.ศ. 2476 (ค.ศ. 1934) ภายหลังจากผ่านเหตุการณ์กบฏบวรเดชมาเพียง 3 เดือนเท่านั้น ด้วยเหตุผลว่าจะเสด็จไปรักษาพระเนตร ณ ประเทศอังกฤษ โดยความหวาดระแวงระหว่างกันดังกล่าวปรากฏหลักฐานจากพระราชบันทึกของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเองเมื่อได้มาประทับที่ประเทศอังกฤษแล้ว โดยประเด็นขัดแย้งกับรัฐบาลสำคัญหลายประเด็นโดยเฉพาะที่กระทบต่อพระราชอำนาจของพระองค์ เช่น กรณีประเด็นที่รัฐบาลพยายามเข้าควบคุมจัดการราชสำนัก คือ

“...มีข่าวว่าจะเปลี่ยนรูปโครงการของกระทรวงวังใหม่ให้เหมือนราชสำนักอังกฤษ เรื่องนี้ได้ยินว่ารัฐบาลจะเก็บเป็นความลับจนกว่าฉันจะกลับถึงกรุงเทพฯ แล้วจึงจะดำเนินการ ซึ่งเดาได้ว่าการเปลี่ยนเหล่านี้ คงจะเป็นไปในทางที่ฉันจะไม่พอใจ จึงต้องรอให้ได้ตัวไปขังไว้ในเมืองไทยเสียก่อน จึงจะดำเนินการในเรื่องนี้ ต้องขอให้รัฐบาลเลิกล้มความดำริ หรือมิฉะนั้นต้องส่งโครงการที่คิดจะเปลี่ยนแปลงนี้มาให้ทราบเสียก่อนฉันกลับ มิฉะนั้นจะไม่กลับ ฉันจะไม่ยอมให้ถูกจับขังเป็นชะเลยหรือเป็นตัวประกัน (hostage) และขอบอกอย่างแน่ชัดว่า ถ้ารัฐบาลคิดจะดำเนินวิธีอย่างนี้แล้ว ฉันจะไม่ยอมเป็นอันขาด จะยอมตายดีกว่าถ้ารู้สึกรู้ว่าถูกขังเมื่อใด จะลาออกทันที หรือพยายามหนี แต่จะไม่ยอมให้ขังไว้ทำเล่นตามชอบใจเป็นอันขาด คนใช้ใกล้ชิดฉันจำเป็นต้องเป็น

คนที่ฉันไว้วางใจได้ และถ้าจะถูกห้อมล้อมไปด้วย spies หรือผู้คุมแล้วทนนไม่ได้ เพราะฉะนั้นการแต่งตั้งข้าราชการในราชสำนักต้องได้รับการยินยอมของฉัน ก่อนเสมอ และขออย่าให้รัฐบาลมายุ่งเหยิงนัก...”¹⁰²

จากพระราชบันทึกในเรื่องดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความไม่พอพระทัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่รัฐบาลเข้ามาแทรกแซงเรื่องพระราชอำนาจของพระองค์แม้แต่ในเรื่องการจัดการราชสำนัก ซึ่งการที่พระองค์ทรงกังวลพระทัยเกี่ยวกับท่าทีของรัฐบาลดังกล่าวว่าจะทำการกักขังพระองค์หรือการพยายามจะส่งคนของฝ่ายรัฐบาลเข้ามาเพื่อสอดส่อง ยิ่งแสดงออกชัดเจนถึงความหวาดระแวงของพระองค์ต่อฝ่ายรัฐบาล นอกจากนี้ยังมีประเด็นขัดแย้งเรื่องการจัดการพระราชทรัพย์และผลประโยชน์ของพระมหากษัตริย์อีกด้วย เป็นต้น¹⁰³

ดังนั้น รัฐบาลจึงได้ส่งคณะผู้แทนเดินทางไปเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อเจรจาทำความเข้าใจในเรื่องความขัดแย้งหลาย ๆ เรื่องที่ประเทศอังกฤษในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2477 แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ และภายหลังจากการเจรจานั้นเอง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้มีพระราชหัตเลขาสดพระราชสมบัติในเดือนมีนาคมปีนั้น (ภายหลังจากเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2477 เนื่องจากนับวันขึ้นปีใหม่แบบเก่า) ทำให้รัฐบาลในขณะนั้นซึ่งนำโดยพระยาพหลพลพยุหเสนาได้ทูลเชิญพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล พระโอรสในสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิตลอดุลเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์ ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 8 ซึ่งในขณะนั้นมีพระชันษาได้ 8 ชันษาและประทับศึกษาอยู่ที่ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ดังนั้นในระหว่างที่พระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ยังไม่ทรงบรรลุนิติภาวะ รัฐบาลจึงได้ตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ที่รัฐบาลสามารถดำเนินงานรวมได้อย่างราบรื่น¹⁰⁴ จึงหมายความว่ากระทำการกระทำของรัฐบาลภายใต้พระปรมาภิไธยยุวกษัตริย์พระองค์ใหม่ รัฐบาลได้มีอำนาจอย่างเบ็ดเสร็จในการดำเนินการทุกประการแม้แต่ในเรื่องที่เกี่ยวกับองค์พระมหากษัตริย์อย่างการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ โดยสังเกตได้จากการประกาศราชกิจจานุเบกษาเรื่องการพระราชทาน

¹⁰² แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสละราชสมบัติ. (2478). หน้า 129 - 130.

¹⁰³ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2566). เล่มเดิม. หน้า 141.

¹⁰⁴ แหล่งเดิม. หน้า 142.

เครื่องราชอิสริยาภรณ์อย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. 2478 ภายหลังจากการประกาศ
สละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งแน่นอนว่าต้องเป็นการดำเนินการโดย
ฝ่ายรัฐบาลเอง

4.2.2 การเปลี่ยนแปลงระเบียบเครื่องราชอิสริยาภรณ์สมัยประชาธิปไตย

การพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติไปแล้ว ในช่วงเริ่มแรกเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล
เสด็จขึ้นครองราชสมบัติต่อ ได้มีการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่อเนื่องเรื่อยมาดังที่ได้
กล่าวไปแล้ว โดยประกาศรายชื่อในราชกิจจานุเบกษาซึ่งมีทั้งที่เป็นชาวไทยและชาวต่างประเทศ
เหมือนดังเช่นในช่วงก่อนหน้านี้ ซึ่งคาดได้ว่าจะน่าจะเป็นข้าราชการที่ขอพระราชทานมาตามเกณฑ์ใน
การขอพระราชทาน เพราะเป็นข้าราชการที่มาจากสังกัดในกระทรวงต่าง ๆ กันไป เช่น ทหาร ตำรวจ
ศาล เป็นต้น อีกทั้งในเวลาต่อมาได้มีการปรับปรุงระเบียบในการขอพระราชทาน
เครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลช้างเผือกและมงกุฎสยามของข้าราชการพลเรือนใน พ.ศ. 2479 ซึ่ง
ในช่วงเวลาที่ปรับปรุงระเบียบนั้น ทำให้ไม่มีการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์เลยในระหว่าง
เดือนตุลาคม พ.ศ. 2479 ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2479 (นับวันขึ้นปีใหม่แบบเดิม) เป็นเวลากว่า 6
เดือนที่เว้นว่างไป แสดงให้เห็นได้ว่าผู้ที่ได้รับพระราชทานในช่วงก่อนหน้านั้นล้วนแต่เป็นเหล่า
ข้าราชการที่สามารถขอพระราชทานได้ตามเกณฑ์ทั้งสิ้น เพราะเมื่อมีการปรับปรุงกฎเกณฑ์
ดังกล่าวใหม่จึงทำให้การพระราชทานเว้นว่างไป

ระเบียบการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ถูกปรับปรุงใน พ.ศ. 2479 นี้
คณะรัฐมนตรีได้ลงมติเมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2479¹⁰⁵ ซึ่งกำหนดเกณฑ์ใหม่และเริ่มใช้ครั้งแรก
ในปีนั้น โดยให้ข้าราชการพลเรือนที่มีคุณสมบัติครบถ้วนตามเกณฑ์สามารถขอพระราชทาน
เครื่องราชอิสริยาภรณ์ได้ก่อนถึงวันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2480 ซึ่งเป็นวันคล้ายวันพระราชสมภพ
ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ทำให้ภายหลังจากนั้นในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.
2480 ได้มีการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา

¹⁰⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กองกลาง ศธ.
15/33 หนังสือกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี จากเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ที่ ๕.8878/2479
เรื่องแก้ไขระเบียบว่าด้วยการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ฝ่ายพลเรือน ลงวันที่ 23 มีนาคม 2479.

ให้เข้าราชการเป็นจำนวนมากในหลายกระทรวง โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 54 ตั้งแต่หน้า 1672 ถึงหน้า 1970

ระเบียบการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทั้งตระกูลช้างเผือกและมงกุฎสยามนี้มีการกำหนดและเปลี่ยนแปลงเรื่อยมานับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงการจัดระเบียบในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทำให้เครื่องราชอิสริยาภรณ์ทั้งสองตระกูลนี้เป็นสองตระกูลสำคัญสำหรับพระราชทานแก่ข้าราชการในระบบราชการทั่วไป เมื่อแรกเริ่มระเบียบในการขอพระราชทานดังกล่าวถูกกำหนดโดยพระบรมราชวินิจฉัย จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2472 รัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ยังคงได้รับพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยอยู่ แต่เมื่อภายหลังจากการสละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้วปรากฏว่าได้มีการปรับปรุงแก้ไขระเบียบในการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทั้งสองตระกูลนี้ขึ้นใหม่จากรัฐบาลโดยกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ดังนั้นย่อมแสดงได้ว่าในช่วงที่งดการพระราชทานไปกว่าครึ่งปีในระหว่างที่กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรีนี้ว่างระเบียบอยู่ จึงเป็นข้อยืนยันว่าการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ได้ถูกกระทำโดยรัฐบาล

กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรีได้แก้ไขปรับปรุงระเบียบในการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ดังกล่าวในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2479 ระเบียบดังกล่าวมีความเปลี่ยนแปลงไปจากระเบียบที่เคยกำหนดไว้เดิมที่กำหนดเพียงว่าชั้นยศ บรรดาศักดิ์ และเงินเดือนชั้นใดจะขอพระราชทานเครื่องราชฯ ชั้นใดได้ แต่ในระเบียบที่ปรับปรุงใหม่นั้นนอกจากเรื่องชั้นยศ เงินเดือนแล้วยังได้มีการกำหนดเงื่อนไขด้านเวลาเพิ่มเติมขึ้นมาอีกด้วย โดยเงื่อนไขด้านเวลาที่เพิ่มขึ้นมานี้ หากพิจารณาจะพบว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ที่ยังไม่เคยได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์หรือได้รับพระราชทานแล้วมีโอกาสได้รับ (ขอพระราชทาน) เครื่องราชฯ หรือขอพระราชทานเลื่อนชั้นสูงขึ้นไปได้อีกเมื่อถึงระยะเวลาที่กำหนดของชั้นยศแต่ละชั้น ซึ่งในระเบียบเดิมกำหนดไว้แต่เพียงเครื่องราชฯ ชั้นต่ำสุดและชั้นสูงสุดที่สามารถขอพระราชทานได้ของแต่ละชั้นยศ ส่วนการจะขอพระราชทานให้ผู้ใดหรือขอเลื่อนชั้นให้เมื่อใดนั้นเป็นอำนาจวินิจฉัยของผู้บังคับบัญชา ซึ่งเป็นไปได้ที่จะกินระยะเวลายาวนานในการขอแต่ละครั้งหรือไม่เคยขอเลย แต่การกำหนดตามระเบียบใหม่เมื่อครบเวลาหรือได้รับพระราชทานมาครบเวลาที่กำหนดแล้วจะสามารถขอพระราชทานหรือขอพระราชทานเลื่อนชั้นขึ้นไปได้เลยตามระเบียบเช่น ข้าราชการชั้นเอก, นายพันตำรวจโท, นายพัน

ตำรวจเอก ขอพระราชทานเครื่องราชฯ ได้ตั้งแต่ตริตราภรณ์มงกุฎสยามถึงตริตราภรณ์ช้างเผือก โดยมีระยะเลื่อนชั้นเครื่องราชฯ คือได้รับพระราชทานชั้นเดิมมาแล้ว 3 ปี ดังนั้นถ้าได้รับพระราชทานตริตราภรณ์มงกุฎสยามมาครบ 3 ปีแล้วก็สามารถขอพระราชทานตริตราภรณ์ช้างเผือกได้เลย เป็นต้น¹⁰⁶

ระเบียบใหม่นี้จึงเป็นการเปิดโอกาสในการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลช้างเผือกและมงกุฎสยามแก่ข้าราชการทั่วประเทศ และถือได้ว่ามีกระแสตอบรับเรื่องการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของข้าราชการนี้พอสมควร โดยสังเกตได้จากการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของข้าราชการกระทรวงธรรมการ (กระทรวงศึกษาธิการ) ที่มีหนังสือตอบกลับการสำรวจการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์มาตามระเบียบใหม่นี้เป็นจำนวนมาก¹⁰⁷ จากทั่วประเทศ เช่น แผนกกรรมการจังหวัดสงขลา มีหนังสือที่ 1934/2480 ลงวันที่ 25 มิถุนายน 2480 ขอพระราชทาน บ.ม. ให้นายคำ สุทธาเวช ธรรมการอำเภอหาดใหญ่ที่รับราชการมา 17 ปี, แผนกกรรมการจังหวัดนครราชสีมา มีหนังสือที่ 4767/2480 ลงวันที่ 29 มิถุนายน 2480 ขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ให้ข้าราชการ 3 ราย คือ ขอ บ.ม. ให้นายเปี้ย เนนเลิศ ธรรมการอำเภอเมืองนครราชสีมา ขอ ร.ท.ม. ให้นายชัย ปุกหุด ธรรมการอำเภอโนนวัด ขอ ร.ท.ม. ให้นายสวัสดิ์ ศิริพัฒน์ ธรรมการอำเภอจันทึก, แผนกกรรมการจังหวัดเชียงใหม่ มีหนังสือที่ 2079/2480 ลงวันที่ 14 มิถุนายน 2480 ขอพระราชทาน บ.ม. ให้นายเกษม ผลาชีวะ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย ซึ่งรับราชการมา 18 ปี เป็นต้น

นอกจากนี้ มีข้อสังเกตว่ามีผู้ที่ขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์เป็นครั้งแรกอยู่เป็นจำนวนมากพอสมควร ซึ่งบางรายรับราชการมานานเกือบ 30 ปีแล้ว ถึงได้มีโอกาสในการขอพระราชทาน เช่น มีหนังสือของแผนกกรรมการจังหวัดอุบลราชธานีที่ 2183/2480 ลงวันที่ 18 มิถุนายน 2480 ขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ให้ขุนดรฤนวิทย์วรเสฐฐ์ ว่า

¹⁰⁶ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กองกลาง ศธ. 15/33 เรื่องระเบียบว่าด้วยการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ให้แก่ข้าราชการฝ่ายพลเรือน ลงวันที่ 22 มีนาคม 2479.

¹⁰⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กองกลาง ศธ. 15/33 เรื่องกระทรวงธรรมการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ให้แก่ข้าราชการ (30 มิถุนายน 2479 - 30 กันยายน 2480).

“...ขุนดรคุณวิทย์วรเสฐส ธรรมการจังหวัด รับราชการมาด้วยความเรียบร้อย 29 ปีบริบูรณ์ ในเวลาที่ดำรงตำแหน่งธรรมการจังหวัดอุบลราชธานี 6 ปี ได้ขยาย การศึกษาแพร่หลายได้ทั้งปริมาณและคุณภาพ กับได้ดำเนินการปลูกสร้าง โรงเรียนประจำจังหวัดทั้งแผนกชายและหญิง กับโรงเรียนฝึกหัดครู ประกาศนียบัตรจังหวัด ซึ่งเป็นโรงเรียนขนาดใหญ่สำเร็จขึ้นด้วยความเรียบร้อย นับว่าเป็นประโยชน์แก่ราชการและประชาชนอันใหญ่ยิ่ง...ข้าราชการทั้ง 2 นาย นี้ยังไม่เคยได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์เลย...สมควรจักได้รับพระ มหากรุณาธิคุณ โปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไว้ระดับเป็น เกียรติยศสืบไป...”¹⁰⁸

อีกตัวอย่างหนึ่งคืออาจารย์ใหญ่โรงเรียนสตรีบ้านทะวายซึ่งตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ มีหนังสือ ตอบกลับการสำรวจการขอพระราชทานที่ 13/2480 ลงวันที่ 18 พฤษภาคม 2480 มาเช่นกัน ความ ว่า

“...ได้ส่งรายชื่อข้าราชการในกระทรวงธรรมการ ซึ่งสมควรจะได้รับพระราชทาน เครื่องราชอิสริยาภรณ์ สำหรับ พ.ศ. 2480 นั้น มาพร้อมกับจดหมายฉบับนี้ แล้ว ผู้สมควรจะได้รับมีแต่ข้าพเจ้าแต่เพียงผู้เดียวเท่านั้น เพราะข้าพเจ้ารับ ราชการมาได้ 27 ปี ยังไม่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์แต่อย่าง หนึ่งอย่างใดเลย...”¹⁰⁹

จากตัวอย่างการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์เป็นครั้งแรกของทั้งสองกรณีที่ยกมา แสดงให้เห็นได้ว่าแม้กฎเกณฑ์ในการขอพระราชทานจะมีมานานแล้ว แต่การบังคับใช้ได้จริงนั้น น่าจะยังจำกัดอยู่เพียงภายในพระนคร ส่วนผู้ที่อยู่รอบนอกต้องเป็นข้าราชการระดับสูงหรือมี

¹⁰⁸ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กองกลาง ศธ. 15/33 หนังสือแผนกธรรมการจังหวัดอุบลราชธานี ถึงปลัดกระทรวงธรรมการ ที่ 2183/2480 เรื่องขอพระราชทาน เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ลงวันที่ 18 มิถุนายน 2480.

¹⁰⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กองกลาง ศธ. 15/33 หนังสือโรงเรียนสตรีบ้านทะวาย จากอาจารย์โรงเรียนสตรีบ้านทะวาย ถึงหัวหน้ากองวิสามัญศึกษา ที่ 13/2480 เรื่องส่ง บัญชีข้าราชการซึ่งสมควรจะได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สำหรับ พ.ศ. 2480 ลงวันที่ 18 พฤษภาคม 2480.

ความชอบโดดเด่นมาก ๆ ผู้บังคับบัญชาจึงจะเสนอขอพระราชทานให้ ทั้งนี้ น่าจะด้วยเพราะระเบียบใหม่ที่กำหนดให้สามารถขอพระราชทานได้ตามระยะเวลาดังที่กล่าวจึงทำให้มีการขอพระราชทานเข้ามาเป็นจำนวนมากขึ้น ยกตัวอย่างเช่น ระเบียบข้อที่ 3 (1) กล่าวว่า “...สำหรับการขอครั้งแรกต้องมีกำหนดเวลารับราชการตั้งแต่ครบ 15 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป โดยนับเวลาราชการตามพระราชบัญญัติบำเหน็จบำนาญ...”¹¹⁰ จึงทำให้ผู้ที่มิใช่ข้าราชการตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไปไม่มีสิทธิในการขอพระราชทานได้ ทำให้มีผู้ขอพระราชทานเข้ามาเป็นจำนวนมาก เมื่อมีผู้ขอพระราชทานมาเป็นจำนวนมากจึงมีการตั้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณาคุณสมบัติของผู้ขอพระราชทานให้เป็นไปตามระเบียบ โดยมีตัวอย่างการพิจารณาของคณะกรรมการพิจารณาการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของกระทรวงธรรมการเมื่อ พ.ศ. 2480 ในกรณีต่าง ๆ เช่น

“...คณะกรรมการจังหวัดปัตตานีขอพระราชทาน บ.ม. ให้แก่นุชนศิลปกิจพิสณฑ์ ธรรมการจังหวัด กรรมการเห็นว่าขุนศิลปกิจพิสณฑ์ เป็นธรรมการจังหวัดมายังไม่ครบ 3 ปี ที่จังหวัดขอ บ.ม. ให้นั้นเป็นการถูกต้องแล้ว ขุนวิริยะ วัฒนศึกษากร เป็นธรรมการอำเภอชั้นพิเศษ ควรได้รับ บ.ม. ส่วนที่ขอเหรียญให้แก่ธรรมการอำเภอ 5 นายนั้น ยังไม่มีเหตุผลเป็นพิเศษ จึงไม่อนุมัติ...กรมศิลปากรขอพระราชทาน จ.ม. ให้แก่นายเดช คงสายสินธุ์ และขุนธรรมมาภิรักษ์ กับ บ.ม. ให้แก่หลวงเทพลักษณะเลขา กรรมการเห็นว่านายเดช คงสายสินธุ์ และขุนธรรมมาภิรักษ์ รับตำแหน่งข้าราชการชั้นโท มายังไม่ครบ 3 ปี ควรได้รับ บ.ม. ส่วนหลวงเทพลักษณะเลขา เป็นข้าราชการชั้นโท ควรได้ จ.ม. ตามชั้น...คณะกรรมการจังหวัดสุราษฎร์ธานีขอพระราชทาน บ.ม. ให้แก่นายหน่วย โชติสุต, นายแบน บั่วนวล, นายเสียม ขำรักษ์ (ทั้งสามคนนี้เป็นครูชั้น 2) และนายสุดจิต เนตรพุกณะ (ซึ่งเป็นครูชั้น 3) กรรมการเห็นว่าครูชั้น 2 และ 3 เป็นข้าราชการพลเรือนชั้นจัตวา ยังไม่เข้าเกณฑ์ จึงไม่อนุมัติ...”¹¹¹

¹¹⁰ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กองกลาง ศธ. 15/33 เรื่องระเบียบว่าด้วยการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ให้แก่ข้าราชการฝ่ายพลเรือน ลงวันที่ 22 มีนาคม 2479.

¹¹¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กองกลาง ศธ. 15/33 เรื่องรายงานการประชุมกรรมการพิจารณาการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ครั้งที่ 2 วันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2480.

การที่มีผู้ขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์มาเป็นจำนวนมากเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นถึงความรับรู้ของเหล่าบรรดาข้าราชการว่าตนในฐานะที่เป็นข้าราชการที่ปฏิบัติราชการมาอย่างมีสิทธิที่จะได้รับพระราชทาน แต่การที่ขอพระราชทานตามเกณฑ์ที่ได้ปรับให้คุณสมบัติมีความชัดเจนขึ้นโดยมีมาตรฐานเรื่องยศ เงินเดือน และเวลา เข้ามาเป็นปัจจัยในการขอพระราชทานด้วยดังนี้แล้ว ย่อมแสดงได้ว่าข้าราชการเหล่านั้นขอพระราชทานเข้ามาด้วยเหตุที่ตนมีคุณสมบัติตรงตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ อย่างไรก็ตาม แม้เกณฑ์ที่ตั้งขึ้นมาจะถูกตั้งโดยผู้มีอำนาจหรือรัฐบาล แต่ในท้ายที่สุดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ได้รับยังคงเป็นสิ่งที่ได้รับพระราชทานมาในพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ จึงปฏิเสธไม่ได้ว่าความรับรู้เรื่องเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในสมัยหลังสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นยังคงผูกติดอยู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์ไม่ใช่อำนาจรัฐ แม้รัฐบาลจะเป็นผู้มีบทบาทในการกำหนดทิศทางการพระราชทานด้วยก็ตาม โดยสังเกตได้จากจำนวนผู้ขอพระราชทานที่มีเป็นจำนวนมากจนต้องมีการตั้งคณะกรรมการขึ้นมากลั่นกรองเพื่อให้เป็นไปตามระเบียบอีกชั้นหนึ่งตามที่ได้ยกตัวอย่างไป ซึ่งพบว่าการศึกษาของคณะกรรมการจะพิจารณาโดยละเอียด ด้วยเพราะนอกจากจำนวนของผู้ขอพระราชทานที่มีเป็นจำนวนมากแล้ว ในช่วงแรกแต่ละหน่วยงานอาจยังไม่มี ความเข้าใจในระเบียบดังกล่าวอย่างชัดเจนด้วยก็เป็นได้ แต่อย่างไรก็ตามทั้งหมดได้แสดงออกถึงความกระตือรือร้นของข้าราชการในเรื่องความรู้ในสัญลักษณ์แสดงความสัมพันธ์ที่สืบเนื่องต่อมาได้เป็นอย่างดี ทำให้ต่อมาได้มีการปรับปรุงระเบียบในการขอพระราชทานเช่นนี้เรื่อย ๆ เพื่อให้มีความเหมาะสมกับแต่ละช่วงเวลา

4.3 การตราพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์ใหม่ใน พ.ศ. 2484

จากความรู้ที่สืบเนื่องมาตลอดของความสัมพันธ์ของเครื่องราชอิสริยาภรณ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์ที่เป็นคุณสมบัติเดียวที่ยังคงชัดเจนอยู่ภายใต้ระบอบการปกครองแบบใหม่ แม้เงื่อนไขหรือระเบียบในการพระราชทานจะถูกกำหนดขึ้นหรือต้องผ่านความเห็นชอบจากรัฐบาลอยู่ก็ตาม การเน้นย้ำความสัมพันธ์หรือความรู้ในข้อนี้แสดงออกอย่างชัดเจนผ่านการออกพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2484 ซึ่งเป็นการตราพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์ใหม่ทุกตระกูลภายใต้รัฐบาลระบอบประชาธิปไตย ได้แก่

1. เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นโบราณมงคลนพรัตนราชวราภรณ์
2. เครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่งมหาจักรีบรมราชวงศ์
3. เครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า
4. เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่เชิดชูยิ่งช้างเผือก
5. เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎไทย

ยกเว้นเพียงตระกูลเดียวที่ไม่ได้ออกพระราชบัญญัติใหม่ในปีนี้เป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี โดยการออกพระราชบัญญัติใหม่ในครั้งนี้เป็นการทำให้พระราชบัญญัติอื่น ๆ ที่เคยประกาศบังคับใช้มาก่อนของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลข้างต้นเป็นอันสิ้นสุดลง เท่ากับว่าพระราชบัญญัติก่อนหน้านี้ที่เป็นพระราชดำริของพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ผ่าน ๆ มาได้ถูกยกเลิกไป และเริ่มประกาศพระราชบัญญัติฉบับใหม่ที่มีเนื้อความและรูปแบบการปฏิบัติที่สอดคล้องกับระบอบการปกครองแบบใหม่อย่างสมบูรณ์

4.3.1 พระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์ฉบับใหม่กับการเน้นย้ำระบอบการปกครองใหม่

รายละเอียดของพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์ใน พ.ศ. 2484 ทุกฉบับที่รัฐบาลประกาศใช้ได้ตราขึ้นในพระปรมาภิไธยของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ที่ได้สะท้อนและเน้นย้ำให้เห็นถึงแนวทางในการปกครองตามระบอบใหม่รวมถึงความเปลี่ยนแปลงในการใช้อำนาจในการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อย่างชัดเจนโดยมีพระราชบัญญัติรองรับตามการปกครองแบบใหม่ แต่ในขณะเดียวกันยังคงทำให้เห็นถึงการรับรองสถานภาพของพระมหากษัตริย์ในกรณีนี้เช่นเดียวกันว่าตามแนวทางใหม่นี้พระมหากษัตริย์ทรงมีสถานะและพระราชอำนาจเช่นไรบ้างในการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่เคยเป็นพระราชอำนาจสิทธิขาดของพระองค์มาก่อน

ประการแรก การออกพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุกฉบับใน พ.ศ. 2484 นั้นพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ขณะนั้นยังไม่ทรงบรรลุนิติภาวะ จึงทำให้ต้องมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ดังนั้นพระราชบัญญัติที่ตราขึ้นแม้จะตราขึ้นในพระปรมาภิไธยแต่ก็โดยความเห็นชอบของผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งผู้สำเร็จราชการในพระองค์ที่สำคัญในขณะนั้นคือ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ผู้ที่ได้ชื่อว่าทรงเป็นผู้ที่สามารถทำงาน

ร่วมกันกับฝ่ายคณะราษฎรหรือรัฐบาลได้อย่างราบรื่นมาโดยตลอดนับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยพระองค์ทรงเคยได้รับเลือกจากคณะราษฎรให้ดำรงตำแหน่งราชเลขาธิการในพระองค์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมาก่อน ต่อมาเมื่อถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล คณะราษฎรจึงได้เลือกพระองค์ให้ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลขณะยังทรงเป็นยุวกษัตริย์ การที่รัฐบาลเลือกพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภาให้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์นั้น ส่วนหนึ่งด้วยเพราะว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ที่เข้ากับฝ่ายคณะราษฎรได้มาตั้งแต่เริ่มเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยที่ในขณะนั้นพระองค์ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองนครปฐม เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นพระองค์ได้ประชุมหารือกับเหล่าข้าราชการและทรงตัดสินพระทัยให้การสนับสนุนคณะราษฎร ซึ่งได้สร้างความไว้วางใจแก่คณะราษฎรอย่างมากรวมถึงเหตุการณ์กบฏบวรเดชพระองค์ได้มีส่วนช่วยในการให้ความช่วยเหลือแก่คณะราษฎรในการปราบกบฏด้วย ดังนั้นรัฐบาลคณะราษฎรจึงมีความพอใจที่จะดำเนินงานร่วมกับพระองค์¹¹² พระราชบัญญัติที่ได้ตราขึ้นโดยพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์แต่ผ่านผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ที่เข้ากันกับรัฐบาลคณะราษฎรได้เป็นอย่างดี ย่อมแสดงให้เห็นถึงการใช้อำนาจของรัฐบาลในเรื่องที่เดิมทีเป็นอำนาจอธิปไตยของพระมหากษัตริย์ ทำให้ในเวลาต่อมารัฐบาลสามารถใช้เครื่องราชอิสริยาภรณ์ตามวัตถุประสงค์ความต้องการของรัฐบาลเองได้โดยสะดวก

ประการที่สอง ที่แสดงออกถึงอำนาจของรัฐบาลในเรื่องนี้คือ การที่ในพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์ พ.ศ. 2484 ทุกฉบับมีข้อความในส่วนต้นว่า “...จึงมีพระบรมราชโองการให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร ดังต่อไปนี้...”¹¹³ โดยข้อความที่ปรากฏนี้ได้ชี้แจงความหมายอย่างตรงไปตรงมา ซึ่งแสดงออกถึงบทบาทของรัฐบาลอย่างชัดเจน และอำนาจของรัฐบาลในการพิจารณากลับกรองในทุกเรื่องซึ่งหมายรวมถึงเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลต่าง ๆ ที่ถึงจะเป็นพระราชอำนาจมาแต่เดิม แต่ตามระบอบการปกครองแบบใหม่นี้รัฐบาลจึงได้มีส่วนในการเห็นชอบด้วยในการออกพระราชบัญญัติต่าง ๆ ออกมา แต่ถึงเช่นนั้นระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ในสาระบางส่วนกลับไม่ได้เปลี่ยนไปจากเดิมมากนัก

¹¹² เทพ บุญตานนท์. (2565, 28 กันยายน). ทำไมคณะราษฎร “ปลื้ม” พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา. (ออนไลน์)

¹¹³ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2550). เล่มเดิม. หน้า 64, 84, 146, 244, 249.

นอกเหนือจากตระกูลข้างเผือกและมณฑลสยามที่มีระเบียบการขอพระราชทานออกมาโดยละเอียด ซึ่งเป็นสิ่งที่รัฐบาลเผื่อไว้สำหรับการสร้างความรับรู้เกี่ยวกับสถานะของพระมหากษัตริย์เองและเครื่องราชอิสริยาภรณ์

ประการที่สาม ที่เน้นย้ำว่าพระราชอำนาจพระมหากษัตริย์ตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แบบเดิมได้จบลงไปแล้วคือ การที่พระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุกฉบับใน พ.ศ. 2484 มีการกำหนดมาตราที่ 3 เพื่อยกเลิกพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของแต่ละตระกูลที่เคยตราไว้ก่อนหน้านี้ทั้งหมด ซึ่งคือพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลต่างๆ ที่ตราไว้ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ซึ่งเป็นช่วงสมัยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั่นเอง ทำให้พระราชอำนาจแต่เดิมของพระมหากษัตริย์ตามระบอบการปกครองแบบเก่าเป็นอันสิ้นสุดลงอย่างชัดเจนตามพระราชบัญญัติพุทธศักราชนี้ แต่อย่างไรก็ตาม ในพระราชบัญญัติฉบับใหม่นี้รัฐบาลยังคงได้กำหนดสถานะของพระมหากษัตริย์ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไว้อย่างชัดเจนเช่นเดียวกัน

สำหรับสถานะของพระมหากษัตริย์ที่เกี่ยวข้องกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ได้มีการกำหนดไว้อย่างชัดเจนในพระราชบัญญัติใหม่ทุกฉบับ โดยในมาตราที่ 4 ของพระราชบัญญัติได้กล่าวว่า “...พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประธานของเครื่องราชอิสริยาภรณ์...และทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะพระราชทานและเรียกคืนเครื่องราชอิสริยาภรณ์นี้...”¹¹⁴ ซึ่งสถานะดังกล่าวนี้เป็นสถานะและพระราชอำนาจดั้งเดิมของพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่การที่รัฐบาลกำหนดข้อความดังกล่าวเช่นนี้อาจสามารถตีความได้ว่าการที่พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจเกี่ยวกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์นั้นเป็นเพราะสภาผู้แทนราษฎรได้เห็นชอบในข้อนี้แล้วเรียบร้อยแล้ว ดังนั้นการที่รัฐบาลกระทำเช่นนี้อาจหมายความว่ารัฐบาลยังคงมีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์กับเครื่องราชอิสริยาภรณ์อยู่ จึงยังคงข้อความที่แสดงถึงพระราชอำนาจดังเช่นนั้นไว้ อีกทั้งยังเป็นการเน้นย้ำถึงความเกี่ยวข้องระหว่างเครื่องราชอิสริยาภรณ์และพระมหากษัตริย์อย่างถูกต้องตามหลักการของระบอบการปกครองแบบใหม่อีกด้วย

¹¹⁴ แหล่งเดิม. หน้า 65, 85, 147, 245, 250.

การพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ภายหลังจากการออกพระราชบัญญัติใหม่แล้ว จำต้องผ่านความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎร แสดงออกถึงพระราชอำนาจในการพระราชทานที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แต่อย่างไรก็ตามรัฐบาลเองยังได้มีการกำหนดสถานะของพระมหากษัตริย์เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้โดยชัดเจนเช่นกัน ซึ่งสถานะดังกล่าวยังคงดำรงความหมายของพระราชอำนาจหรือสถานะแบบเดิมของพระมหากษัตริย์ไว้ หากแต่การพระราชทานจะเป็นการพระราชทานไม่ใช่ในฐานะพระมหากษัตริย์สมบูรณาญาสิทธิราชย์อีกต่อไปแต่เป็นการพระราชทานในฐานะประมุขของรัฐที่มีผู้รับสนองพระบรมราชโองการอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งทำให้เห็นได้ว่าแม้พระมหากษัตริย์จะเป็นผู้พระราชทานเช่นเดิมแต่สถานะของพระองค์มีการเปลี่ยนแปลงไปตามรัฐธรรมนูญ โดยการที่รัฐบาลกระทำเช่นนี้ด้วยเพราะต้องการให้คุณสมบัติเรื่องความรู้ความสัมพันธของทั้งสองสิ่งนี้สร้างความชอบธรรมบางประการตามเป้าหมายของรัฐบาลเอง จึงได้ปรากฏตัวอย่างเหตุการณ์การพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ผ่านความเห็นชอบของรัฐบาลที่แสดงออกถึงเจตนาของรัฐบาลในการคงความหมายและความรู้เรื่องเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่สัมพันธ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์ต่อสังคมอยู่ชัดเจนในเหตุการณ์หนึ่งคือ การถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์เป็นพุทธบูชาแก่พระพุทธรูป

4.3.2 เครื่องราชอิสริยาภรณ์กับการรับรองระบอบใหม่

ภายหลังจากเหตุการณ์กบฏบวรเดช คณะราษฎรมีดำริในการจัดสร้างวัดประชาธิปไตยซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นวัดพระศรีมหาธาตุเพื่อเป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองของคณะราษฎรที่บริเวณทุ่งบางเขน อันเป็นที่ที่คณะราษฎรสามารถปราบกบฏได้ เมื่อมีการอนุมัติให้จัดสร้างวัดพระศรีมหาธาตุได้ในการประชุมของคณะรัฐมนตรี จึงมีการหารือกันว่าจะอัญเชิญพระพุทธรูปองค์ใดมาประดิษฐานเป็นพระประธานพระอุโบสถ หลวงวิจิตรวาทการจึงได้เสนอให้อัญเชิญพระพุทธรูปองค์ที่ประดิษฐานอยู่ ณ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร มาประดิษฐานเป็นพระประธานพระอุโบสถ เนื่องจากเป็นพระพุทธรูปที่มีความสำคัญและมีประวัติอันยาวนาน จากนั้นในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2484 ในขณะที่วัดยังดำเนินการสร้างไม่เรียบร้อย พระยาพหลพลพยุหเสนา จะทำการประกอบพิธีอุปสมบทก่อน จึงได้มีการอัญเชิญพระพุทธรูปองค์นี้เพื่อมาประดิษฐานเป็นพระประธานสำหรับงานอุปสมบทนี้เป็นการชั่วคราว ซึ่งการอัญเชิญครั้งนี้ได้รับคำแนะนำจากเลขาธิการพระราชวังข้อหนึ่งว่า เพื่อความเหมาะสมของเกียรติยศของพระพุทธรูป ถ้าพระราชทานหรือโปรด

เกล้าฯ พระราชทานให้รัฐมนตรีท่านหนึ่งนำสายสะพายเครื่องราชอิสริยาภรณ์มหาวชิรมงกุฎไปคล้องที่พระหัตถ์ขวาขององค์พระพุทธสิหิงค์ก็จะเป็นการดี แต่ต่อมาหลังจากนั้นเมื่อดำเนินการสร้างวัดเสร็จเรียบร้อยแล้วและมีการจัดงานรัฐพิธีเปิดวัดในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2485 จึงได้อัญเชิญพระพุทธสิหิงค์มาประดิษฐานเป็นพระประธานพระอุโบสถ ในครั้งนั้นได้มีการถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นโบราณมงคลนพรัตนราชวราภรณ์แก่พระพุทธสิหิงค์ด้วย¹¹⁵ ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษาว่า

“...ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์เป็นพุทธบูชาแด่พระพุทธสิหิงค์ ด้วยซึ่งพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นโบราณมงคล นพรัตนราชวราภรณ์ ถวายเป็นพุทธบูชาแด่พระพุทธสิหิงค์ ซึ่งเป็นพระประธาน นะ พระอุโบสถวัดพระศรีมหาธาตุราชวรรมหาวิหาร ประกาศ นะ วันที่ 24 มิถุนายน 2485 จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี...”¹¹⁶

จะเห็นได้ว่า การถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์แด่พระพุทธสิหิงค์ในครั้งนั้นเป็นสิ่งที่รัฐบาลต้องการดำเนินการ โดยสังเกตได้จากประวัติในการสร้างวัดและการเลือกที่จะอัญเชิญพระพุทธสิหิงค์ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสำคัญของชาติมาเป็นพระประธานพระอุโบสถวัดที่คณะราษฎรมีดำริในการจัดสร้าง ทุกสิ่งล้วนแสดงออกถึงการเป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองที่คณะราษฎรพยายามจะสื่อความหมาย ซึ่งการถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์แด่พระพุทธสิหิงค์นั้นเป็นธรรมเนียมปฏิบัติโบราณที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้ปฏิบัติไว้เป็นครั้งแรก หรือแม้กระทั่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงได้เคยปฏิบัติไว้เช่นเดียวกัน ดังนั้นการถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์แก่พระพุทธรูปที่ประดิษฐานในวัดที่เป็นสัญลักษณ์ของคณะราษฎร และดำเนินการโดยรัฐบาลทั้งที่ผ่านมาการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์เป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์จึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการพยายามสื่อความหมายถึงความสำคัญของพระพุทธรูปและของวัดพระศรีมหาธาตุผ่านการยึดโยงแบบธรรมเนียมโบราณซึ่งพระมหากษัตริย์ได้

¹¹⁵ วิศรุต บวงสรวง. (2562, ธันวาคม). พระพุทธสิหิงค์รัชกาลที่ 1 กับการเมืองไทยสมัยคณะราษฎร ทศวรรษ 2470-90. *ศิลปวัฒนธรรม* 41 (2): 74-76.

¹¹⁶ ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีเรื่องถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์เป็นพุทธบูชาแด่พระพุทธสิหิงค์. (2485, 1 กรกฎาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 59 ตอน 44: 1692.

เคยปฏิบัติไว้ จึงยิ่งสะท้อนให้เห็นว่าประการแรกรัฐบาลยังคงใช้เครื่องราชอิสริยาภรณ์ในการยึดโยงกับสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างชัดเจน และแสดงว่าคณะราษฎรเองยังคงเห็นความสำคัญและคุณค่าของคุณงามความดีและประวัติศาสตร์ที่สั่งสมมาอย่างยาวนานของสถาบันพระมหากษัตริย์อยู่ เพราะคณะราษฎรเองก็ยังใช้ประโยชน์ในข้อนี้มาสร้างความรับรู้ในเชิงคุณค่าและเกียรติยศต่อแบบแผนธรรมเนียมหรือสิ่งใหม่ที่ตนได้ประกอบสร้างขึ้น ประการต่อมาการสร้างความรู้เช่นนี้ยิ่งตอกย้ำถึงการครอบครองพระราชอำนาจที่แต่เดิมเคยเป็นของพระมหากษัตริย์ของฝ่ายรัฐบาล ผ่านกระบวนการของระบอบใหม่คือการให้พระราชอำนาจที่รับรองโดยพระราชบัญญัติที่ผ่านความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎรที่เป็นฝ่ายของรัฐบาลเอง

4.4 สรุป

สถานะของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ภายใต้ระบอบการปกครองใหม่หลัง 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เป็นสถานะที่ทำหน้าที่เพียงเพื่อแสดงออกถึงความเกี่ยวโยงกับสถาบันพระมหากษัตริย์แต่เพียงเท่านั้น เพราะเมื่ออำนาจในการปกครองประเทศหรืออำนาจในการจัดการต่าง ๆ อยู่ที่คณะรัฐบาลใหม่ พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ต้องอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญหรือภายใต้ความเห็นชอบของคณะรัฐบาล จึงทำให้พระราชอำนาจเกี่ยวกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ต้องเป็นไปตามพระราชบัญญัติที่ผ่านความเห็นชอบจากรัฐสภาแล้วเช่นเดียวกัน ซึ่งในทางกลับกันก็ถือเป็นการเปิดโอกาสให้รัฐบาลสามารถใช้พระราชอำนาจที่เกี่ยวกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของพระมหากษัตริย์ในการดำเนินการต่าง ๆ ให้เป็นไปตามเป้าหมายของรัฐบาลได้ แต่ถึงอย่างไรก็ตามการใช้หรือการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ภายใต้แบบแผนใหม่นี้ได้สร้างความรู้ที่สำคัญต่อสังคมคือ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ยังคงมีความเกี่ยวโยงกับสถาบันพระมหากษัตริย์แม้จะเป็นระบอบการปกครองแบบใหม่ หรือในขณะที่มีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ แต่การพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ยังคงกระทำในพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์เสมอ ดังนั้นเกียรติของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ผู้คนรับรู้จึงมาจากความสัมพันธ์กับสถาบันที่มีคุณค่าและคุณงามความดีจากประวัติศาสตร์อันยาวนานที่ยังคงมีความหมายต่อผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมเสมอมา

บทที่ 5

บทสรุป

งานวิจัยนี้ศึกษาบทบาทและความสำคัญของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในมิติของพัฒนาการความเปลี่ยนแปลง รวมถึงการใช้งานและคุณสมบัติ เพื่อทำความเข้าใจตัวแสดงที่เกี่ยวข้องอันได้แก่ “ผู้ให้” และ “ผู้รับ” ทั้งในเรื่องแนวคิดและความสัมพันธ์ระหว่างกัน ตลอดจนระบบที่เกิดขึ้นมาและมีความสัมพันธ์กับทั้งสองตัวแสดงคือ ระบบเกียรตินิยม ในอดีตที่ผ่านมาความรู้เรื่องเกียรตินิยมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทในแต่ละช่วงเวลาซึ่งสามารถสะท้อนแนวความคิดและลักษณะความสัมพันธ์ดังที่กล่าวมาได้ โดยใช้กระบวนการทางประวัติศาสตร์ศึกษาวิเคราะห์ผ่านเอกสารชั้นต้น เช่น พระราชบัญญัติ ราชกิจจานุเบกษา และเอกสารชั้นรองที่เกี่ยวข้อง เช่น หนังสือบทความ วิทยานิพนธ์ ประกอบกัน ทั้งนี้ งานวิจัยนี้ได้ตั้งวัตถุประสงค์ของการศึกษาไว้ 2 ประการได้แก่

1. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของระบบเกียรตินิยมของไทย (พ.ศ. 2394 - 2484) ที่สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงด้านแนวคิดของชนชั้นนำและสังคมไทย ผ่านเครื่องราชอิสริยาภรณ์
2. เพื่อวิเคราะห์ความสำคัญของระบบเกียรตินิยมและความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายของระบบเกียรตินิยม ในช่วง พ.ศ. 2394 – 2484 ผ่านเครื่องราชอิสริยาภรณ์

จากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ในข้อที่ 1 พบว่า ความเปลี่ยนแปลงของเครื่องราชอิสริยาภรณ์นับตั้งแต่การสถาปนาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้สะท้อนแนวพระราชดำริของพระองค์ในเริ่มแรกว่าทรงต้องการสร้างเครื่องประดับตามแบบของตะวันตกใช้แต่เพียงเท่านั้น เพราะการใช้งานที่ปรากฏไม่มีสิ่งใดเปลี่ยนแปลงไปจากเครื่องยศแบบจารีตที่มีมาก่อนเลยนอกจากเรื่องรูปลักษณ์เพียงอย่างเดียว เพราะการพระราชทานเครื่องประดับแบบใหม่นี้ยังพระราชทานไปตามยศและตำแหน่งของผู้รับพระราชทานอยู่เช่นเดิม ซึ่งได้จำกัดผู้มีโอกาสจะได้รับพระราชทานอยู่เพียงพระราชวงศ์และขุนนางระดับสูงเท่านั้น นอกจากนี้ ที่สำคัญคือการได้ส่งไปถวายพระเจ้าแผ่นดินที่ 3 แห่งฝรั่งเศสเป็นการแลกเปลี่ยน ซึ่งข้อนี้สะท้อนแนวพระราชดำรินในช่วงแรกของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เป็นอย่างดีถึงการที่โปรดให้ทำเครื่องประดับแบบใหม่นี้ขึ้นมาโดยมีวัตถุประสงค์เพียงเพื่อให้ทัดเทียมหรือมีเหมือนกับที่ชาติตะวันตกมีแต่เพียงเท่านั้น

ต่อมา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์ขึ้นหลายตระกูลพร้อมกับวางระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ประกอบกับการพระราชทานให้แก่บุคคลต่าง ๆ ในรัชสมัย พบว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริที่แตกต่างกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในด้านบทบาทหรือความหมายของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เนื่องจากกฎระเบียบที่ทรงกำหนดขึ้น ได้สร้างกฎเกณฑ์ในการพระราชทานใหม่ที่แตกต่างกันกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างสิ้นเชิง โดยเกณฑ์แบบใหม่นี้ได้สร้างความเกี่ยวพันระหว่าง “ผู้ให้” และ “ผู้รับ” ให้อยู่ในระบบเกียรติยศแบบใหม่ที่ทรงได้สถาปนาขึ้นมาพร้อมกัน ระบบเกียรติยศนี้ได้ผูกพันเครื่องราชอิสริยาภรณ์เข้าไว้กับความดีความชอบที่เป็นเกณฑ์ในการพระราชทาน โดยความหมายของ “ความดีความชอบ” นี้ ได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่แสดงออกถึงแนวพระราชดำริของ “ผู้ให้” ได้เป็นอย่างดี โดยในเริ่มแรกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ให้คุณค่าของความดีความชอบไว้กับเรื่องของการรักษาและสืบทอดความดีของวงศ์ตระกูลของตนเองเพื่อเป็นเครื่องบำรุงและเชิดชูเกียรติยศให้ปรากฏขึ้นได้ และได้สร้างแนวคิดเช่นนี้ให้แก่ขุนนางข้าราชการผ่านการสถาปนาและพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลต่าง ๆ ที่มีวัตถุประสงค์ในการพระราชทานแตกต่างกัน

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงสามารถใช้คุณสมบัติเรื่องวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันในการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์แต่ละตระกูล มาใช้จัดกลุ่มบุคคลที่อยู่แวดล้อมพระองค์ตามสถานการณ์ทางการเมืองที่พระองค์ต้องเผชิญ เป็นผลให้เครื่องราชอิสริยาภรณ์สามารถสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์และผู้ได้รับพระราชทานได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น รวมถึงการที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยายามสร้างค่านิยมเรื่องชาตินิยมที่เป็นเป้าประสงค์ทางการเมืองของพระองค์ให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน โดยผ่านการให้ความหมายใหม่ต่อคุณงามความดีที่เป็นคุณสมบัติของผู้สมควรได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ซึ่งเป็นการนำเครื่องราชอิสริยาภรณ์มาใช้เป็นเครื่องมือให้บรรลุตามพระราชประสงค์ของพระองค์ได้ในที่สุด ทั้งยังเป็นการสืบทอดความรู้ที่พระองค์ได้สร้างขึ้นให้คงอยู่สืบไป นอกจากนี้ ในรัชสมัยนี้ยังได้ทรงสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์สำหรับพระราชทานเฉพาะบุคคลหรือกลุ่มคน เช่น เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี สำหรับพระราชทานเฉพาะแก่ข้าราชการทหารซึ่งแสดงให้เห็นถึงความหมายพิเศษของเครื่องราชอิสริยาภรณ์เหล่านี้อีกด้วย

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ แม้ในรัชสมัยของพระองค์จะไม่ได้มีการดำเนินการใด ๆ เกี่ยวกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์มากนัก แต่พระองค์ได้ทรงสืบสานความรู้และเข้าใจต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของผู้คนในสังคมได้เป็นอย่างดี ทั้งการสืบทอดธรรมเนียมเดิมและการปรับปรุงระเบียบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องให้สมกับกาลสมัย และได้พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อย่างสม่ำเสมอ ถือเป็นการช่วยดำรงความรู้ของคนในสังคมทั่วไปได้เป็นอย่างดี จนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 เครื่องราชอิสริยาภรณ์กลายเป็นเครื่องมือของผู้มีอำนาจในระบอบใหม่แต่ยังคงถูกกำหนดกรอบไว้ให้อยู่ในบริบทเดิม คือ การเป็นสัญลักษณ์ที่สัมพันธ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์ที่แม้จะหมดอำนาจไปแล้วก็ตาม แต่เครื่องราชอิสริยาภรณ์ยังคงสัมพันธ์อยู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์ตามบทบัญญัติย่อมสะท้อนแนวคิดของรัฐบาลหรือผู้มีอำนาจในขณะนั้นถึงความต้องการที่จะคงสถานะเช่นเดิมของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไว้ด้วยเหตุผลบางประการ แต่ในขณะเดียวกันก็ได้ส่งผลกระทบต่อความรู้เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์และเครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่อผู้คนในสังคมที่สืบทอดมาให้เด่นชัดเช่นเดียวกัน

ดังนั้นจากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 จะเห็นได้ว่า พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของเครื่องราชอิสริยาภรณ์นับตั้งแต่เริ่มสถาปนาจนกระทั่งถึงการออกพระราชบัญญัติฉบับแรกในสมัยประชาธิปไตยเมื่อ พ.ศ. 2484 นั้น การเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทั้งระเบียบ การพระราชทาน หรือกลุ่มคนที่ได้รับพระราชทานในแต่ละช่วงเวลาสามารถแสดงออกถึงแนวพระราชดำริหรือแนวคิดของ “ผู้ให้” ได้เป็นอย่างดี ว่าแนวคิดนั้นมีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายใดที่สามารถผันแปรได้ไปตามแต่ละสถานการณ์ โดยจากคุณสมบัติที่ผันแปรตามแนวความคิดดังที่กล่าว เครื่องราชอิสริยาภรณ์จึงเป็นสัญลักษณ์หรือภาพฉายที่สามารถแสดงความสัมพันธ์ที่ชัดเจนระหว่างพระมหากษัตริย์และผู้รับพระราชทานได้เป็นอย่างดีในตลอดทุกยุคสมัย แม้แต่ในยุคที่สถาบันพระมหากษัตริย์ไม่ได้มีอำนาจเบ็ดเสร็จแล้วก็ตาม เครื่องราชอิสริยาภรณ์ยังคงมีการปรับเปลี่ยนเพื่อความเหมาะสมแต่ยังคงสามารถแสดงออกถึงสิ่งที่สืบทอดต่อมาได้อย่างชัดเจน

การศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ได้ศึกษาผ่านพัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงของระบบเกียรติยศในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งก็คือความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้และผู้รับพบว่า ระบบเกียรติยศได้ถูกให้คุณค่าในแต่ละช่วงเวลาแตกต่างกันไปตามแต่ละสถานการณ์ ทั้งการเป็นตัวกำหนดคุณค่าหรือมาตรฐานของเกียรติยศตามระบบใหม่ แต่สิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งที่คงเดิม

มาตลอดคือ การที่ระบบนี้ต่อยอดเรื่องความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ในทุกช่วงเวลา ดังนั้นนอกจากระบบเกียรติยศจะเป็นเครื่องมือให้แก่นชนชั้นนำในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งคือ องค์พระมหากษัตริย์แล้ว แม้แต่ในสมัยหลังสมบูรณาญาสิทธิราชย์ชนชั้นนำกลุ่มใหม่ก็ยังสามารถใช้ประโยชน์จากระบบเกียรติยศนี้ได้หากประสงค์จะเชื่อมโยงบางสิ่งบางอย่างเข้ากับสถาบันพระมหากษัตริย์หรือระบอบเก่า นอกจากนี้ ยังช่วยเสริมสร้างภาพลักษณ์ของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ว่าเป็นเครื่องประดับที่เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงเกียรติยศและคุณงามความดีที่ได้รับพระราชทานมาจากพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นสถาบันหลักของชาติ เปรียบเสมือนเป็นการรับรองรวมถึงประกาศแก่ผู้ที่พบเห็นถึงสถานะและคุณสมบัติของผู้ที่ได้รับพระราชทาน โดยความรับรู้และเข้าใจเช่นนี้ได้ดำรงอยู่กับสังคมไทยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

บรรณานุกรม

กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1. (2537). พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4. (2537). พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

กรมศิลปากร. (2560). **จดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลฝ่ายเหนือพระ**

พุทธศักราช 2469. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ดอกเบญจ.

การบำเพ็ญพระราชกุศลนักขัตฤกษ์ เสด็จพระชนม์พรรษาบรรจบรอบ 50 ปี. (ร.ศ. 122, 22

พฤศจิกายน). **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 20: 557-567.

การปิดทองแลการแห่พระพุทธรูปขึ้นราชไปวัดเบญจมบพิตร. (ร.ศ. 120, 22 ธันวาคม). **ราชกิจจา**

นุเบกษา เล่ม 18: 738-743.

กุลลดา เกษบุญชู มีด. (2562). **ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์: วิวัฒนาการรัฐไทย.** นนทบุรี: ฟ้าย
เดียวกัน.

คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี สำนัก

เลขาธิการนายกรัฐมนตรี. (2536). **ประมวลพระบรมราชโองการและพระราชดำรัส**

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: วชิรรินทร์การพิมพ์. เพื่อเฉลิมพระ

เกียรติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเนื่องในวโรกาสพระบรมราชสมภพ ครบรอบ
100 ปี.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2566). **ประวัติศาสตร์การเมืองไทยสยาม พ.ศ. 2475 – 2500.** พิมพ์ครั้งที่

9. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

แซร์แอส, นิโกลาส์. (2506). **ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม.**

แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. พระนคร: ก้าวหน้า.

ดวงดาว ยังสามารถ. (2537, มีนาคม). เครื่องยศ : จากอดีตสู่ปัจจุบัน. **รัฐศาสตร์สาร.** 19 (1): 49-57.

ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. (2558). **ตำนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สยาม.**

พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด.

แถมสุข นุ่มนนท์. (2534, กันยายน). คณะกรรมการราษฎร: อำนาจเบ็ดเสร็จหลังเปลี่ยนแปลงการ

ปกครอง 24 มิถุนายน 2475. **ศิลปวัฒนธรรม,** 12 (11): 190-204.

แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง

สละราชสมบัติ. (2478). พระนคร: ยังเหลือ.

เทพ บุญตานนท์. (2559). **การเมืองในการทหารไทย.** กรุงเทพฯ: มติชน.

- เทพ บุญตานนท์. (2565, 28 กันยายน). ทำไมคณะราษฎร “ปลื้ม” พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า
อาทิตย์ทิพอาภา. สืบค้นเมื่อ 5 พฤษภาคม 2567, จาก [https://www.silpa-
mag.com/history/article_84260](https://www.silpa-mag.com/history/article_84260) นพรัตน์/
- นิรันดร์ วิศิษฐ์สิน. (2565). พ.ศ. 2408 เครื่องราชฯ ดารานพรัตน์ และดวงตราพระบรมรูปรัชกาลที่ 4 ณ
ฟองเตนโบล. สืบค้นเมื่อ 5 มกราคม 2565, จาก www.thaimedal.com/th/เครื่องราชฯ-คารา
- บัทสัน, เบนจามิน เอ. (2560). **อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม**. แปลโดย พรรณงาม เงา
ธรรมสาร และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์.
- เบเคอร์, คริส และผาสูก พงษ์ไพจิตร. (2563). **ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย**. พิมพ์ครั้งที่ 10.
กรุงเทพฯ: มติชน.
- ประกาศกระแสพระบรมราชโองการแก้ไขพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่เชิดชูยิ่ง
ช้างเผือก. (2461, 30 ธันวาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 35: 331-333.
- ประกาศพระราชทานถาดนันทนแห่งเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี. (2461, 2 ธันวาคม).
ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 35: 2179.
- ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีเรื่องถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์เป็นพุทธบูชาแด่พระพุทธสิหิงค์.
(2485, 1 กรกฎาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 59 ตอน 44: 1692.
- ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่ม 1 พุทธศักราช 2394 - พุทธศักราช 2404.** (2541). กรุงเทพฯ:
บริษัท โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984). พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรด
กระหม่อมพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิง
ศพ พลโท หม่อมเจ้าชิดชนก กฤดากร ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว. ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริ
ยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันเสาร์ที่ 26 ธันวาคม พุทธศักราช 2541.
- ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่ม 2 พุทธศักราช 2405 - พุทธศักราช 2411.** (2541). กรุงเทพฯ:
บริษัท โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984). พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรด
กระหม่อมพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิง
ศพ พลโท หม่อมเจ้าชิดชนก กฤดากร ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว. ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริ
ยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันเสาร์ที่ 26 ธันวาคม พุทธศักราช 2541.
- เปเลจจี, เมาริตซิโอ. (2566). **เจ้าชีวิตเจ้าสรรพสิ่ง**. แปลโดย วริศา กิตติคุณเสรี. นนทบุรี: ฟ้า
เดียวกัน.

พระราชกำหนดขึ้นยศเสนอความชอบสำหรับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือกแลมงกุฏสยาม. (2459, 7 พฤษภาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 33: 38-39.

พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ประเทศยุโรป. (ร.ศ. 117, 22 มกราคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 15: 448-450.

พระราชทานตราเครื่องราชอิสริยยศ. (จ.ศ. 1244, พฤศจิกายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 1: 556 - 557.

พระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตรารัตนวราภรณ์. (ร.ศ. 130, 1 สิงหาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 28: 185-188.

พระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือก รัตนโกสินทร์ศก 128. (ร.ศ. 128, 28 พฤศจิกายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 26: 70-76.

พระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์มงกุฏสยาม รัตนโกสินทร์ศก 128. (ร.ศ. 128, 28 พฤศจิกายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 26: 77-83.

พระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่ง มงกุฏสยาม เพิ่มเติม พระพุทธศักราช 2461. (2461, 30 ธันวาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 35: 327-331.

พระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี. (2461, 22 กรกฎาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 35: 169-182.

พระราชบัญญัติเหรียญพิทักษ์รัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2476. (2476, 9 ธันวาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 50: 806-808.

พัลลวีสิริ เปรมกุลนันท์. (2560). **วัด - วัง ในพระราชประสงค์พระจอมเกล้าฯ**. กรุงเทพฯ : มติชน.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2555). **พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวตอบพระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทในงานเฉลิมพระชนมพรรษา (พ.ศ. 2453 - พ.ศ. 2467)**. [ม.ป.พ.]. วชิราวุธวิทยาลัยพิมพ์ฉลองพระกรุณาธิคุณสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี โดยเสด็จพระราชกุศลในพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ ณ พระเมรุ ท้องสนามหลวง วันจันทร์ ที่ 9 เมษายน พุทธศักราช 2555.

มังกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร. (2530). **ปลุกใจเสือป่า พระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร** มังกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงพิมพ์ชวนพิมพ์. มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์ พ.ศ. 2530.

_____. (2510). **พระบรมราโชวาทและพระบรมราชานุศาสนีย์ แสดงคุณานุคุณในงานวิสาขบูชา**. พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์มกุฎราชวิทยาลัย. หม่อมเจ้าชัชวลิต เกษมสันต์ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระยาวรามราชพ (หม่อมหลวงเพื้อ พึ่งบุญ) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2510.

มัทนา เกษมกล. (2517). **การวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์เรื่องการเมืองและการปกครอง ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468)**. อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ 4. (2537). กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ นายประกอบ หุตะสิงห์ ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันเสาร์ที่ 24 ธันวาคม พุทธศักราช 2537.

ราม วชิราวุธ. (2559). **ประวัติต้นรัชกาลที่ 6**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: มติชน.

วิศรุต บวงสรวง. (2562, ธันวาคม). พระพุทธสิหิงค์รัชกาลที่ 1 กับการเมืองไทยสมัยคณะราษฎร ทศวรรษ 2470-90. **ศิลปวัฒนธรรม** 41 (2): 67-83.

ศานติ ภัคดีคำ (ตรวจสอบชำระและบรรณาธิการ). (2558). **พระราชพงศาวดาร ฉบับสมเด็จพะพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ตรวจสอบชำระจากเอกสารตัวเขียน**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ “ทุนพระพุทธรูปยอผ้า” ในพระบรมราชูปถัมภ์. จัดพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในการพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมปัญญาบดี ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันอาทิตย์ที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2558.

คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. (1 ตุลาคม 2566). พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระราชวิเทศบายเปิดประเทศ. สืบค้นเมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2567, จาก <http://www.silpa-mag.com/history/article11815>

- ศิริพร ดาบเพชร. (2552). การเมืองเบื้องหลังพระราชพิธี : พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างพิธีกรรมใหม่. ใน **สายธารแห่งความคิด 3**. กรุงเทพฯ: กองทุนเพื่อวิชาการ วรณยุพา สนธิวงศ์ฯ.
- _____. (2551, มกราคม-ธันวาคม). การสร้างความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์และบ้านเมือง: ศึกษาจากพระอัยการกบฏศึกในกฎหมายตราสามดวง. **วารสารสังคมศาสตร์ (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ)** 11: 48-63.
- _____. (2553 - 2554). นโยบายทางการเมืองของพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชกาลที่ 6. **วารสารประวัติศาสตร์**. ฉบับพิเศษ 50 ปี เอกประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ: 30-47.
- _____. (2546). พระไอยการบานแผนก สถานภาพบุคคลและการจัดระเบียบสังคมไทยสมัยโบราณ. **วารสารประวัติศาสตร์**. 28: 33-45.
- สถาบันปรีดี พนมยงค์. **ประกาศคณะราษฎร ฉบับที่ 1**. สืบค้นเมื่อ 3 พฤษภาคม 2567, จาก <https://pridi.or.th/th/libraries/1583202126>
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2546). **สมเด็จพระยาตากษานันทภาพ การสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย” และ “ชน” ของชาวสยาม**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2550). **ประมวลกฎหมายเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย**. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์.
- สุวรรณา สถาอานันท์. บรรณาธิการ. (2542). **คำ: ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ กต.3/35 เรื่องทรงพระราชดำริจะให้สตรีได้รับตรามงกุฎสยาม (11-13 กันยายน 2466).
- _____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ กระทรวงการต่างประเทศ กต.3/38 เรื่องกรมพระกำแพงเพชรฯ รับรองจะสนับสนุนให้นายเรือเอก Jose Cabral ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ (พ.ศ. 2475)
- _____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 เบ็ดเตล็ด ร.6 บ.1.6/34 เรื่องพระราชกำหนดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ว่าด้วยชั้นบรรดาศักดิ์ของข้าราชการที่จะได้รับพระราชทาน (11-13 กันยายน 2466).
- _____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 7 รล.16/1 เรื่องระเบียบการขอพระราชทาน ยศ, บรรดาศักดิ์, เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ในรัชกาลที่ 7 (25 กุมภาพันธ์ 2454-8 สิงหาคม 2473).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
กองกลาง ศธ.15/33 เรื่องกระทรวงธรรมการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ให้แก่
ข้าราชการ (30 มิถุนายน 2479-30 กันยายน 2480).

อकिनรีพัฒน์, ม.ร.ว. (2527). **สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416**. แปลโดย
ม.ร.ว.ประกายทอง สิริสุข และ พรณี จัตรพลรักษ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หา
วิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อรรถจักร สัตยานุรักษ์. (2553). **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและการเมืองไทย**. [ม.ป.ท.].

อาสา คำภา. (2564). **กว่าจะครองอำนาจนำ: การคลี่คลายขยายตัวของเครือข่ายในหลวง
ภายใต้ปฏิสัมพันธ์ชนชั้นนำไทยทศวรรษ 2490 – 2530**. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน.

ประวัติผู้เขียน

